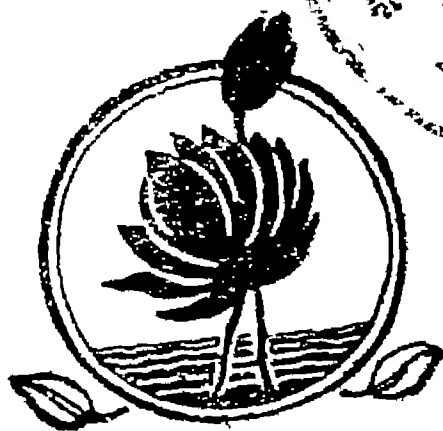
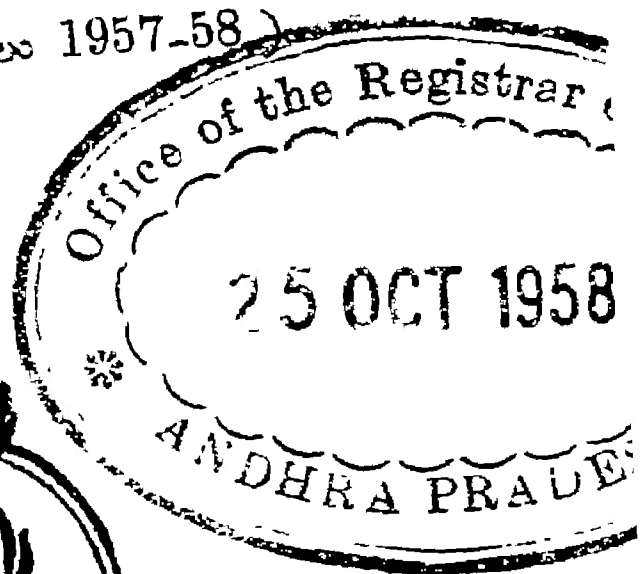

కర్నూలు, ఉస్మానియాకళాశాల తెలుగు భాషాసమితి

ప్రచురణము - 1.

రామకృష్ణుని రచనావైఖరి

(విస్తృతోపన్యాసములు 1957-58)

ఉపన్యాసకులు :

సరస్వతీపుత్ర శ్రీమాన్

పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు

స్వామ్య మం.లు.
ఉస్మానియా కళాశాల
తెలుగు భాషాసమితి.

ACC No 101331

814, 8135
NAR

వెల 2-0-0

ముద్రణ :
జైహింద్ పబ్లికేషన్,
కర్నూలు.

నివేదనము

ఉస్మానియా కళాశాల తెలుగు భాషాసమితి ప్రతి సంవత్సరము జగుపు సంస్కృతి మహోత్సవములు కర్నూలు పురమునకు తిరునాళ్లు. తెలుగునాటి నాలుగు చెఱుగుల నుండి యేతెంచు మహామహుల యుపన్యాసములు పున్నమ వెన్నెలవోత నొకనాటి పండువు లగుచున్నవేయని పురజనులు, కళాశాల ఉపాధ్యాయ విద్యార్థిబృందములు పలుమఱు తమ చింతను వెలిబుచ్చిరి. ఈకొఱత దీఱునట్లు ప్రముఖుల యుపన్యాసములు ముద్రించి వానికి శాశ్వత రూప మీయవలయునని మా తెలుగు భాషాసమితి యభిలషించినది. విశ్వవిద్యాలయము పక్షమున విస్తృతోపన్యాసములు ఇప్పించు వాడుక ఈ నడుమ వెనుకబట్టి సందున ఆలోపమును దీనిమూలమునఁ దీర్పఁగూడునని భావించితిమి.

ఆ ప్రణాళిక ననుసరించి నిఱుడు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాల యాంధ్రాచార్యులు డాక్టరు దివాకర్లు వెంకటాచధానిగారు “ఆముక్తమాల్యద”పై మూఁడు విస్తృతోపన్యాసముల నొసఁగిరి. ఈ సంవత్సరము నవంబరు మాసమున సరస్వతీ పుత్ర శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు గారు “తెనాలిరామకృష్ణుని కవిత”పై మూఁడు విస్తృతోపన్యాసములు దయచేసిరి. శ్రీ అవధానిగారు తమ ఉపన్యాసముల లిఖిత ప్రతులను ఇంకను ప్రసాదింపనందున అవిప్ర

చురించుట సాధ్యముకాదయ్యెను. శ్రీ నారాయణాచార్యులు
గారి మూఁడుపన్యాసములును ఈ సంపుటమున ముద్రింపఁ
బడినవి.

ఉపన్యాసముల నొసఁగిన శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణా
చార్యుల వారికిని, మా ప్రయత్నమున కెంతయో ప్రోత్సా
హము సేచ్చిన కళాశాలపాలక వర్గమునకును కర్నూలుపుర
జనులకును మాకృతజ్ఞతాంజలులు. ఆంధ్రమహాజనులు
దీనిని యథోచితముగ నాదరింపఁగలరని అభ్యర్థించు
చున్నాము.

సంపాదక వర్గము.

వీ తి క

—:0:—

ఉస్సానియా కళాశాలాధికారుల యశాదార్యమును
ఆంధ్రాధ్యాపకుల యభిమానమును నాచే నీ యుపన్యాసము
లను జేయించినవి. విద్యార్థుల యుత్సాహముగూడ నా ప్రయ-
త్నమునకు దోహదము. ఈ పరిశ్రమతో ముఖ్యముగ ధన్యుడ
నైనది నేనే.

వీనిని వ్రాయుటలో శక్తిలోను - శ్రద్ధలోను లోప-
మెంతయో గలదు. తెన్నాలి రామలింగని ప్రతిభను సమ-
గ్రముగ దూచు యోగ్యత నావంటివానికి లేదనుటలో
నాశ్చర్యములేదు. ఇప్పుడు నేనుజేసిన పనియంతయు భావి
విమర్శకుల కొక పూర్వరంగమును దయారుచేయుటయే.

ఈ యుపన్యాసములను సిద్ధమొనర్చుటలో మిత్రుఁడు
శ్రీ 'రాచమల్లు'-శిష్యప్రాయుఁడు 'కర్రా సుబ్రహ్మణ్యము'ను
ఎంతయో శ్రమపడిరి. వానికి నా మాశీర్వాదములు.

ఈ యుపన్యాసములలోని గుణదోషములకు రసికులు
ప్రమాణము.

పుట్టపర్తి

తెలుగు భాషా సమితి కార్యవర్గము :

భా. బహదూర్ మాల్వీమహమ్మద్ సాహెబ్, అధ్యక్షులు,

శ్రీ మే. దీ. వెంకటసుబ్బయ్య, ఉపాధ్యక్షులు,

శ్రీ సి. వి. రమణారెడ్డి కార్యదర్శి,

శ్రీ వి. స్వామి.

శ్రీ పి. వి. భర్మారెడ్డి.

శ్రీ ఎం. వి. సుబ్బారెడ్డి.

} సహాయకార్యదర్శులు

ప్రతినిధులు.

శ్రీ బి. కొండారెడ్డి.

...

”

శ్రీ కె. వీరన్న.

...

”

శ్రీ వి. శ్రీరాములు.

...

”

శ్రీ బి. గుండయ్య.

...

”

శ్రీ పి. సి. వి. సుబ్బారెడ్డి.

...

”

శ్రీ డి. పెద్దారెడ్డి

...

”

శ్రీ బి. మద్దులేటి.

...

”

శ్రీ ఎస్. సుధాకరరెడ్డి.

...

”

శ్రీ ఎల్. లక్ష్మీకాంతారెడ్డి.

...

”

శ్రీ ఎల్. జే. గోపాలరావు.

...

”

శ్రీ ఎ. శ్రీనివాసాచార్య

...

”

శ్రీ ఎస్. ఆబ్దుల్ మునాఫ్.

...

”

శ్రీ ఎ. వెంకటరత్నము.

...

”

కుమారి పి. కాంతమ్మ.

...

”

కుమారి శ్రీనీ. దయామణి

...

”

కుమారి సి. శేషమ్మ.

...

”

శ్రీ పి. కృష్ణమ,

...

”

* సంపాదకవర్గము *

శ్రీ మే. డి. వెంకటసుబ్బయ్య ఎం. ఏ; బి. యిడి.,

శ్రీ బి. వెంకోబారావు ఎం. ఏ; బి. టి.,

శ్రీ ఎం. వి. యస్. సూర్యనారాయణ ఎం. ఏ; బి. టి.,

శ్రీ మహమ్మద్ కాసిమ్ ఎం. ఏ.,

శ్రీ షేక్. మస్తాన్.

శ్రీ డి. వి. సుబ్బాశాస్త్రి

ప్రజా సంఘాభివృద్ధి కార్యవర్గము - ఉపన్యాసములు

తెన్నాలిరామకృష్ణుడు

—o—o—o—

రామకృష్ణుని గుఱించి చెప్పదలచినవారికి మొట్ట మొదట యెదుటనిలచు సమస్యయొకటి. అది-రామలింగుడు-రామకృష్ణుడు-వీరిరువురు భిన్నులా? లేక యొక రేనా? అను ప్రశ్న. రామకృష్ణునిపేరిట మనకు నికరముగ రెండు 'మాహాత్మ్యములు' దొరకినవి. ఒకటి 'ఘటికాచల మాహాత్మ్యము'; 'పాండురంగమాహాత్మ్యము' రెండవది. రామలింగుడు వ్రాసిన కావ్యము- 'ఉద్భటారాధ్యచరిత్రము.' ప్రసిద్ధులైన వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు- తెన్నాలిరామకృష్ణుని విషయమున తలస్పర్శముగఁ బరిశోధించిరి. వారు- వారిర్దురొక్క రేయని నేల్చి వేసినారు. ఇది- మనకష్టమును గొంత దొలగించినది. ప్రభాకరశాస్త్రిగారి నిర్ణయము యొక్క పిండితార్థమిది. "రామకృష్ణుడనియు- రామలింగుడనియు పేరులొ భేదము లున్నను- వారి కులగోత్రము లొక్కటే! తల్లిదండ్రుల పేరులు గూడ సమానముగ నున్నవి. కావ్యము లందును సామ్యశ్యములు మెండు. అందుచే వీరిరువు రభిన్నులే!"

మఱి- రామలింగుడు- రామకృష్ణుడెందుకై నాడు? తెన్నాలి రామలింగుని గురువు యేలేశ్వరుడు. రామకృష్ణునకు- భట్టరు చిక్కాచార్యులు గురువు. అగుటచే రామలింగుడు- రామకృష్ణుడగుటకుఁ గారణము స్పష్టముగఁ గని

పించుచునే యున్నది. రామకృష్ణుడు జన్మము చేత శైవుడు. అతని తండ్రి 'సహజశైవాచారసంపన్నుడు.' తెన్నాలి లోని రామలింగేశ్వర స్వామిపై నాతనికి భక్తి ప్రపత్తులు. అందుచే నాదేవుని జ్ఞాపకార్థమై- మొదట కొడుకును- 'రామయ్య రామలింగుడు' నిపిలచెను. ఆరాధ్యుడైన యేలేశ్వరుడే- రామలింగనికి గురువైనాడు. కవి యపుడు 'కుమార భారతి' గ రచించినదే- 'యద్భుతారాధ్య చరిత్రము.' తరువాత-వయసులో- రామలింగుడు- వైష్ణవమునకు దిరిగెను. నాటియార వీటిరాజులు- వీర వైష్ణవులు. వేషముతోబాటు- పేరుగూడ మారినది. భట్టరు చిక్కాచార్యులు- పంచసంస్కారముద్రలు జేసినారు. నాటిరచనలే- విష్ణుపారమ్యమును బోధించు- పైరెండు గ్రంథములు. తెన్నాలి రామభద్రకవి రచించిన 'యిందుమతీ పరిణయము' లోని- కవివంశవర్ణనము- పైవిషయమునే సూచించు చున్నది. అన్నయ కవి రచియించిన 'సుదక్షిణా పరిణయము' నందలి వీతికను బట్టియు, దేలున దీవిషయమే! జనశ్రుతిగూడ రామలింగుడు- రామకృష్ణుడు- ఒక్కరేయనుచున్నది. ఒక రామలింగనితోనే మనము బాధ పడుచుండగా- చాలనందుకు- మఱియొక- రామలింగ కవి దయారై నాడు. ఆధీరుడు- 'ధీరజన మనోరంజనమును' వ్రాసెనట! కాని మన యదృష్టము బాగుండుటచే- నాతడు విశ్వకర్మ వశ్యుడై - మనపని కడ్డురాకుండ - దయబెట్టి నాడు. తెన్నాలి కవివని మరిరెండు కావ్యములున్నవి. వానిలో నొకటి- 'హరిలీలావిలాసము' దీనిపేరులోనే వైష్ణవ వాసన యున్నది. కనుక రామలింగుడు- రామకృష్ణుడుగ

రూపాంతరము నొందిన తరువాతనే- దీనిని వ్రాసెనని సరి
పెట్టు కొనవచ్చును ఇక మిగిలినది 'కందర్ప కేతుపిలాసము.'
దీనిపేరే పెద్దచిక్కు. ఇందులోని కథ యేమో మన మెఱుఁ
గము. రామలింగఁడటువైపుఁడుగాక - యిటు వైష్ణవుఁడుగాక
మురియు చుండిన మూఁడవ యవతారమున- దీనిని వ్రాసి
యుండునని నాయూహ! ఇంతకును- పైరెండు గ్రంథములు-
నిప్పటికి దొరుకలేదు. వానిలోని కొన్ని పద్యములను
మాత్రమే ప్రభాకర శాస్త్రి గారు దాహరించిరి. కనుక-
నాగ్రంథములుదొరకువరకును-వానివిషయమై యాలోచించు
నక్కఱగూడ మనకు దప్పినది.

రాయల యాస్థానములో నష్టదిగ్గజములుండి రనియు-
వారిలో తెనాలిరామలింగఁడొక 'గున్నయేనుఁగ'నియు-జన
శ్రుతియున్నది. కృష్ణరాయల యాస్థానములో నెనిమిదిమంది
కవులుండుట-యేమియు విపరీతముగాదు. కవిజనకల్పవృక్షమైన
యాతని యాశ్రయమున - నెనిమిది మందిగాదు - ఎనుబది
మంది యైనను నుండవచ్చును. ఎనిమిది మంది యుండినదే
నిజమైనచో-వారి'కష్టదిగ్గజము'లని పేరుండుటయు సహజమే!
కాని-యీయష్టదిగ్గజముల కథలో నేమైన సత్యమున్నచో-
నాటి కావ్యములలో నొక దానిలోఁ గాకున్న మఱియొక
దానిలోనైన నీవిషయమేల ప్రస్తావింపఁ బడియుండలేదనుట-
పెద్దప్రశ్న. "మనుచరిత్ర" - "పారిజాతాపహరణము" -
రాయలకే కృతి యివ్వఁబడిన గ్రంథములు. 'ఆముక్త
మాల్యద'ను స్వయముగ నాతఁడే వ్రాసెను. ఈమూఁటి
యందును రాయల పడకటింటి ముచ్చటలు మొదలుకొని-

ప్రథన పరాక్రమమువఱకు - అత్యుక్తులతో - అతిశయోక్తులతో - విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. కాని వీనిలో నెక్కడ గూడ నీయష్టదిగ్గజముల యార్భటముల యూసేలేదు. పారిజాతాపహరణమున రాయలను గుఱించిన యీపద్యమున్నది.

కం॥ ప్రతివర్ష వసంతోత్సవ

కుతు కాగత సుకవి నికర గుంభిత కావ్య

స్మృతిరోమాంచ విశంకిత

చతు రాం తఃపురవధూ ప్రసాదవరసికా

(పారి. 1-139)

ప్రతివర్షమును - వసంతోత్సవములలో - కవితాగోష్ఠులు జరిగెడివట! ఆసందర్భముననే కవులకు 'రత్నహారహయవేదం డాగ్రహారాది' ప్రదానములు. కనకాభిషేకములు గలగల లాడెడివి. గండపెండేరములు ఘల్లుమనెడివి. అష్టదిగ్గజముల కథలో నేమాత్రము సత్యమున్నను - వారిలో బెద్దగజమైన పెద్దన్నమాత్రము - మనుచరిత్రలో నెక్కడనో యొకచోట - నాకథ నిరికించి యుండునని నాయూహ! విజయనగర పతనానంతరము - ఈగజములకథ నెవ్వఁడో యొకబుద్ధిమంతుఁడు - సృష్టించియుండును. జను "లదిగో పులియన్న - నిదిగో తోక" యందురు. ఈసందర్భమున మరియొక విషయమును దడవుటగూడ న్యాయమను కొందును. రాయల నాటి కవులలో కందుకూరి దుద్రకవియొకఁడు. రాయల యాస్థానమున - సీతాన్యదిక్కున సీతనియాసన ముండెడిదట! ఈవిషయమును విదేశరాయబారులును వ్రాసిరి. ఒకనిశయొకనికి నిర్దిష్టమైయున్నపుడు - తక్కిన దిక్కులందును -

ఏడ్లురుకవులుండుటలో నాశ్చర్యమేమున్నదని యెవరైన నడుగవచ్చును. కాని-యీవాదముగూడ నమ్మదగినదిగా నాకుఁ దోచుటలేదు. కందుకూరి రుద్రకవి-యీశాన్య దిగధీశుఁడే గావచ్చును. కాని-యతఁడు-కేవల కవిమాత్రుఁడే గాఁడు. పరమశివాచార సంపన్నుఁడు. తీవ్రస్వభావుఁడు. ఆయన నోటికి-తక్కిన కవులుజంకెడివాడు. “శాపానుగ్రహదక్షుఁడ”న్న ప్రథఁగూడ నాతఁడు సంపాదించి యుండెను. నామమాత్రమువనేగాక-స్వభావముచేతను గూడ - నాతఁడు రుద్రుఁడే! అట్టివాఁడు-వీరశైవులకు సహజమైన-తీవ్ర మతావేశముచే-తనశివభక్త్యతి శయనిరూపణకో-లేక తన యపర రుద్రావతార నిరూపణకో - యీశాన్యదిశలో సింహాసనము గావలెనని పట్టుబట్టి యుండవచ్చును. కవులయెడఁ గృష్ణరాయఁడు జూపిన రసికత-ప్రసిద్ధమేగదా! మతవిషయమునఁ గూడ- నాతనిహృదయ మెంతయో విశాలమైనది. కనుక రుద్రకవి జూపిన యీచాపల్యమును గృష్ణరాయఁడు-మనస్వియై మన్నించి యుండవచ్చును. అందుచే-రుద్రకవి సంపాదించికొన్న యీశాన్యసింహాసనము - కవిత్వమునకుఁ గాదని నాయూహ! అది-యాతని మతోద్రేకమునకు-చిహ్నమైయుండును.

ఈసందర్భమున మరియొక విషయముచుగూడ-ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగఁజెప్పుట-తప్పుగాదనుకొందును. పూర్వము కేరళదేశములోని ‘నాముతిరి’ రాజులకడ-‘పదునెట్టరక్క-వి’ యనుపేరుతో కొందఱు విద్వాంసులుండిరి, ‘పదునెనిమిదిన్న

అ'విద్వాంసు లన్నమాట! ఆపందొమ్మిదిమంది కవులలోను-
పదనెనమండుగు కుభయభాషాప్రవీణులు, అనఁగా సంస్కృతమునందును-మళయాళమునను సమానమైన యధికారమును గల్గి-కవిత్వమును జెప్పగలిగినవారు, 'పూ నం నం బూ తి రి' యొక్కఁడు మాత్రము-మళయాళమున మాత్రమే రచన యొనర్చువాఁడు. అందు కేయాతఁడు 'అటకవి.'

తెనాలిరామలింగనిలో గొంత హాస్యముండుటకు- అతనికావ్యములే ప్రమాణములు. కాని యతని పేరిట నాంధ్ర దేశమున- ప్రచారములోనున్న హాస్యకథలకంటెలేదు. వాని నన్నిటిని నిజమని నమ్మినచో-మనము పిచ్చివారమై పోదుము. ఆకథలలో చాలమట్టుకు-మోటుగా-అరసికముగానుండునవే యెక్కువ. అంతేగాదు. అసహ్యముగ-అసభ్యముగ గూఢ నుండును. ఈకథలలో తెనాలిరామయ్యకు ప్రధానమైన ప్రతి నాయకుఁడు-తిరుమల తాతాచార్యులు. ఆనాఁడు తిరుమల తాతాచార్యులకుగల యధికారము-శౌరవము-సామాన్యమైనదిగాదు. రాజ్యాంగమున తిమ్మరుసులకెంత పలుకుబడియో- మతధర్మముల విషయమున తిరుమల తాతయార్యులకంతటి శౌరవము. పోద్దుగీసు రాయబారులు-తిరుమల తాతయ్య పలుకుబడి నెంతయో శౌరవముతో-నాశ్చర్యకరముగ వర్ణించి నారు. రాయలసింహాసనము కంటెను-తాతాచార్యుల ధర్మా సనము-సభలోనున్నతముగ నుండెడిది. రాయలకు కుడివైపు నవారు గూర్చొనుచుండిరి. తమిళ దేశమునందలి వైష్ణవదివ్య త్రేత్రములపై నాతఁడు ధర్మాధికారి, "పంచమత భంజను"

డనియు తాతయ్యకు పేరు. ఆతనిగౌరవమెంత పెద్దదో-పాండిత్య
 మంత పెద్దది. ఆనాఁడుతిరుమలతాతాచాన్యలనుచులకనగఁజూ
 చిన వానికి--శిర శ్చేదనమూదప్ప-తక్కువశిక్ష పడీయుండదు.
 కావున తాతాచాన్యలను పరిహసించు యోగ్యతగాని-సాహ
 సముగాని తెనాలి రామలింగనికి నుండుననుట-కాళ్ళులేనికథ.
 రామలింగఁడు-కొంత హాస్యపియుఁడనుట మనకందఱకు దెలిసి
 నదే! ఈసత్యమునుబురస్కరించికొనిసమాజము 'పోలుపోందు'
 లేని కథలను సృష్టించి-వానినన్నిటి నాతని తలపై కెత్తినది.
 ఈకల్పనాచాతుర్యములోఁగూడ-చాల పెద్దభాగము-తెంగలి
 వైష్ణవుల దే యయియుండునని నానమ్మకము. భట్టరు చిక్కా
 చాన్యలు- తెంగలి సాంప్రదాయమునకుఁజెందినవారు.
 తిరుమల తాతయ్య-వడహాల వైష్ణవుఁడు. రామకృష్ణునినాటికి-
 ఆంధ్రదేశమున వైష్ణవము-బాగుగా వేరూనుటయేగాక-
 వానిలో నవాంతరశాఖలుగూడ బయలుదేరి - పరస్పరము
 వెక్కిరింతలును నారంభమైనవి. మతవిశ్వాసపుమాత్ర
 కొంచెమెక్కువైనపుడు-ఏదేశమందైనను -ఏకాలమందును-
 ఇటువంటి మర్కటచేష్టలకు కొదువయుండదు. మళయాళ
 భాషలో నొకప్రసిద్ధుఁడైన హాస్యకవియున్నాఁడు. అతనిపేరు
 'తోలన్'. అతనిపైఁగూడ 'తలతోకలేని యనేకగాథలు
 మొలచినవి. కానివారికి తిరుమల తాతయ్యవంటి యొక
 యాలంబనము దొరుకలేదు. అది వారి దురదృష్టము,
 'తోలన్' చక్కనిహాస్యకవి. ఆతఁడు రచించిన చాటువులను
 నేటికిని-'చొక్కియాదులు' తమ కాలక్షేపములలో వాడు
 కొను చుందురు. 'కథాకలి' కౌశలములందుగూడ-నీహాస్యకవి

చాటువులకు-చోటుగద్దు. 'తోలక' రచించిన చాటువులను-
 'ఫలితము' లందుడు, ఇతఁడు రామకృష్ణునికంటె చాల పూ-
 ర్వుఁడు. సాశ్వరాజుల కాలములో-ద్రావిడమున-'కాలమే-
 ఘుఁడ'ను నొకకవి యుండెను. ఇతనికి తెన్నదేశముతోఁగూడ
 సంబంధముండెడిది; తెనుఁగుదేశమును గుఱించి-యితఁడల్లిన
 చాటువులు కొన్నియున్నవి; కాని-'కాలమేఘుని' హాస్యమున
 నాజూకుతనము తక్కువ. ఆతనిరచన-మన శ్రీనాథుని హాస్య
 మువలెనుండును. తెనాలిరామకృష్ణుడు-కాలమేఘునిగూర్చి-
 కొంతవినియుండు ననుటలో నాశ్చర్యములేదు.

ఇంతవఱకును-రామలింగనిగూర్చి-మనమాడుచువచ్చి-
 న మాటలు-గాలిమాటలు. ఆతని కావ్యముల ప్రసక్తియే
 యెత్తక-కవినిగూర్చి చెప్పికొంటిమి. ఇకనాతని కావ్యములను
 సర్వలోకింతము. రామకృష్ణుని రచనలలోనేఁడున్నవి
 మూఁడంటిమి. మొదటిది ఉద్భటారాధ్యచరిత్రము. ఇద్దిశైవ
 మత ప్రాశస్త్యమును వర్ణించు గ్రంథము. తక్కినవి రెండును
 వైష్ణవమతములోని గొప్పతనమును విప్పిచెప్పును. అనఁగా
 రామకృష్ణుని దృష్టిలో కవిత్వమునకు మతప్రచారముదప్ప-
 వేకు ప్రయోజనములేదేమో! రాయల యాముక్తమాల్య-
 దయు-వైష్ణవమతమును ప్రచారమొనర్చినగ్రంథమే! కాని-
 రాయలకు ప్రీతిపాత్రములైన గ్రంథములు "పారిజాతాపహ-
 రణము," "మనుచరిత్రము". రెండును మతగ్రంథములుగావు.
 ఈనాటికిని తరుగని కావ్యసౌరభముగల యీగ్రంథముల
 వెనువెంటనేవచ్చిన రామకృష్ణుని కృతులు కేవల మతప్రీతి

వాదకములుగ నుండుట—మనకావ్య చరిత్రలో గమనింపఁదగ్గ విశేషము. ఈగ్రంథములలోని కొన్ని విశ్వాసములు—సర్వసమ్మతములుగావు. వీనిలో వివరింపఁబడిన భక్తిగూడ హృదయముతో నెక్కువ సంవాదము గలదిగాలేదు. అగుటచే రక్తిదక్కువ. ఒకరీతిగనది మొద్దుభక్తి. ఈజాతిగ్రంథముల స్వరూప నిర్ణయమునకుముందు—ఆంధ్రకవిత్వ చరిత్రకును—ఆంధ్రదేశమతచరిత్రకునుగల - శాంధవ్యమును కొంత వఱకు గమనించుట యావశ్యకము గాకపోదు.

బౌద్ధధర్మమును దిగంతవ్యాప్తముగఁ బ్రచార మొనర్చిన - మహాపురుషుఁడశోకుఁడనుట - అందరెఱిగినదే! కాని—యాయశోదీపము చాలకాలము వెలుగలేదు. అతఁడు కన్నుమూసిన వెంటనే—మగధదేశమునందు మరల బ్రాహ్మణులు విజృంభించినారు. వెంటనే యుత్తర హిందూస్థానమునందు వైదికమతము—అనఁగా చాతుర్వర్ణముల తరతమ భేదముతోనే ధర్మము పరిరక్షితమగుననెడు—బౌద్ధపూర్వమైన యార్యమతము—మరల విజృంభించినది. అపై బౌద్ధమును మూఁడు పూవులాడు కాయలుగ వికసింపఁజేసిన కీర్తిదక్కిన దాంధ్రదేశమునకే! నాగార్జునునివంటి మహామేధావుల యండదండలతో—నాంధ్ర ప్రజలయాదరాభి మానములతో—నిత్యోకులవంటి రాజుల పోషణతో బౌద్ధము—అనేక శతాబ్దములు ఆంధ్రమున సుఖశాంతులను నెదఁజల్లినది. తెనుఁగుదేశమున నాఁడును కొందఱు వైదికమతాను యాయులు లేకపోలేదు. తై నముగూడ నుండెను. బౌద్ధజై నము లహింసాత్మకము

తైనవి. వైదికమతమునకు ప్రభుత్వముయొక్క సాయము గాని-సామాన్య ప్రజాసేవయుయొక్క యాదరణగాని లేక పోయినది. కనుక దేశములో మతకలహములు నామమాత్రమైనవి. ప్రపంచచరిత్రలో ఆంధ్రులకు - ఆజరామరమైన కీర్తిని సంపాదించి పెట్టినది-బౌద్ధశిల్పకళా ఖండములే! అనేక శతాబ్దములు గడచినను వాని సౌందర్యము చిన్నమంత దగ్గ లేదు. ఆయమృత కుంచీకల చాతుర్యము నేటికి మనల విభ్రాంతుల నొనర్చును-పులకరింపఁజేయును. శిల్పకళారంగమున నింతటి సౌందర్యమును భావించి-చిత్రించిన యాంధ్ర బౌద్ధులు-లేక బౌద్ధాంధ్రులు-కావ్యనాటక సంస్కృతాదులైన యితర కళాభాగములపై-చేయివేసి యుండరనుటకు వీలు లేదుగదా! శాస్త్రములను సాధింపఁ బ్రయత్నించి యుండరనుటయు నన్యాయము. కాని వారి యపురూపమైన పరిశ్రమను కళా తపస్సును వ్యక్తమొనర్చు శతసహస్రాధిక గ్రంథములను పదిపదుకొకండు శతాబ్దములలో-తక్కినవారు సర్వనాశనమొనర్చిరి. ఈ ఘనకార్యములలో వైదికులకు ముఖ్యమైన భాగముండి యుండునని నాయనుమానము. అటు తరువాత వీరిలో వీరశైవులును జేరిరి. ఈ దారుణ చర్యలను గమనించినప్పుడు-తరువాతవచ్చిన “మహమ్మదీయు” “లిట్లు” జేసి “రట్లు” జేసిరనుటచాల యన్యాయమనిపించును. ఇంక నాంగ్లేయులందుమా? ఈ విషయములలో వారెంతయో పూజనీయులు! ఇట్టిఘోరమైన వైజ్ఞానిక నాశనమునకు బూనుకొన లేదు గనుక! ఈనాడు హిందువులమని సగర్వముగ జెప్పికొని మురిసిపోవు మనమందరమును-మనపూర్వులు సాహిత్యము

నకు-విజ్ఞానమునకు-ఒనర్చిన యపచారము దలఁచి కొన్నప్పుడు
సిగ్గుతోఁ దలవంచికొనవలసి వచ్చును.

పదవశతాబ్దపు ప్రాంతములలో వేఁగి దేశమున తూర్పు
చాళుక్యుల దొరతన మారంభమైనది. వారిలో వైదికమతము
మరల జైత్రయాత్ర యారంభించెను. అంతకుఁ జాల
ముందే-బౌద్ధములోనియంతశృక్తి-యస్తమించినది. అన్నిమత
ములలోవలెనే దానిలోను-ఆచారముల పేరిటియాడంబరములు
అనుకరింప పేరిట హృదయదౌర్బల్యములు-బాగుగా వ్యాపించి
నవి. ఇదినిజమైనను-బుద్ధుఁడుబోధించిన కర్మసిద్ధాంతము-అనఁ
గా-'మానవుల సుఖదుఃఖములు వారు పండించుకొన్న పంటలే!
వారొనర్చు కార్యముల ఫలితము లే' యనునిర్ణయము
ప్రజలలో బాగుగఁ బ్రబలితమైనది. వైదికులీవిశ్వాసముపై
దండెత్తిరి. వారి దృష్టిలో సుఖదుఃఖములు దైవాధీనములు,
దైవము మంత్రాధీనము. మంత్రము బ్రాహ్మణాధీనము. ఈ
వైదికమతమును బ్రచార మొనర్చుటకు-రాజదండ మొక్కటే
జాలినదిగాదు. అదియొకవైపు బౌద్ధులను-చిత్రవధ జేయుచునే
యుండెను. దానికనుబంధముగ మఱియొకవైపు బ్రాహ్మణులు
వైదికసాహిత్యమును సృష్టింపఁబూని కొన్నారు. ఆప్రయత్న
పుతొలిఫలమే-అవిరళ జపహోమతత్పరులైన నన్నయభట్టుల
ఆంధ్రమహాభారతామ్నాయము. భారతరచనతో-ఈనాఁడు
సర్వతోముఖమై విలసిల్లిన ఆంధ్రసాహిత్య సౌధమునకు శం
కుస్థాపన జరిగినది. ఈవిధముగ మతప్రచార దృష్టితో భార
తాంధ్రీకరణమునకు బూనికొన్నందుననే-నన్నయ భారత

భాగములో-అడుగడుగునను - అవనీసురుల దివ్యత్వము ప్రతి
పాదింపఁ బడుచున్నది. నన్నయ రచనకు-తిక్కన భారత
మునకు గల భేదమును-ఈవిషయమున మీరు గమనించియే
యూచురు.

భారతమువంటి విపులమైన మహాకావ్యరచనకు దగి
సంతగా-నాటి తెనుఁగుభాష వికసింపలేదు. అంతేగాక-నాటి
వ్యావహారికాంధ్రభాషతో-వైదికపండితులకు సమగ్రపరిచ
యముగూడ లేదేమో! అన్నిటినిమించి వైదికమతముతోఁ
బాటు-వైదికభాషయైన సంస్కృతముమీదవారికభిమానము.
అందువలననే-నన్నయ భారతములోసంస్కృతభాగ మెక్కువ.
ఈమాటనేనన్నది-ఆతనిలోనున్నసంస్కృతపద బాహుళ్యము.
నుబట్టిగాదు. వాక్యనిర్మాణ పద్ధతులలో-విభక్తిప్రత్యయము
లలో-క్రియాపదముల కర్మణిప్రయోగములలో తెలుఁగుభాష
కసహజమైన సంస్కృతమర్యాదలు-భట్టారకులరచనలో విపు
లముగగన్పించును. ఇంతకంటెను విపరీతమైన విషయమొ
క్కటిగలదు. నన్నయ మనభాషకొక వ్యాకరణమును రచిం
చెను. దానిపేరే 'యాంధ్రశబ్దచింతామణి'. దానితో
నాతఁడుశబ్దశాసనుడైనాఁడు. ఇంతకు చెప్పవచ్చిన దేమనగా
నన్నయభట్టు - తెనుఁగువ్యాకరణమును - సంస్కృతములో
ప్రాసినాఁడు. మఱి యదియెవరికొఱకై వ్రాయబడినదో-
వైదికభాషపై నాతనికిగల భక్తివిశ్వాసము లెంతటివో-
మీయూహాకే వదలిపెట్టెదను.

తెనుఁగున భారతరచన మారంభమగునాటికి-
శంకరుని యద్వైతము- బాగుగ ప్రచారమునకు వచ్చినది.

ఇదివైదికమతము-అనగా వేదసూత్రములనుండి సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. మాయావాదము-అద్వైతము యొక్క ప్రధానసూత్రమైనను-ధర్మము-చాతుర్వర్ణ్యనిష్ఠము- అనెడువైదికప్రళమ సూత్రమును గూడనది గౌరవించినది. ప్రజలలో వ్యాప్తి జెందిన-బుద్ధునికర్మ సిద్ధాంతము నది ప్రతిఘటింపలేదు. కాని-దానిని జన్మాంతరము వరకు సాగఁదీసినది. ఆసాగింపేమనము నేడునమ్మెడు కర్మసిద్ధాంతము. వైదికమతమునకును-బౌద్ధజైనములకును-ప్రధానమైన తాత్వికభేదమొకటి గద్దు. బౌద్ధజైనములు-పురుషకారమును గొంతయధికముగ గౌరవించును. అవఁగా-మానవునిజీవితమును-నిర్ణయించునవి-‘అతనిజ్ఞానము. మనోవాక్కాయ కర్మలు.’ అనియవి విశ్వసించును. వైదికమతము దైవశక్తికి విశేషప్రాబల్యము నొసఁగినది. నీతి కొంత తెరవెనుకకు వెళ్ళినదనియే చెప్పవలెను. యజ్ఞయాగ పూజాప్రార్థనములచే - సంతృప్తులైన దేవతలు-మానవులకు-సర్వసుఖములు గల్పింతురని- వైదికమతము విశ్వసించును - పురుషకారమును - దైవశక్తిని-మాయావాదమేగాక - త్రిమతములుగూడ - తరతమభేదములతో నంగీకరించినవి. దీనితో నాతాత్వికసమస్యకుఁ జక్కని రాజీమార్గమేర్పడినది.

ఈ రాజీమార్గమును గుదుర్చుకొనుటతో - అటువైదికమునగాని-యిటు బౌద్ధజైనములలోగాని - లేనిప్రచండమైన శక్తియొకటి-మాయావాదమున తిష్ఠవేసికొన్నది. వైదిక బౌద్ధజైనములు బ్రపంచమున-నైహికజీవనము - అసత్య

మని-భ్రమయనిస్పష్టముగ ననలేదు. భౌతికయాథార్థ్యముల సంగీకరించి - బాధావిముక్తికై - తమకుఁ దమకుఁదోచిన మార్గములను-వింగడించి చెప్పినవి. కాని - యద్వైతము-భౌతికయాథార్థ్యమును-త్రోసిపెట్టెను. ప్రపంచము దాని దృష్టిలో మాయ! అనఁగా-మిథ్య! ఈ 'మిథ్య' కతీతమయిన పరమసత్యమును గుర్తించి యనుభవించుటయే మానవ కర్తవ్యమని దానియభిప్రాయము. అటుతరువాత వచ్చిన ద్వైత విశిష్టాద్వైతములు రెండును-బ్రహ్మచముమిథ్యయనిస్పష్టముగఁ జెప్పలేదుగాని-తాకిక జీవితమనిత్యమనుటయే వాని యుద్దేశ్యముగూడ! "జీవితమనిత్యమగుటచే-నాదరణీయముగాదు. మానవునకుఁగోరఁదగిన దేదయు నీప్రపంచమునలేదు. అతని సర్వకర్తవ్యములును - పరలోకము నుద్దేశించియే యుండవలెను." అనియే యవి లోకమునకొసంగిన యాదేశము. ఈవిధముగ మూఁడుమతములును మానవునకుఁ బ్రాపంచికధర్మములు - ఎక్కువగఁ జాటిపఁదగినవిగావనియే చెప్పెను. వానిశృష్టిలో మనుష్యునకు సాంఘిక బాధ్యతలులేవు. కడకు భార్యాసుతాదుల సేవయమునను-వానికిఁగర్తవ్యము సున్న. "ఐహికబాధములనుండి విముక్తి నందుటయే మానవుని యేకైక లక్ష్యమని యామతములయభిప్రాయము. ఇంతయున్నను వీనిలో 'వైదికమునఁదప్ప' "పరమత ద్వేష" మనుభావములేదు. వైదికములోనైనను "ద్వేషము" ఆమతసూత్రములలోఁగన్పట్టదు. సఁఘమున బ్రాహ్మణులు సర్వోత్తములు. వారియధికారమునకుఁ బ్రతిఘటన జరగినప్పుడే - వైదికమునందు పరమత ద్వేషము

నాల్కలు జూచినది. వైదికముదప్ప దక్కిన మతముల .
న్నియు-వర్ణ భేదము - కులభేదము-వీనినంతగ నాదరించినట్లు
గనపడదు.

ఒకవైపు వైదికము - మరియొకవైపు శంకరుని
మాయావాదము దేశమునఁ బెనగొన్నప్పుడు - అనఁగా
నన్నయకాలమున-కర్ణాటకములో మరొక మతము విజృంభించి
నది. అదే వీరశైవము. పశ్చిమచాళుక్యరాజును బట్టి
పాలార్చి బిజ్జలుఁడు-సింహాసనమెక్కినాఁడు. బసవేశ్వరుఁడా
తని ప్రాపుసంపాదించెను. బిజ్జలుఁడు బసవేశ్వరునకు బావ!
అనగానాతని చెల్లెలికి భర్త! ఈ చనవుతో బసవనాయ
కుఁడు ముఖ్యమంత్రియైనాఁడు! భండార మాతనిచేతఁబడెను.
ధనమంతయు నాతఁడు వీరశైవమునకై వెచ్చింప మొదలు
వెట్టినాఁడు. బిజ్జలుఁడు జైనుఁడు. ఆతఁడా ఊపించెను. మతో
ద్రేకమునకు ముందుబాంధవ్యములు బసవేశ్వరునకు కొఱ
గాలేదు. అతఁడుబావనేచంపించెను, బసవేశ్వరునికాలమువఱ
కును శైవము - వేదమున కెదురు దిరుగలేదు. బసవేశ్వరుఁడు
దానీ నవైదికముగ మార్చెను. పౌద్ధజైన ద్వేషముతోఁబాటు
బ్రాహ్మణ ద్వేషముగూడ సందులోఁజోటుజేసికొన్నది. తుదకు
శైవము-వీరశైవమై - పరమతద్వేషమే దాని ప్రధాన ధర్మ
మైనది. పరసిద్ధాంత ఖండనముతోఁబాటు-పరశిరః ఖండనము
గూడ మోక్షకారకమై కూర్చున్నది. ఇంతటి మూవేశపూరి
తమైనమతము-'ఇస్లాము' దప్ప-బ్రపంచచరిత్రలో మరొక్కటి
లేదేమో!

నన్నయనాటికే కన్నడభాషలో శైవమతగ్రంథములు
 వెలసినవి. నన్నయతరువాత - తెనుఁగుదేశములో శైవము
 గ్రమగ్రమముగ వ్యాపించెను. తెలుఁగుభాషలోని మొదటి
 శైవగ్రంథము - నన్నెచోడుని కుమారసంభవము. నన్నె
 చోడుని మతావేశము-మిన్నయేయైనను-అదియాతని కవితా
 హృదయమునుత్రోసి రాజనలేదు. కుమారసంభవమునప్రచా
 రకమత లక్షణములకంటెను గావ్యలక్షణములెక్కువ. వైది
 కముపైవచ్చినతిరుగుబాటు లక్షణములు దానిలో నడుగడు
 గునను నగపడుచు నేయున్నవి. శైవులు-కన్నడమునుండి-య
 నేక సంప్రదాయములను గ్రహించినమాటనిజమే. అవియన్ని
 యుభట్టారకుఁడేరచిన మార్గ సంప్రదాయములకు
 నేరుగ వ్యతిరేకములు. మతమునవచ్చిన తిరుగుబాటే-కవితా
 యందును గానిపించినదనిమనము సులభముగ నూహింపవ
 చ్చును. నన్నెచోడుఁడు - ఆచ్చికములనువాడును.
 దేశీయ ఛందస్సులను - నుడికారములను - గూడ
 గట్టికొనును. అంతమాత్రమేగాదు. అతఁడు దుష్ట
 సంధులొనర్చెను. మిశ్రమసమాసములఁజేర్చినాఁడు. ద్రావిడ
 భాషల యుచ్చారణకనువైన యతిప్రాస నియమముల నేర్ప
 అచికొన్నాఁడు. ఈవిధముగ నతఁడు సంస్కృతవ్యాకరణ
 మును-మార్గకవితా నియమముల నతిక్రమించినాడు.
 ఈ సందర్భమున 'కుమారసంభవము' నందలి
 గణేశజన్మ వృత్తాంతమును గమనింపఁదగినది. సంస్కృత
 పురాణములలోని కథకును-నన్నెచోడుని కథకునుపోలిక లేదు.
 ఆదిదంపతులు గజరూపధారులై క్రిడింపగా-నకీదేవి-పార్వతి

గాదు-కరిణీ గూపముననే గర్భమునుధరించి గజాననుని గని నట్లున్నది. ఇదేకథ తమిళమునందలి తేవారములలోను-మరి కొన్నిటిలోను గనిపించును.

రాజరాజనరేంద్రుని ప్రాపుతోనన్నయ యారంభించిన వైదికమత పునరుద్ధరణ-అంతటితోనే యాగిపోయినదని చెప్పవచ్చును. బైనబౌద్ధమతములు పుట్టిన వేయియేండ్లకు తరువాత-మఱల చాతుర్వర్ణ్య ధర్మములు - యజ్ఞ యాగాదులు-వీనినిబునః ప్రతిష్ఠ చేయుటకై - చేసినయత్నము-చాలపరిహాసాస్పదము. మనుస్మృతినాటికే - వర్ణధర్మములకు నడుములు విడిగినవి. ఏవో కృత్రిమములైన యాలంబనములు వానికి-కల్పింపఁబడెను. అనేకమైన యార్థిక రాజకీయ-సాంఘిక పరిణామములతోఁ బాటు-ప్రజలమత విశ్వాసములో-మనస్తత్వములో-నాధ్యాత్మిక దృక్పథములోఁగూడ-ప్రచండమైన మార్పులేర్పడినవి.

వర్ణధర్మములలో-యజ్ఞ యాగాదులలోఁ గొంతమంది విప్రులకుమాత్రమే విశ్వాసముండెను. అశేష ప్రజానీకమునకు-వానిలో నమ్మకములేదు. బౌద్ధజైనములు-క్షీణదశకు వచ్చినవి. అద్వైతము-విరాగులను-జిజ్ఞాసువులను-ఆకర్షించునదేగాని-రాగ ద్వేష పూరితులైన సామాన్యజనుల కందు బాటులోనున్నదిగాదు. దానిస్వరూపమేయట్టిది. ఇక-ద్వైత విశిష్టాద్వైతముల మధ్యనున్న భేదములు-తార్కికులకుఁదప్ప-సామాన్యుల కర్థమగునవిగావు. అవి రెండువైష్ణవముగనే-చలామణియైనవి. బౌద్ధజైనముల స్థానము నాక్రమించి కొనుటకు-తీవ్రముగ పోటీపడిన మతములురెండే! వైష్ణవము. వీర

శైవము, ఇవిరెండును-త్వరలోనే తెనుఁగుదేశమునఁ బ్రాకి
నవి. అందుచేనప్పుడు వచ్చిన కావ్యములన్నియు-శైవగ్రంథ
ములో-సేకవైష్ణవములోయై కూర్చున్నవి. పాలకుటికి సోమ
నాథుని బసవపురాణము నాటిదే ! రంగనాథుని రామా
యణముగూడ నప్పటిదే ! ఒకటి శివపారమ్య ప్రతిపా
దన - రెండవది విష్ణువేసర్వోత్తముఁడనుట ! ఈ రెండు
మతములుగూడ-ప్రజలయాదరాభిమానముల నందికొన్నవే!
వారి మనస్తత్వములకు - విశ్వాసములకనుగుణమైనవే !
నన్నయ్య వైదికమువలె-బలవంతముగ ప్రజలనెత్తిన దుద్ధ
బడినవిగావు. కనుకనే యీకావ్యములకును-నన్నయభారతర
చనమునకును బోలికయేలేదు. నన్నె-చోడుఁడు బ్రవేశపెట్టిన
పద్ధతులను - శైవవైష్ణవ కవులిర్వురును బాగుగా వినియో
గించుకొన్నారు. వారింకను-నొక్కయడుగు ముందునకుఁ
బోయి - సంస్కృతచ్ఛందస్సులనే సంపూర్ణముగ బహిష్క
రించి-దేశీయమైన ద్విపదలోనే దమకావ్యములవ్రాసిరి. ఈయా
భిప్రాయమునే పాలకుటికి సోమనాథుఁడిట్లు వెలువరించెను.

“ఆరూఢగద్య పగ్యాదిప్రబంధ
పూరితసంస్కృత భూయిష్ఠరచన
మానుగాసర్వ సామాన్యంబుగాని
—
జాను తెనుఁగు విశేషము బ్రసన్నతకు

నట్టులుగాక కావ్యప్రాధిపేర్ని
నెట్టన రచియింప నేర్చినజాలు

నుపమింప గద్యపద్యోదాత్త కృతులు
ద్విపదయు సమమ భావింప నెట్లనిన..."

(పండితారాధ్య చరిత్రము. దీక్షాప్రకరణము)

వారు వ్రాసినభాషగూడ ప్రజాభాష. దానిని శైవులు
'జాను తెనుఁగని' పిలిచిరి. పునరుక్తిని దోషముగగాక-పామర
మనస్సుల నాకర్షించుకొనుటకొక యాయుధముగ-ఆదరించి
నారు. వైష్ణవ శైవములు రెండును-భక్తిప్రధానమైనవేగనుక-
వారికృతులలో-పాత్రల ప్రవర్తనకంటెను - హృదయావేశము
లకే బ్రాధాన్యతయెక్కువ. ఈకవులు పండితులు మెచ్చికొను
శిల్పమును వదలిపెట్టి - సామాన్యప్రజ గౌరవించు రసమునే
కావ్యాత్మక స్వీకరించిరి.

ఈవిధముగ మన తెనుఁగు కవిత్వము-నన్నయ మొద
లుకొని తరువాత రెండువందల సంవత్సరముల వఱకును-
మతముతోఁబెనఁగొనియే నడచినది. ఆదిమమానవచరిత్రలో
కవిత్వము-అన్నికళలునుగూడ - మతముతో మూడివడియుం
డుట-యేభాషలోనైనను సహజమే! యూరపులోఁగూడ-
గ్రీకుపురాణములు మొదలుకొని-మిల్టనుఎరకు - మతములేని
కవిత్వమేలేదు. క్రొత్తక్రొత్తమతములు పుట్టినపుడు - వాని
కనుబంధముగ-గొంత సాహిత్యమురూపెత్తును. నూత్నమత
ముతోఁబాటు నవీన సాహిత్యలక్షణములును-గొన్ని ప్రచార
ములోనికి వచ్చును. ఈవిషయమన్ని భాషలచరిత్రలలోను-
ఎన్నిసారులో జరిగినదే!

తరువాత కాకతీయులు రంగమునఁ బ్రవేశించిరి. అను
మకొండ-ఓరుగల్లు-రాజధానిగ వీరు - దమ పరాక్రమమును
విజృంభింపఁజేసిరి. ఈకాలమునఁ బ్రజల విశ్వాసముకొఱకై -
పంచెములువేసికొన్న మతములురెండు. వీరశైవజైనములు.
వీరశైవము రంగమునఁ బ్రవేశించినపుడు-కేవల వాక్కలహ
ముతో నాటకమంతరించుట యుదు. రక్తపాతము జరగి-
యటోయిటో-దేలిపోవనిదివారు వదలరు. ముఖ్యముగఁబ్రతా
పరుదుని కాలమున-జైనులరక్తమెన్నో సాదులేరు.తై పారి
నది. రాజులుగూడ - శైవమతపక్షపాతముతో - జైనముపై
శీతకన్న వేసిరి. ఈ యుపేక్షాభావమే-వారిసామ్రాజ్య నాశన
మునకు-దారితీసినది. కాకతీయ సామ్రాజ్యమున గాక-తెనుఁ
గుదేశములోని తక్కిన చిన్నచిన్న రాజ్యములలోఁ-గొంత
మతాభినివేశనము దక్కువ. వారి పట్టుదలలు-పరస్పరాంతః
కలహములలోనే చరితార్థములై పోవుచుండెను. కాకతీయు
లకుగూడ నాకాలమున పెద్దతీరికలేదు. వారును ముస్లిముల
దాడులలో మునిగియుండిరి. కాని-యితరులంతగా మతమును
పేక్షింపలేదు.

దేశములోని మేధావులు-విజ్ఞులు - మతవైషమ్యముల
నసహ్యించు కొన్నారు. మతవిద్వేషములలోని యజ్ఞానమును
వారుగుర్తించిరి. ఆవాతావరణములో-శైవవైష్ణవులకు-సమ
న్వయము కుదిరించుమతము-శివకేశవులు సమానులని-అభిన్ను
లని-ఆదరించిన హరిహరోపాసనపుట్టినది. ఇటు అద్వైతము
నకు-భక్తిప్రధానమైన వైష్ణవ వీరశైవములకు రాజీకుదుర్చు
టకై-భక్తిజ్ఞాన మార్గములు రెండును-సమానముగ మోక్ష

మూనగు సాధనములని—సమన్వయవాద మవతరించినది. ఈ పరిస్థితులలో—తిక్కన మహాభారత రచనకై పూనుకొనెను. నాటియాంధ్రుల యుత్తమ సంస్కారముల సమైక్య స్వరూపమే—తిక్కనామాత్యుల. ఆతఁడు యజ్ఞమొనర్చిన వైదికుఁడు. శివకేశవుల నిర్వూరిని నేకమూర్తిగ నారాధించిన భక్తుఁడు. ఆతని హరిహరో పాసనలోని యనుభవము—ఎంత సుందరమో — సహేతుకమో—ఈక్రింది పద్యములలో చూడవచ్చును.

కం॥ జలసిధి హిమవద్భూధర
కలితజనన కేళి కౌతుకవ్యక్తావ్య
క్తలలిత సౌందర్యస్ఫుర
దలఘు తను శ్రీసనాథ హరిహరనాథా !

కం॥ శ్రీమద రేఖవిషాద వి
రామాహిత గాఢశమధురానిర్భరని
ష్టామర్దిత వివిధ వికా
రామలచేతోనివాస—హరిహరనాథా !

ఆతఁడద్వైతములోని — యమృతమునాస్వాదించిన యోగి. ధర్మమనఁగా — ఆచారానుష్ఠానములు మాత్రమే గావనియు—మానవుల పరస్పర సుహృద్భావమే ధర్మమనియు గుర్తించిన మానవోత్తముఁడు. అంతటి ‘విమలోదాత్త మనీషి’ గావుననే—నాటి యాంధ్రుల కళాతపస్సు—తిక్కనభారతమున బ్రతిఫలించినది. నాటివిజ్ఞులమతవిశ్వాసములన్నియు నాతని భారతమునఁ బ్రతిఫలించినవి. ఆనాటి కవితాకళారహ

స్వములతనిలోఁ గూడుగట్టుకొన్నవి. మార్గదేశి కవితాపద్ధతులకు-సమన్వయము గుదిర్చినమనీషి యాతఁడు. సుదీర్ఘసంస్కృత సమాసముల గాంభీర్యమును-తేట తెనుఁగు పలుకుల పొందికను-తిక్కన వాడుకొన్నాడు. తెనుఁగు నుడికారమును గ్రంథస్థమొనర్చుటయేగాక-అవసరమైనపుడు-కొత్తనుడికారములను సోదర భాషలనుండి దెచ్చికొన్నాఁడు. చాలనప్పుడు సరికొత్తవి సృష్టించినాఁడు. ఇన్నిరీతుల 'నుభయకవి మిత్రుడు' తెనుఁగు వాఙ్మయమును బరిపుష్టమొనర్చెను. కావ్యవస్తువునకు-శిల్పమునకు-సమాసమైన ప్రాముఖ్య మొసఁగినాఁడు - వస్తుకవితకు -రసకవితకు సమన్వయము గుదిర్చినాఁడు. ఈవిధముగ మతరంగములోఁ బ్రవేశించినసమన్వయ దృక్పథము-సహృదయత-తిక్కన్న భారతకవితా కళలోఁ గూడ-ప్రతిబింబించుచున్నది.

అన్ని మతము లొక్కటేననువాదము దేశమున ప్రబలినపుడు-సాహిత్యమునఁగూడ-నొకముఖ్యమైన మార్పువచ్చి తీరును. ఏదేశమందైననింతే! అన్నిమతముల మీఁదను-సమాసమైన యాదరణగాని - నిరాదరణగాని ప్రజలకుఁ గలిగినపుడే-సాహిత్యము-మతమునుండి వేటుపడుట కవకాశము గలుగుట! తిక్కన్న భారతమున ననుసరించినది సమన్వయవాదము. మతమునాతఁడు నిరాదరింపలేదు. కాని భారతము తరువాతవచ్చిన కావ్యములు మాత్రము-కొంత యీ దృష్టినలవరచు కొన్నవి. కేతన 'దశకుమార చరిత్రము' మంచన 'కేయూర బాహుచరిత్రము' - మతమునుండి

వేలువడిన కావ్యములు. కళాదృష్టితో నీ రెండును -
 నుత్తమోత్తమ కావ్యములుగాక పోవచ్చును గాని -
 వీనిచారిత్రక ప్రాధాన్యమును మాత్రము మనము విస్మరించు
 టకు-వీలులేదు. పైగా-దశకుమార చరిత్ర-తిక్కనకే యంకి
 తమివ్వబడుటయు మనము గమనింపఁదగిన మఱియొక్క విశే
 షము. కవితాకళ-మతమున కనుబంధముగ-పరిచారికగా
 గాక-స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిగలదిగ- మతాతీతమైన మానవ
 వ్యాపారముగ - తిక్కనవంటివాని యామోఘముద్ర పొందిన
 దనిదీనియర్థము.

తరువాత 1323 లో ఏకశిలానగరము - నేలమట్ట
 మయ్యెను. ఆనాటి వీరశైవ, జైన సాహిత్యములు - ఎంత
 ధ్వంసమైనవో అంచనావేయుట-కష్టము. తరువాత కొన్ని
 దశాబ్దములనఱకు - ఆంధ్రదేశ మనుభవించిన నరకయాతన
 మన యూహాకే యందదు. చిత్రహింసలు-మానభంగములు-
 దేవాలయధ్వంసములు-బలవన్మతాంతరీకరణ. దోపిడి, గృహ
 దహనములు - ఆనాటి ముస్లిముల క్రీడావిశేషములు. మాన
 ప్రాణరక్షణమే దుర్ఘటమైన కాలమందుత్తమ సాహిత్యమే
 గాదు - ఏసాహిత్యమును బుట్టుటకు వీలులేదుగదా! కనుక
 కాకతీయ సామ్రాజ్య నాశనానంతరము - సుమారొక శతా
 బ్దము వరకును - తెలుగులో చెప్పికొనఁదగిన సాహిత్యమేరా
 లేదు. కొన్ని శతకములు మాత్రమే వచ్చినవి. వానిలో నాటి
 ప్రజల కడగండ్లు కనులకుఁగట్టినట్లు వర్ణింపఁబడినవి. ఇంతలో
 కుంతలమున కర్ణాటక సామ్రాజ్య నిర్మాణభేరి మ్రోగినది.

రెడ్డిరాజుల స్థిరప్రభుత్వము నెలకొన్నది. మెల్లగా శ్రీనాథుడు తన కవితాదిగ్విజయముతోఁ బ్రవేశించినాఁడు.

ఓరుగంటి పతనముతో - తెనుఁగు దేశమున జైన మతము- అంతరించినట్లేయైనది. వీరశైవమునకును- దెనుఁగుల యాదరము లభింపలేదు. పరమత ద్వేషములేని శైవము మాత్రమే యెదిగినది. ప్రజలు కొందఱు శైవులు. కొందఱు ద్వైతులు. కొందఱు వైష్ణవులు. వీరందఱు - మత కలహములు లేక బ్రదుకుచున్నారు. అద్వైతము నుభయమతాను యాయులును-పీఠాధి పతులెంత గాదన్నను - గౌరవించుచునే యుండిరి. శైవవైష్ణవములు లోకధర్మములు గను- అద్వైతము మతాతీతమైన సత్యముగను - నుండిపవనిచెప్పవచ్చును. దీనినే కొంతమార్చి చెప్పినచో - శైవవైష్ణవములు నాటిసాంఘిక ధర్మములు. అద్వైతము - వైయక్తిక మోక్ష మార్గము. నాటి విజయనగరరాజులు - శైవవైష్ణవముల సమానముగ నాదరించిరి. తక్కిన రాజులన్నిటిని సమానముగ నిరాదరించిరి. ప్రజలలో - మతకలహములు లేనందువలననే- ప్రభువుల కీసమదృష్టి యబ్బి. ప్రజలకు 'ఇస్లాం'మీఁద నేర్పడిన - శత్రుభావము - శైవవైష్ణవ సామరస్యమున కొక ముఖ్యకారణ మనవచ్చును. 'ముసలి మానుల' మూలమున సంఘన్యవస్థఛిన్నాభిన్నమైనది. బ్రదుకు బండ్లైనది. దీనితో - ప్రజల మనస్తత్వమున మార్పేర్పడినది. ముస్లిండాదుల కేమతమును నడ్డుపడలేక పోయినది - కసీసము సమాధానమైనను చెప్పలేకపోయెను. ఏదేవుఁడును-

ప్రజలను రక్షింపలేక పోయినాడు. ఈ బాధలైహికములు కాబట్టి ఊణికములెమ్మన్నాడు భక్తులు. ఇవి లౌకికము గనుక మిథ్యలెమ్మన్నాడు జ్ఞానులు. దీనితో నిత్యజీవితమున - మతనియమములకుఁగట్టుబడు చున్నను - ప్రజలకు మతముపై - వ్యక్తముగ కొంతయుపేక్షా భావమును అవ్యక్తముగఁగొంతయవిశ్వాసమును గలిగినవి. సుఖశాంతులు లేకపోవుట - బాధలు దుర్భరమగుట - వీనితో వారికి జీవితముపైనుత్సాహము - సళించినది. నిస్పృహ - నిరాశ - యెదల నాక్రమించినవి.

మతమునకు - ప్రజలకు నిట్టి సంబంధమున్న కాలములో - రాజులుగూడ - వైయక్తికముగ నేదో-యొక మతమునాదరించినను - రాజకీయముగా మతప్రసక్తిలేని రాజ్యమునే జేసిరి. అంతకుముందే కవిత్వము-మతాతీతమైన కళగా స్థిరపడినది. ఈకారణములతో - కవిత్వ చరిత్రలో రావలసిన పరిణామములు - శ్రీనాథుని రచనలో - రానేవచ్చినవి. అది స్వతంత్రకళ గనుక - వస్తువుకంటె శిల్పము ప్రధానమైనది. మతాతీతమైనది గనుక-ప్రజల నుత్తేజపరచి యుద్బోధపఱచు కర్తవ్యమును వదిలి - ప్రభువుల వినోదమే పరమార్థముగ పెట్టుకొన్నది. ప్రజలకు దూరమగుటతోఁబాండిత్యప్రకర్షప్రబలమైనది. రసనిష్పత్తి యముఖ్యమై-వక్రొక్తి-శబ్దాడంబరము-ముందుకు వచ్చినవి. కవిత్వము-అంతఃపురములోని కర్పూర చందన తాంబూలాదులవలె-నొకవిలాసవస్తువైనది. ఆస్థానమునందలి నట విట గాయకులవలె-కవి యొక పరిచారకుఁడోయలంకరణమో యైనాడు.

ఆనాడే పోతన్న భాగవతము-తెనుగున పాడసూ-
 పినది. నాటియాంధ్రుల నిరాశ-నిస్పృహ-వీని ప్రతిబింబమే
 భాగవతమని చెప్పవచ్చును. వీరశైవుల భక్తివలె-పోతన్న
 భక్తియు-నావేశ పూరితమే! కాని-వారి భక్తిలో నహంకా-
 రము ప్రధానము. పోతన్నకు-నైరాగ్యము జీవగట్ట. శైవుల
 భక్తి తాకిక కర్తవ్య నిష్ఠమైనది. పోతన్నభక్తి తాకికకర్తవ్య
 పరాజ్ఞుభము. శ్రీనాథునికి-పోతన్నకు కావ్యవస్తువులలోనున్న
 భేదమునుబట్టి-వారి కవిత్వముగూడ భిన్నమార్గములలో నడ-
 చినది. పోతన్న ప్రజలకేదో ధర్మమును బోధించు చుండు-
 టచే-నాతని కవిత్వము రసాశ్రయ కవిత్వము. ప్రజలకొఱకు
 వ్రాయఁబూను కొన్నవాఁడు గనుక నాతని పదములన్నియు-
 తెనుగులైనను-సంస్కృతములైనను - ప్రసిద్ధములే! భాగవ-
 తము నాటిప్రజల మనస్తత్వమునకు-ప్రతి బింబమేగాదు. ఆనా-
 టిసాంఘిక వ్యవస్థపై నొక-తిరుగుబాటునియడజెప్పవచ్చును.
 దేశములో రాజకీయమైన స్థిరత లేదు. సాంఘిక ధర్మములు సద-
 మదములైనవి, ఆర్థికవ్యవస్థ-భిన్నాభిన్నమైపోయెను. బ్రదుకే
 బరువై -ప్రజలను నిరాశానిస్పృహ లావరించినవి. సంఘమిట్లు
 న్నప్పుడు-నీతికి-ప్రవర్తనకు నిలువనీడ దొరకుటకష్టము. ప్రజా-
 జీవితములో వంచన-మోసము-కాపట్యము-చిందులుదొక్క-
 ను. నిలాసప్రియులైన రాజులకు-ప్రజలను-పాలించుకర్తవ్యము
 పోయి వారిని వంచించుట - పేలులేకున్న హింసించుట-
 నిత్యకృత్యములగును. నాటి రెడ్డిరాజులు 'ప్రసూతిపన్నును'
 విధించినారట! నాటి రాజదండమెంత బీభత్సముగ నుండినదో-
 యిదియొక యుదాహరణ! నాటి రెడ్లు శైవులు. వెలమ

వైష్ణవులు. విజయనగర రాజు లద్వైతులు. నాటి కావ్యములను పరిశీలించినచో - నామత సంస్థలలో నెంతవంచన-ధూర్త్వము తాండవించినదో - తెలియును. మాకాశిని చూచిననే మోక్షము వచ్చునని యొకమతమనును. నూకంచిని స్మరించినచాలు--ముక్తితప్పదని మఱియొకఁడు సవాలు చేయును. విభూతి పెట్టుకొన్నంతనే-తైవల్యము కరతలామలకమని యొకఁడనఁగా-నామములు పెట్టుకొన్నను-పెట్టుకొన్నవాని ముఖమును జూచినను చాలు-జన్మరాహిత్యమని యింకొక మతము ముందుకువచ్చును. నైతిక జీవనమునకు ధార్మిక ప్రవర్తనము నకు-ఆమతములలో విలువయున్నట్లేతోపదు. హృదయమునకు-విశ్వాసమునకు నుండవలసిన స్థానమును - బాహ్యచారములు - లాంఛనము లాక్రమించినవి. ఈదురాచారములపై-చిత్త శుద్ధిగల సహృదయు లందరును-తిరుగుబాటుచేసి తీరుదురు. కాని-నాటి చారిత్రక శక్తులను బట్టి-విజ్ఞాన పరిధులనుబట్టి అప్పటితిరుగు బాటుదారు లందరును-పోతన్న వంటిభక్తులు-వేమన్న వంటి జ్ఞానులు నైనారు. సాంఘిక పరిస్థితులమీఁద తిరుగు బాటు-సంఘము నేతిరస్కరించుడద్యమమైనది. 'సీవేతప్ప వితఃపరంబెరుగ'నని-పోతన్న పరాధీనచిత్తుడుగా-వేమన్న స్వాధీన చిత్తుఁడై రాళ్ళు దేవతలైన రాసులు మ్రింగవా-యని సర్వమత లాంఛనములకును-పరిహాసముతో శస్త్రచికిత్స జేసినాఁడు. నాటివంచక మతవిశ్వాసములకు-శ్రీనాథుని కవిత్వము-తక్కిన తైవవైష్ణవ మతకావ్యముల కవిత్వము ప్రతిబింబమైనట్లు-భక్తుల విశ్వాసమునకు భాగవత కవిత్వమువలె-నాటి యోగులదృష్టికి-వేమన్న రచనలు ప్రతి

బింబములు. సర్వమత నియమములను - తృణీకరించినట్లే -
 వేమన్న కళానియమములను గూడఁదృణీకరించెను. రాగద్వై-
 షములను - అహంకార మమకారములను - అధిగమించి
 నట్లే - రచనలో శబ్దచాపల్యము - ఛందస్సుల తౌల్యము -
 అలంకార చాపల్యము మొదలై నయన్నిటి నధిగమించినాఁడు.
 అతనిలో నొక రచనయనిలేదు. ఒక శిల్పమనిలేదు. వ్యంగ్యమని-
 లేదు. కల్పన లేదు. వక్రోక్తి సున్న. శబ్దసౌందర్యము హుళక్కి.
 శిశువులకుగూడ సర్థమగు తేటమాటలతో - శై శవక్రీడనంటి
 నడకగల యాటవెలనులే యతనిరచనలు. ఉప్పుకప్పురము -
 కంచుకనకము - ఇట్టినిత్య జీవితమున గనపడువస్తువులే
 వేమన వాడిన యుపమానములు. ఏకవిత్వమునైనను - అనుభ-
 వించి యానందించుటకు - కళాత్మకదృష్టి - హృదయ సౌకుమా-
 ర్యము గావలెను. కాని - వేమన పలుకులు విని యానందించుట
 కివిమాత్రమేచాలవు. సంఘ జీవితముపై నాసక్తి - సర్వమా-
 నవులపై కులమతాతీతమైన మమకారము - స్వార్థరహితమైన
 హృదయావేశము - కొంతకు కొంత లేనిది - వేమన్న కవిత్వము
 రుచింపదు. అనఁగా నేటియభ్యుదయకవిత్వము ననుభవించుట
 కవసరమైన సాంఘిక చైతన్యము - వేమన కవిత్వమునకుఁగూడ
 గావలెను.

అటుపై మనకవిత్వ చరిత్రలోని - ముఖ్యఘట్టము -
 కృష్ణదేవరాయల యుగము. విజయనగర రాజులు మొదట
 మండియ - నన్ని మతములచేతను నాదరింపఁబడిరి. పొరన్నిటి
 నాదరించిరి. విజయనగర రాజ్య శంకుస్థాపన జరిగిననాఁడే -

వేదాంత దేశికులు-విద్యారణ్యులు - అక్షోభ్యతీర్థులు-సాయణ
 మాధవమంత్రులు- కాశీవిలాస క్రియాశక్తి - వీరందరును-
 శైవవైష్ణవభేదములు- ద్వైతాద్వైత భేదములు మఱచి-
 రాజ్యక్షేమమునకు సాయమొనర్చిరి. ఆరాజ్యమును స్థాపిం-
 చిన సంగమ వంశరాజులు - అద్వైత మతానుకూలముగ
 వేదభాష్యమును వ్రాయించినారు. సంగమవంశములోని కడ
 పటిరాజు-మల్లికార్జునుఁడు వైష్ణవుఁడుగ మారినను-తరువాత
 వచ్చిన సాళువ రాజులందరును మరల శైవులే! కాని వీరు-
 మతము నణగఁద్రొక్కుటకును బ్రయత్నించిన వారుగారు. తరు-
 వాటి రాజులందఱు వైష్ణవులు. అప్పటినుండి-యనఁగా-పదు-
 నైదవ శతాబ్దమునందు-వైష్ణవము-ద్వైతము-విశేష ప్రచార
 మునకు వచ్చినవి. శ్రీపాదరాయలు-పురందరదాసు పోషిం-
 చిన 'దాసర కూటములు' ప్రజలలోఁజోటుజేసి కొన్నవి.
 రాయలకాలమునాటికి రాజకీయముగ దేశము-సుస్థిరమైనది.
 సుభిక్షత నెలకొన్నది. మతవైషమ్యములు-మందగించినవి.
 కళలు-కలకలలాడినవి. ప్రజలే మతమునభిమానించు వారై-
 నను-అంతసూతంత లభిమానము గళపై జూపినారు. పదు-
 మూడవ శతాబ్దమందే-మతమునుండి వేటువడిన కవితా
 కళ-శ్రీనాథుని శృంగార నైషధాంధ్రీకరణముతోఁదనస్వ-
 తంత్రప్రతిపత్తిని ఋజువుజేసికొన్న కవితాకళ - సర్వతో-
 ముఖవికాసమును బొందుటకు రాయల యుగము సువర్ణయు-
 గము. అప్పుడు కవిత్వము ధరించిన నూతనరూపమే- ప్రబం-
 ధము. దానిముఖ్యలక్షణము కేవల కథాశ్రయముగాని కవి-
 త్వము. కవిత్వమునందు మతముయొక్క పలుకుబడి తగ్గిన

నాఁడే-కథయొక్క ప్రాముఖ్యమును తగ్గినది. శృంగారనైష
 ధమువంటి శుష్కవాక్చమత్కార పూరితములైన ప్రబంధ
 ములు- అనఁగా వసుచరిత్ర-తదనుకరణము లింకనురాలేదు.
 అనఁగా ప్రజలహృదయములు శ్రీనాథుని నాటివలె-శుష్క
 ములుగావు. కనుక నే మనుచరిత్ర-పారిజాతాపహరణముల
 వంటి-మనోహరములైన రసవత్ప్రబంధములునాఁడు బయలు
 దేరినవి. రాయలు స్వయముగ నాముక్తమాల్యదవంటి మత
 కావ్యమే వ్రాసినను- ముక్కుతిమ్మనకు - పెద్దన్నకు నాయన
 యొసఁగిన యమూల్యమైన గౌరవము మనచరిత్రలో నేకవ్రా
 లును దఱువాత పొంది యెఱుగరు. మతగ్రంథమనిపించు
 కొన్న యాముక్తమాల్యదలోఁగూడ మతము ముఖ్యభాగ
 ముగాదు. కవితారచనయే ముందుకువచ్చి నిలచినది. మతము
 పొంగిమైనది. కథకంటే వర్ణనలే-పెత్తనము సాగించినవి.
 ఉపాంగమైన మతములోఁ గూడ శుష్కచారములకు -
 బాహ్యలాంఛనములకు-రాయలువెలగట్టలేదు. భక్తి-ధార్మిక
 జీవనము - నైతికవర్తనము - వీనినెక్కువ గమవించినాఁడు.
 ఈవిధముగ మనకవిత్వచరిత్రకు - మతచరిత్రకు నెడతెగని
 సంబంధము-కృష్ణరాయల యుగమువరకును గనిపించుచునే
 యున్నది. మొదట మతమునకుఁబరిచారికగనున్న కవిత్వము
 క్రమక్రమముగ మతబంధమునుండి విడివడి-'మను చరిత్ర'-
 'పారిజాతాపహరణము' - వీనియవతరణముతో - మతాతీత
 మైన వ్యక్తిత్వము - స్వయంసంపూర్ణమైన యునికిని సంపా
 దించి కొన్నది. రాయల పిదపవచ్చిన రామకృష్ణుని కృతు
 లలో-మతమునకు ప్రాముఖ్యమున్నను-స్వతంత్ర కావ్యలక్ష

ణము లనేకము లున్నవి. ఉన్నత వర్గములకుఁ జెందినవారిలో-
మతాతీతమైన కళాభిరుచులున్నను-సామాన్య ప్రజలమీఁద-
మతమున కింకను-విస్తృతాధికారములుండినవి. తాతాచా-
ర్యులకున్న పలుకుబడిని గుఱించి - యింతయుండే దెల్పితిమి.
రాయలపిదప వచ్చిన కవులు విశాలదృష్టిని నదలి - వైష్ణవ-
మతపక్షపాతులైనారు. దానిఫలితమే-రామకృష్ణుని వైష్ణవ
గ్రంథములు.

ఈ చరిత్రలో రామలింగని స్థానమేమి? అతని కావ్య-
ముల విలువయెంత? వానివెనుకనున్న యాతని వ్యక్తిత్వ-
మెట్టిది? మనోధర్మమేమాత్రము? ఈప్రశ్నలు ఎంతజటిలము
లైనను-వీనికి సమాధానము చెప్పుట మనకర్తవ్యము.
కనుక నాబుద్ధి కందినంత మటుకు-నాకుఁదోచినరీతి సమాదా-
నములొసఁగుదును.

రామలింగనివ్యక్తిత్వమును గమనించుటకు - రాయల-
యుగము నింకను-కొంతలోతుగ పరిశీలింప వలెను. మను-
చరిత్ర - పారిజాతాపహరణము - ఆముక్తమాల్యద, యిని-
యన్నియు-కృష్ణరాయని జీవితకాలమునందే వెలువడినవి.
వాని వెనువెంటనే - పాండురంగ మాహాత్మ్యము-వసుచరిత్ర-
కళాపూర్ణోదయము - బయలుదేరినవి. వీనిలో-ఒకదానితో
మఱొక దానికిఁబోలిక లేదు. ప్రతిదానిలో నేదోయొక ప్రత్యే-
కత స్వయంసంపూర్ణముగ నున్నది. ఆకవులలోఁబ్రతి-
యొక్కఁడు-ఒక విశిష్టరంగములో మహావీరుఁడు, స్వతం-
త్రుఁడు, ప్రతిభావంతుఁడు. ఆకవులలోఁగాని - కావ్యము-
లలోఁగాని -- తరతమభేదములు నిర్ణయించుట యసాధ్యమైన

పని ! ప్రతికవియు-తనరంగమున మహాన్నకుడుగనుక !
 నన్నయ మొదలు రాయల వఱకు - నీ విపరీత పరిస్థితి-
 కవితారచనలో నెన్నడును రాలేదు. ఈ పరిస్థితికిఁ గారణ
 మేమి? ఆయుగ ధర్మమేమి? దానిచరిత్రలోని రహస్యమేమి?

ఏ సంఘ మందై నను-ప్రజలజీవిత విధాన మొక్కటి
 గనే యున్నపుడు - వ్యక్తుల సాంఘిక వాతావరణమున -
 యేకత్వమే భాసించును. ప్రజలందరును - వ్యవసాయమే
 వృత్తిగా జీవించుచున్నారనుకొందము. అపుడవ్యక్తులకు
 తటస్థించు పరిస్థితులు-పరిసరములు - ఒకరీతిగనే యుండును.
 అపుడు వ్యక్తులలో భిన్నాభిరుచులుండినను - అవివ్యక్తము
 గావు. భిన్నమనో ధర్మములుండినను - అవి వికసింపవు.
 సంఘమందలి వ్యక్తులకు - ఆర్థికపరిస్థితులలో - జీవనోపాధు
 లలో - భిన్నతయున్నపుడే-వారి వ్యక్తిత్వములు వేరు వేరుగ
 వికసించుట కవకాశముండును. రాయలయుగమున గలిగిన
 బ్రహ్మాండమైన మార్పిడే ! ప్రజలకు రకరకములైన
 వృత్తులు-భిన్న భిన్నములైన యుద్యోగములు-వివిధములైన
 వ్యాపారములు, భారతదేశములోని యన్నిప్రాంతముల
 తోను-వారి బేరసారములు సాగుచుండెను. అంతమాత్రమే
 గాదు. ఇటు బర్మా - మలయా - 'ఇండోనీషియా'ల
 నుండియు-అటు పర్షియా-అరేబియా-పోర్చుగల్, మొదలైన
 దేశములనుండియు-సరుకులు వచ్చుచుండెను-పోవుచుండెను.
 ఆర్థికసౌభాగ్యమేగాక - భిన్న భిన్నములైన - యార్థికజీవన
 విధానములు నాటి ప్రముఖ లక్షణము. సైన్యమందును -

పరిపాలనా యంత్రాంగమందును - లక్షలాదిప్రజల కుద్యోగములు గల్పింపఁబడినవి. సాంఘిక వాతావరణములో వ్యక్తుల వైయక్తిక మనోధర్మములకు వికాసము లభించినది. ప్రతి వాఁడును-బ్రదుకుతెరువునకై యేదోయొక వృత్తిని స్వీకరింపవలసిన-దుర్గతి పట్టలేదు. వృత్తులనేకములుండెను గనుక-ప్రతియొకఁడును - దసయభిరుచికి-శక్తిసామర్థ్యములకు తగిన వృత్తి నే యెన్నికొనవచ్చును. ఈ విధముగ ప్రతియొకనికి-తనసహజాభిరుచులను పెంచుకొనుటకు-వైయక్తిక భిన్నత్వమును-అదియెంతసూక్ష్మమైనను-వ్యక్తపరచి వికసింపఁ జేసికొనుటకు-అవకాశములు గలిగినవి. బ్రతుకు తెరువుకోసమై గాక-కళలలో నభిరుచులు గలవారుమాత్రమే వానినాశ్రయించినారు. అన్ని కళలకును - ప్రజలలో నాదరమున్నది గనుక-కళాకారులు తమశక్తిసామర్థ్యములకుఁ దగినట్లే-కళలనెన్నికొన్నారు. ప్రతిదానియందు నుత్తమోత్తములు బయలుదేరినారు. ప్రజలయభిరుచులలో భిన్నతలు వృద్ధియగుకొలఁది-కళాకారులు-తమకు ప్రీతిపాత్రమైన ప్రత్యేక పరిమిత రంగములోనే-శక్తిసామర్థ్యములను కేంద్రీకరించి - వృద్ధిపొందు నవకాశములు గలిగినవి. రాయలయుగములోని-కళలయొక్క-బహుముఖవికాసమునకు - ముఖ్యకారణమిదియే! ఆ కావ్యములలోని-ప్రత్యేకతలకు-ప్రేరకమిదే !

నాటికపులు - కవితలోని యొక్కొక్కయంగమును - ఒక్కొక్కఁడు ప్రత్యేకకృషి జేసిసాధించినాఁడు - మృదుమధుర సమాసకల్పనలో - పదముల నర్థవంతముగ - అనఁగా ధ్వనిపూరితముగ వాడుటలో - ముక్కుతిమ్మన్నసిద్ధుఁడు.

శ్లోకాల్లో భట్టుమూర్తి దత్తుడు-కథాకథసకౌశలము - పాత్రో
 చితమైన సభాపాణ-వీనిలో పింగళిసూరన-నాటినుండి నేటి
 వరకు సర్వోత్తముడు. ఎంతటి పెద్దభావములనైనను - అల్ప
 పదములతో జెప్పగలనేర్పు - ప్రజల నిత్యజీవితములోని
 యల్పాల్పవిషయములనుగూడ గమనించి-వానికి కావ్యగౌర
 వమును గల్పించుట రాయలసాత్తు. చంద్రుని వర్ణించినను-
 చక్రవాకిని వర్ణించినను-కడకు జరతాదుణాతపములను
 జూపించినను-వాని శాశ్వతస్వరూపము మనకన్నులకుగట్టు
 టయేగాక-హృదయములను రససముద్రముననోలలాడించగల
 శక్తి-యొక్క పెద్దనకే దక్కినది. ఇకమన తెనాలిరామలిం
 గినిలో స్పష్టముగ గన్నడు ప్రత్యేకశక్తి హాస్యము. మఱి
 యొకశక్తిగూడ నతనిలోనున్నది. రాయలు ప్రజాజీవిత
 ములోని యల్పాల్ప వస్తువులను-ఆచారములను మాత్రమే
 చూడగల్గినాడు. ఆయన పరిశీలనాత్మకదృష్టి-ప్రజల యా
 హారవిహారములకే పరిమితమైనది. రామకృష్ణుడు - ప్రజల
 మనస్సులలోని యల్పాల్ప భావములనుగూడ గమనింప
 గలడు. పాపహృదయము లందలి సంకుచితత్వమును,
 యుద్రిక్త్యమును జూడగలడు. సవాచారవంతులైన నిగమశర్మ
 తల్లిదండ్రులు-తిమసర్వస్వమును గోల్పోయి-తమకొడుకే
 తమకు శత్రువైన దూరమైనపుడు-మఃఖించుటకు ప్రబలమైన
 కారణము లెన్నియోయండగా - ముక్కెర పోయినదని
 యొకరు-దర్భముద్రక పొయినదని మరి యొకరు నేడ్చుట-
 రామకృష్ణుని తీవ్ర విమర్శనా దృష్టికి మాత్రమే యందు
 విషయము.

రామలింగని యీహాస్యమందును — తీవ్ర విమర్శనా
 దృష్టియందును — నాటిపజలలో వచ్చిన-లేక వచ్చుటకుఁ
 బ్రయత్నించుచుండిన — యొక ప్రచండపరిణామము రేఖామా
 త్రముగ గోచరించును. కృష్ణరాయలయుగములోవలెనే—
 యూరపులూ 'రినైజాన్స్' యుగమందు-కళలన్నియు సర్వ
 తోముఖ వికాసమును బొందుట కారంభించినవి. వానితోఁ
 బాటు-తార్కిక తత్వరంగముల యందును గృహి యారంభ
 మైనది. ముఖ్యముగఁ బ్రజలలో వైజ్ఞానిక దృష్టి
 బయలుదేరినది. బాహ్యప్రపంచమును గమనించుట-
 పరిశీలించుట మాత్రమేగాక — దీనితత్వ మేమి యను
 'ప్రశ్నించు దృష్టి యన్నమాట ! చెట్టుమీఁద నుండి
 క్రిందఁబడు పండును జూచి 'స్యూట౯' వలె, 'నిది
 భూమిమీదికే యెందుకు వచ్చినది? ఆకాశములోని కెందుకు
 పోదు? దశదిశలుండగా — నెప్పుడుకాకే దిశలొ ప్రయా
 నించుటెందులకని ప్రశ్నించుట విజ్ఞానదృష్టియొక్క ముఖ్య
 లక్షణము. అందరు గమనించెడు సాధారణ ఘటనలలో-
 నసాధారణత్వమును భావించుట-తక్కిన వారికంటె విలక్షణ
 ముగఁ జూచుట-యీ విజ్ఞానదృష్టికిఁ బ్రథమసోపానము.
 విజయనగర సామ్రాజ్యము — మఱి రెండుశతాబ్దములు నిలువ
 గలిగి యుండినచో-మనకళలెంతటి మహోన్నత శిఖరము
 లంది కొనియుండెడివో-విజ్ఞానదృష్టి యేవిధముగ చూపుగట్టె
 డిదో-యూహింపఁ బూనుకున్నచో మనస్సు పులకరించి-
 పరవశమగును. ఆ యూహ యప్రస్తుతము. ఇక్కడ
 నేను-మనవిచేయఁ దలచిన దేమనగా-అందరు చూచిన

ఘటననే-విలక్షణముగ చూచుట యనుధర్మము. తెనాలి కవిలో రేఖామాత్రముగ గన్పించుచున్నది. ఈనాటిభావ కవిత్వమున స్పష్టముగ రూపుగట్టిన సౌందర్య పిపాస - పెద్ద నలో బీజప్రాయముగా నే ధైయనను - స్పష్టముగ గనపడు చున్నట్లు - నేటినవలాసాహిత్య లక్షణములు - కథాసాహిత్య ప్రత్యేకత సూరన్నలో భాసించుచున్నట్లు - ఈనాటి శాస్త్ర విజ్ఞానమునకు మూలకారణమైన - “సాధారణ ఘటనలలో - అసాధారణతా రేఖను జూచుట ” - మన తెనాలి రామలింగనిలో - సూక్ష్మముగ గోచరించును. పెద్దన్న సూరన్నల విశిష్టధర్మములవలె స్పష్టముగ లేదుగాని - శుక్ల పాద్యమినాటి చంద్రరేఖవలె నస్పష్టముగ - వెన్నెలరాత్రిలో నరుంధతీ నక్షత్రమువలె మినుకు మినుకు మనుచు - రామలింగని యసాధారణ దృక్పథము - పాండురంగ మాహాత్మ్యములో ప్రత్యక్షమగును. సర్వనాశనమై-దర్భముద్రకకు - హరిసుదర్శనపు పేరునకు విలపించుచున్న వృద్ధభూసుర దంపతుల హృదయ పరితాప మందరికిని - గనపడువస్తువు. కాని రామలింగనికి మానవ హృదయములోని సంకుచితత్వము -- స్వార్థములోని యుద్రత్యము గనపడును. ఆపాత్రలపై - నెవరికేగాని - సానుభూతి గలుగుట సహజము. కాని రామలింగనికి వారిపై నీషణ్మాత్రముగ నేహ్యభావమే గలుగుచున్నది. సతీ సుతులు - అగ్నిహోత్రున కాహుతియైనారు. నిగమ శర్క ‘గుండెచెఱువై’ యేడ్చుచున్నాడు. అప్పుడు “నీనల్లని రూపునిక్కమని నమ్మి” అనివానినోటనే పలికించి - వానినే యపహసించుట రామకృష్ణుని ప్రత్యేకత! అంతమాత్రమే

కాదు. నల్లనిరూపములనుగూడ మానవులెంతో గాఢముగ బ్రేమింపఁగలరను - సూక్ష్మమైన సత్యమును రామలింగఁడు జూచుచున్నాఁడు. ఆనల్లని ముఖమునే - 'చంద్రబింబమని' - వానితోనే పలికించుచున్నాఁడు. తానువ్రాయుచున్నది మతగ్రంథము. ఒకవైపు పాండురంగని స్తోత్రమునే చేయుచున్నాఁడు. మఱొకవైపు "ఎన్నివేలేండ్లుగడచిన యేన యేండ్ల, వెలయు ప్రాయంబు గలకొయ్య విట్టలయ్య." అని యెవరికిఁదోచని సత్యము రామలింగనికి స్ఫురించినది. ఈసందర్భమున నిది భక్తిరస పోషకముగాదు. మఱి యాతఁడెందుకు రసభంగము జేయుచున్నాఁడనఁగా-వానివ్యక్తిత్వమే యట్టిది గాబట్టి! అతనికి రసదృష్టి కంటెను-విజ్ఞానదృష్టి యెక్కువ. వాని ప్రత్యేక ధర్మము-దైర్దనాదులకున్నట్లు - కవులందఱకు న్యాయముగనుండవలసిన "Subjective outlook" గాదు. మఱి 'Objective outlook'. అందుకే యాతఁడెందునను లీనముగాఁడు. మనలను గానివ్వఁడు. రామలింగనిలో హృదయమునకంటె మేధస్సు ప్రబలము. కానియది వసుచరిత్రలోవలె - రాఘవ సాండవీయములోవలె-కేవలాశ్చర్య జనకముగాదు. అఘటనాఘటన కార్యమగ్నమునుగాదు. 'బెర్నాడుషా' వలె-జిజ్ఞాసా పూరితమా. సంఘములోని దౌర్బల్యముల - స్పష్టముగ నెత్తిచూపి-మానవులకు-బుద్ధిగఱపునది,

రామకృష్ణుని కవిత

రామకృష్ణుడు వ్రాసిన వైదుకావ్యములంటిమి. వానిలో రెంటి యడ పొడ గానరాలేదు. ఉన్న మూటిలో - నుత్తమోత్తమము పాండురంగమాహాత్మ్యమే. అతఁడుకుమార భారతియై వ్రాసిన యద్భుటారాధ్య చరిత్ర - యీకర్త పాండురంగ మాహాత్మ్యమును వ్రాయననిపించు చున్నది. అంతకుమించి దానిలో, బ్రత్యేకగుణము గానరాదు. ఏలే శ్వర గురువద్యుల శిష్యురికమున నెదిగిన యద్భుటారాధ్య చరిత్ర నాటికిఁగవితాకళనుఁగూర్చి తెనాలి రామలింగనికున్న యభిప్రాయ మీఁకిందిది.

చం॥ విలసదయాత యామబహువేదవివేక పవిత్రభావసం
కలితములై నవాక్యములఁగావ్యము సెప్పగనేర్తు వాది కా
వ్యుల కవితానిగుంభన సమున్నతిఁగాంచినవాఁడవౌదుని
వలఘువచో విలాససుగుణాకర రామయలింగ సత్కవీ!

(ఉ. చ. 1-26)

శృతికర్తయైన దేచమంత్రి దన్నుగూర్చి యిట్లు సంబోధించి నట్లు కవి వ్రాసికొన్నాఁడు. దీనిలో మనకుఁగన్పడు విశేష ములేవి? పూర్వకవుల కవితానిగుంభనముల పరిమళములు కావ్యమున గుబులుకొని యుండవలె ననుట యొకటి. ఇంక

జక్కినది - యలఘువ-చో విలాసము. ఆవ-చోవిలాసము-
 పవిత్రభావ సంకలితములైన వాక్యములతోఁగూడి యుండ
 వలెననుట ముచ్చటైన మూఁడవగుణము. కావ్యాన్వయమని
 ప్రత్యేకముగ నాతఁడూది చెప్పటలోఁగొంత మీమాంసా
 శాస్త్రపు వాసనగలదేమో? పురాణ కావ్యముల త్రోవలు
 దనరచనలోఁ బ్రతిబింబింపఁ జేయవలెనను ఉబలాటముపై
 నున్నంత యాసక్తి ఆవయస్సున రచనలోఁ దనముద్ర వేయ
 వలెనను ప్రయత్నముపై నున్నట్లు గానరాదు. ఉద్భటారాధ్య
 చరిత్రకును - పాండురంగ మాహాత్మ్య రచనకును నకుమ
 నెంతయో కాలముగడచియుండు ననుటయు వారెండు గ్రం
 థములరీతిని బట్టియే తెలియుచున్నది. ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర
 నాటికి వ్యుత్పత్తి భాగమును మాత్రమే కవి పూరించి
 కొన్నాఁడు. జన్మసిద్ధమైన ప్రతిభయున్నను - దానికింకనుఁ
 బ్రౌఢిమ యెదిగిరాలేదు. ఆప్రౌఢిమను లోకమనుగ్రహించి
 నేర్పనలసియున్నది. వ్యుత్పత్తి యనుభవముతో సానలుదీఱ
 వలసిన కొఱత-ఉద్భటారాధ్య రచనా కాలమునకు స్ఫురిం
 చుచునే యున్నది. దానిలో వ్యుత్పత్తి లేకపోదు. వజ్రము
 లున్నవి. కాని - లాభమేమి? మేలివజ్రములు - కీడుమణులు
 అన్నిటిని గలిపి కుప్పవోసినాఁడు. పాండురంగమాహాత్మ్యమున
 నట్లుగాదు. దానిలో నున్నవన్నియు మేలివజ్రములు. సానల
 దీరిన జాతిరత్నములు, ఉద్భటారాధ్యచరిత్ర చాలలేవయస్సు
 నదని యెందుకంటి ననఁగా - బదములు-భావములు వీనిలోని
 కొఱత యెట్లున్నను-ఆతని ప్రధానధర్మమే-అందులో లోపిం
 చినది. పాండురంగమాహాత్మ్యమునందు-ఇంతవిస్తృతముగ -

బ్రాహ్మముగ గనుపించు పరిహాసదృష్టి తొలికావ్యమున రేఖా
 మాత్రముగ నైనను, గన్నడకుండుట - యాశ్చర్యములో
 నాశ్చర్యము. ఆరచననాటికి వాని కాగుణమే-జన్మసిద్ధమైన దే-
 ఇంకను కావ్యములోని కెక్కుస్థితికి రాలేదన్నమాట. అనగా-
 జాల చిన్నతనమున బహుశః విద్యాద్విదశలో నీరచ-
 నము సాగించియుండును. పాండురంగమాహాత్మ్యము-వ్రాయు
 నాటికిఁ గవిచాలఁ బ్రాథమిదైనాఁడు. కవికి-అందులోనుఁ
 దనకుఁ గావలసిన యన్నిహంగులను సంపాదించికొన్నాఁడు.
 కుమారభారతిగ నున్న తెనాలిరామలింగడు - శారదనీరూప
 మని పలికించికొనుస్థితికి వచ్చుట ముఖ్యముగ గోష్ఠులు-
 చర్చలు - వీనిమూలముననే. ప్రతివర్షమునను- వసంతోత్సవ
 ములు-విజయనగరరాజు లొనర్చుచుండిరని ముందే విన్నవిం-
 చితిని. ఆయుత్సవములలో - గళాకారులందరు - ముఖ్యముగఁ
 గవులు - చిన్న - పెద్దవారు బాల్గొనుచుండిరి. సామ్రాజ్యాధి-
 పతులను జూచి సామంతులు గూడ దమతమ యోగ్యతలకుఁ
 దగినట్లే యుత్సవములొనర్చు కొనెడివారు. లబ్ధప్రతిష్ఠు-
 లైన కళాకారులకు నలుగురొక్కచోటఁజేరి విషయమును
 జర్పించికొనుటకు - వారి సన్మానములమాట యెట్లున్నను -
 బ్రసిద్ధులైన ప్రతియొక్కరి వెంటను - అప్రసిద్ధులైన కొంత
 శిష్యుల మూక యుండెడిది. ఆవర్ధమానులుగూడ గురువుల
 యాశ్రయముతో నాయుత్సవములోఁ బాల్గొనెడివారు.
 వారిలో - అనఁగా శిష్యులలోను - గురువులలోను గొన్ని
 యభినివేశము లుండుటయు నసహజముగాదు. కాని నామన
 వియేమనఁగా - ననలే లేకపోవుటకంటె నభినివేశములైన

మంచివే. విజయనగరరాజుల సామ్రాజ్య తత్త్వమేయట్టిది. ఎవనిలోనైన నేకొంత గుణమగుపించినను - దానిని చక్కగా బెంపొందించి సామ్రాజ్యక్షేమమునకు వాడుకొనవలె ననుట వారియాశ. ఈ విషయమును నిరూపించు ననేకములైన చిత్ర కథలు విజయనగర సామ్రాజ్యచరిత్రలో వచ్చును. కృష్ణరాయల కాలమున నొక దొంగయుండెను. వాడు - బలిసి బందికొడ్డెనాడు. వానికిఁ గొంత పరివారమేర్పడినది. వాడొక చిన్నకొట గట్టికొని - చెదరు చెదరుగా నధికారుల నెదిరింప బూనుకొనెను. ఈవార్త రాయలచెవికివచ్చినది. వాని దుర్మార్గముతోఁ దనమనస్సు కలఁగుటతోఁబాటు - ఆ గజదొంగ సామర్థ్యమునుగూడ గృష్ణరాయఁడు గమనింపక పోలేదు. వానిని సామోపాయమున లొంగదీసికొని యొక పాళెగానిగా నొనర్చును. ఆదొంగ కథికారమిచ్చుట మూతికిఁ గల్గెము వేసినట్టెనది. ప్రజలసౌఖ్యమును గమనింపవలసిన బాధ్యత వానిదేయయ్యెను. దొంగతనములు-బందిపోటులు-మొదలగువాని నాపుట వానికర్తవ్యమైనది. ఆదొంగయొక మహానాయకుఁడై - తరువాత విజయనగరాభివృద్ధి కెంతయో దోడ్పడినాడు. ఇది నాటి రాజులదృష్టి, ప్రజలదృష్టిగూడ. వారు - వర్ధమానులైన కవులను - ఇతర కళాకారులను- “సిదేమిపోమ్మ”ని - యీసడించి యెఱుంగరు, ఉదారముగ వారిశక్తిని గమనించుచుండిరి. రాజులలోనున్న ఈమహాగుణము - నాడన్ని రంగముల యందును - సమర్థులను దయారుసేసినది. నేడట్టి గోష్ఠులులేవు. చర్చలులేవు. అనఁగా- జీవితముతో - సామర్థ్యమునకుఁ బ్రత్యక్షమైన సంబంధము

లేదన్నమాట, దీనిఫలమేమైనది?. ప్రతికవియును - బ్రసిద్ధికి
 రావలెనన్నచో - గవిత్వమువ్రాసి యచ్చొత్తించుట దప్ప-
 వేరుమార్గములేదు. అప్పటికైనను జనులు - చదువుచురని
 నమ్మకమేమి?. ఆవిశ్వాసముగూడ వాని యుత్సేహమే, ఆవె-
 ట్టితో వాడు బ్రతిపుస్తకము నచ్చొత్తించి యాయస్త్రము
 లను మనపైఁ బ్రయోగించును. అదియట్లుండే, ఇంతకును
 జెప్పవచ్చినదేమనఁగా - రాయలనాటికి - చిన్నవయస్సులో
 నున్న పింగళి సూరన్న - భట్టుమూర్తి - తెనాలి రామలిం-
 గడు - మొదలైన పిల్ల కవులందఱును - నిట్టిగోష్ఠులమూల
 మున నెక్కినచ్చినవారే. వారికిగూడ నప్పుడప్పుడు - లేత
 వెట్టి యాక్రమించి - యొకటో - యర్థమో-కావ్యములు
 వ్రాసిరి. కాని - వానిని వ్రాసితిమని వారనుకొనలేదు. మన
 మును అనుకొనుటలేదు.

పాండురంగ మాహాత్మ్యము రచించునాటికిఁగవికెన్ని
 యనుభవములోఁ గడచినవి. ఈతఁడనేక కవులను - వెక్కి-
 రించెనను కథలున్నవిగదా! అపుడీతనిని గూడ గొందఱు
 వెక్కిరించి యుండుదు. అట్టి కథలును .. నొకటో - రెండో
 లేకపోలేదు. ఈరాపిడులతోఁ గొంతగుణగ్రాహిత్యము-విశా-
 లదృష్టి - రామకృష్ణున కవశ్యము-గలిగియుండును. పైఁగా
 వినయ విధేయతలు - ముఖ్యముగ వివేకమును - బోధించు
 పేదటికము-యొక్క వాసనయు - గొంతయాతఁడు-రుచి
 చూచినట్లే యున్నది. రామకృష్ణుడు జన్మతః శైవుడు.
 నడుమ నాతఁడు వైష్ణవమును స్వీకరించెను. ఇతని వలెనే-

పెద్దనాదులుగూడ గొండరాకాలమున వైష్ణవులై నారు. వీరు దీనికి వచ్చుటలోఁ గారణము గొంతదాని యందలి యభిమానమైనను-ముఖ్యముగనది పారియవసరములనుబట్టి యొనర్చి కొన్నమార్పిని నాయూహ. రాయలనాఁడు - అహోబిల మఠమునకుఁ బట్టిన యదృష్టము - సామాన్యముగాదు. రాయలే యహోబిల మఠమునకు శిష్యుఁడు. దానితోఁబెద్ద నామాత్యులుగూడ గాప్రవాహమున బడిరి. తెనాలిరామకృష్ణుని గురువు భట్టరుచిక్కా చాద్యులంటిమి. వారాకాలమున రాజ్యతంత్రములోఁగొంత ప్రసిద్ధి గడించినట్లున్నది. అందుచే రామకృష్ణునకు - చిక్కాచాద్యుల యనుగ్రహము సంపాదించిన-చోఁ దనజీవితము చక్కఁబడునను - నాస పొటమరించి యుండుటలో నాశ్చర్యములేదు. ఈభావమున కుపసోఽరకముగ నాకుఁగన్పించిన యాధారమిది. పింగళి సూరన్న యద్వైతి, రాఘవ పాండవీయము-ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము లాతఁడు శివస్తుతితోనే ప్రారంభించెను. కాని-కళాపూర్ణోదయమున మాత్రము లక్ష్మీనారాయణుల కగ్రపూజ యొనర్పవలసిన యవసరమేర్పడినది. కారణమేమి? కృతిభరతలైన నంద్యాల రాజులు వైష్ణవులుగనుక. పేదటికము మానవునితోఁజేయించు వెకలితనములకు మితియుండదు, రామకృష్ణుని వైష్ణవముగూడ నిట్టిదే యయియుండునని నాయనుమానము. తనకావ్యమున మాత్రమాతఁడు-వైష్ణవమును దడబడలుగా వర్ణించినాఁడు. ఇంతకును సత్యముదేవున కెఱుక.

పాండురంగ మాహాత్మ్య రచనా కాలమునాటికి- గవిత్యమును గుఱించి రామకృష్ణునకున్న యభిప్రాయము

లేవి?. అతడేమైనఁ జెప్పినాఁడేమో చూతము. కృతిభర్తయైన
విరూపి నేదాద్రమంత్ర - తన్నుగూర్చి యిట్లు సంబోధించెనని
రామకృష్ణుఁడు చెప్పికొన్నాఁడు.

మ! ఉదయంబస్తనగంబు సేతువు హిమవ్యాహంబు నుంజుట్టిరా
వినితంబైన మహిన్మహాంధ్ర కవితావిద్యా బలప్రాధిని
కెదురేరీ! సరసార్థబోధఘటనా హేలాపరిష్కార శా
రదనీరూపము రామకృష్ణ కవితాచంద్రా! సాంద్రకీర్తిశ్వరా!

ఈపద్యములలో మనకుఁ బనికి వచ్చున చొకముక్కయే.
అక్కడంతయు - నాధారణముగ నందఱు జెప్పికొనుకొంత
సత్యమైనను జంభపుమాట. ఇందులోఁగూడ మనకవి
కొంచెము ముందునకే బోయినాఁడు “త్వమేవాహం”
అన్న తాతకుఁగూడ దగ్గులు నేర్పినట్లున్నది - “శారదనీరూప”
మనుట. కాని-మఱల గొంతపొరపడినాఁడు మహాంధ్రకవితా
విద్యాబలప్రాధితో - హిమవ్యాహమునకు - సేతువునకు
సంబంధమేమున్నది?. ఈవిషయము తెన్నాలివానికిఁ దోచ
లేదు. ఇతనివలెనే - చాలామందికి దోచనిమాట వాస్తవము.
రెడ్డిరాజుల రాచరిక మొక దెన్గునాటనే - అందుగూడగొంత
భాగముననే - చెల్లెననుట - అందరెఱిగినదే. కాని-శ్రీనా
థుఁడు మాత్రము - వారికేర్తిధ్యజమును - బ్రపంచమంతయు
ప్రిష్టును. ఈవిషయమున - తెన్నాలికవినైనను - వ్రేలెత్తి
చూపుటెందుకనఁగా - సమకాలికులకుఁదోచని - సుగుణము
తెన్నియో యితనికిఁదోచినవి గనుక. సరసార్థబోధములొ

నర్చు సన్ని వేశములు గల్పించుట - శారదా విష్ణురమునకు నొకముఖ్యగుణముగ కవి చెప్పికొన్నాడు. ఈదృష్టిలో నాతని-కావ్యమునుగొంత మనము పరిశీలింప వలసియున్నది ఇంతమాత్రమేగాదు. ఆతనికి రచననుగూర్చి - మఱికొన్ని భాగములుగూడ నున్నవి. సత్కవిత్వమనునది - ధ్వనిపరీతమై - సాధువర్ణ సంబాధ బంధురము (పాం. మా. 3-76) గావలెనని - రామకృష్ణుఁడొనర్చిన యొకవ్యాఖ్య. అతనిస్నిగ్ధవర్ణముగ్ధాకృతియై - చతుర పదవిన్యాస ధన్యాసికయై - కవి - కవిత యుండవలె (పాం.మా. 5-192) ననుట - వేఱొకటిక. సుకవిబంధము - సకలప్రవృత్తము గావలె (పాం.మా. 3-24) ననుట మఱియొకతీర్మానము. ఈ వ్రాతలన్నిటినిఁగలిపి - యొక పాకమునకుఁజెచ్చి కొన్నచో - రచననుగూఱించి - యాతని యభిప్రాయముగా మనకుఁ దేలుపిండితార్థమిది. “రచన సకలప్రవృత్తము గావలెను. ధ్వనిపరీతమై-లలితవర్ణములతోఁగూడి యుండవలెను. చతురపదవిన్యాసములు గావలెను. ఈగుణములలో-చతురపద విన్యాసమున సాధువర్ణసంబాధము” నను రెండువిశేషగుణములు రచనకుఁ జెందినవి. ధ్వని-ప్రధానముగ భానములకుఁజెందినది. సరసార్థబోధఘటన కథానిర్మాణములో నుండవలసిన గుణము. వీనియన్నిటితోఁబాటు - మృదువిశదోక్తులను (పాం.మా. 1-25), మరియొక యోగ్యత గూడ నాతఁడు తనకుఁదగిలించికొన్నాడు. ముఖ్యముగ నాతనిలో శూన్యమైన దీ గుణమే. ఇది యాతని యాశ. అనుభవముగాదు. తనకు లేనిగుణ మున్నదని చెప్పికొను

టలో - గావలెనని యాకాంక్షించుటలో - మనుష్యునకొక
సంతోషమున్నది. ఈ విశేషముగూడ గాకోటిలో
జేరినదే.

ఆతఁడుజెప్పినట్లునిజముగా రామకృష్ణుని కవిత సకల
ప్రవృత్తము. ఈ గుణము రాయలలో - గొంతనిండుకొని
యున్నది. దానిసీతఁడక్కడ నుండియే యెరువెచ్చికొనె-
నేమో!. రాయలకంటెను - రామకృష్ణుఁడెక్కువ - బాగుగా
దీనిని సాధించినాఁడు. ఒకసన్నివేశము మాత్రముదాహరిం-
తును పువ్వులకారుడివోయినది. “హాసవిపుల ఖరకరమై”
వేసినవచ్చినది. దానిని వర్ణించుచు - రామకృష్ణకవి
యిట్లన్నాఁడు.

“రక్కెసజన్మనులు మవ్వంపుమచ్చికల నిచ్చలుగ్రీడింప
నానీజావతుల యతుల నాభీవినరంబుల నింకినని యుం
బోలె నమల యుదకంబులింకె, విచికిలమాలి కాలంకృత
మాళిభాగులును-నారంజిత ధాతుపటల పరభాగులు
ను నగుభోగుల బాగున గ్రుడ్డుమోచ నెఱ చీమలచాలు
చెమ్మయిమ్ములం గ్రుమ్మరం దొడిగె (పాం.మా. 4-16).

ఎండకాలములందు స్త్రీపురుషులు జలక్రీడ లాడుట ప్రసి-
ద్ధమైన విషయమే. నీరింకుటయు బ్రసిద్ధమే. ఇది యేకవి-
ద్యయైనను జెప్పఁగలఁడు. ఎండకాలమున నెఱచీమలు గ్రుడ్డు
మోచును. చెమ్మయిమ్ములం దిరుగును. ఆకాలమున
నుల్లలు విరివిగ బూచును. ఈచీమల విషయము వర్ణిం

చుటకుమాత్రము గొంతపరీక్షాదృష్టి గావలెను. ఈ శక్తియే
 రాయలలోగూడ గలదని నేనింతకుముందు మనవిచేసితిని—
 అంతకుమించిన — యొక మెఱుంగిందులోనున్నది. భోగులు
 'విచికిల మాలికాలంకృత మశాభిభాగులు' ఎఱ్ఱచీమలు
 గుడ్లుమోయుచున్నవి. గుడ్లుతెల్లగా నుండునుగదా !
 అందుచే నుపమాన మడికినది. చీమలశరీర మెఱ్ఱగానుం
 డును. భోగులును నారంజిత ధాతుపటల పర భాగులు.
 ఈ పర భాగశబ్దమందుకు వచ్చినది? ఎఱ్ఱచీమలకు నడుమున
 గొంత నలుపుండును. భోగులును — ఎదలు — బాహువులు
 వీనిపై ననే చందనాదులను బూసికొందురు. తక్కినగాత్రము
 నకుఁబూతయుండదు. అప్పుడు ధాతులిప్తమైన శరీరము
 నకును—దక్కినదానికిని వర్ణ భేదము స్పష్టముగ గోచరించు
 చుండునన్నమాట. చీమల యాకారమున—నలుపు-ఎరుపు
 వ్యక్తముగాఁగ న్పడుచున్నట్లు, దీనికే-పరభాగత-యనిపేరు.
 ఈ యుపమానమును బొందించుటలో-నాతని చాక్ర్యమెంతేని
 గలదు. ఇది యొక్కగొప్పగుణమే. కాని — యింతటితో
 నతఁడాగ లేదు. మహాభోగులైనపురుషుల నెఱ్ఱ చీమలతోఁ
 బోల్చుటతోగూడ-గంభీరమైన హాస్య మెంతయోయున్నది.
 ఈపని రామకృష్ణుఁడొక్కఁడే చేయుఁగలఁడు. వ్రీడావతుల
 జలకేళిలు సవరించుటల వెనువెంటనే—ఎఱ్ఱచీమలనూహిం
 చుటయు రామకృష్ణునకే దెలిసిన విషయము. ఇట్టివర్ణనమే
 కృష్ణరాయఁడుగూడ గావించినాఁడు. ఆ వర్ణనమిది.

తోట బగలుండ్లి మల్లెలు చుటిమి కావు

లమర మాపై న నిత్యయంత్రముల కొయ్య

జేరు ప్రజవొల్చె భావివృష్టికిని గ్రుడ్డు
తో మధురిమేచ్చ డిగు నెట్టచీమలనగ
(ఆము. 2. 70)

ఈ పద్యముననున్న యుపమానమే రామకృష్ణుఁడు వాడినది. కాని-యొక భేదమున్నది. ఇతనికాపులను - రామకృష్ణుఁడు ధాతుపటలముగ మార్చెను. దానితో పోలికయింకను స్పష్టమైనది. పరభాగశబ్దము గొప్ప శబ్దాచిత్యము. సామాన్యప్రజను కృష్ణరాయఁ డెట్ట చీమలతోఁబోల్చెను. ఈ హృదయములలోని - యనుభవములలోని భేదమునెంతైన మనమూహించికొనవచ్చును, రాయలయందును నీయుపమానమున్నది. కాని-యది రామకృష్ణనిర్ధ్వనివంటి సరసమైనదిగాదు. ఆధ్వనివెనుక నాతనిహృదయవేదన యెంతయున్నదో పాపము!.

రామకృష్ణుఁడు రాయల ననుకరించినట్లే కొన్ని యెడల బెద్దనామాత్యుల మనుచరిత్రలోని ఛాయలనుగూడనందికొనుటకై ప్రయత్నించినాఁడు. ఈ క్రిందిసన్నివేశ మొకయుదాహరణము. ఇందీవరాక్షుని రాక్షసత్వమావేశించినది. ఆయావేశమును బెద్దన్నగారిట్లు వర్ణించినారు.

కం॥ సన్నఁపువలయేరునమయి

యన్నుకొనుచు నాముదిన్నయపై రాగా

ఱిన్నుఁడనై పురికేగితిఁ

దిన్నదనంబుడిగి కొన్ని దివియలు వెలుగఁగ॥

కం॥ అంపఁదగువారిఁ గనరుచు

నంపి నగరుసొచ్చి వెలఁదు లొకతులీఁగా

నింపఱఁ గళాభిహతులన్

జంపించితి వారి నన్ని శామధ్యమునన్॥

సీ॥ అభ్రమండలిమోచు నందాకనూటక

పెరిగినట్లే మేను సరవరేణ్య !

అవనిభూధరనాను వందాక నూటక

పఱచినట్లే మేను పార్థివేంద్ర !

అబ్జభూ భువనంబునంగాక యూటక

యెగసినట్లే మేను జగదధీశ !

అహిలోకతలమంటు నందాక నూటక !

పడినయట్లే మేను ప్రభువతంస !

గీ॥ అఖిల జగములు మ్రింగునం తా కలియును

నబ్ధులేడును జెడగ్రోలు సంతతృషయు

అచల చాలన చణమైన యదటుగలిగె

నసుర భావంబు ననుఁ జెందునవసరమున

(మనుచ. 5. 24).

పెద్దన్నయొనర్చిన యీభావము గాళిదాసు నొఱవడిగఁ జెట్టి
కొని యొనర్చినదే. ఆతఁడు శాకుంతలమున - విమానావ
రోహణమును గూర్చి-యత్యాశ్చర్యమైన కల్పన-లేక-యను
భవమునొకటి వెల్లడించెను. పెద్దన్న ఛాయనే పట్టుకొని-
రామకృష్ణుఁడిట్టిదే యొక పద్యమును జెప్పినాఁడు. అయు

తునకు - వాఘాలమహాముని - “సీవుకప్పవై పొమ్మని శాప
మిచ్చినాఁడు. ఆభావ మయుతుని హృదయము నాక్రమించి
కొనుచున్నది. ఆసందర్భమున వ్రాసిన పద్యమిక్రిందిది-
శా। “సీరప్రాంగణ కర్కటీ బిలమునన్ నిద్రింప మృతాన్ని
మయా

హారంబుంగబళింపఁ బెల్లరవనిట్టట్టుం బుతంబుల్ గొనన్
దూరానాన్యదహింద్ర భీతిహతిగొందుల్ దూరగోరున్ మదిన్
నారాపేత మనోబలంబగు భవిష్యద్భేక ముత్సేకమై.

(పాం. మా. 5. 275)

ఇందీనరాక్షసి విషయమున బెద్దనామాత్యు లొనర్చిన సృష్టిని.
రామకృష్ణుఁడు మఁడూక విషయమున వాడికొన్నాఁడు.
ఇందులో నధునాతనలు ‘Parody’ అని వింగడించిన యొక్క
పరిహాసప్రకారముగూడ నణగియుండునని నాయనమానము.
ఇట్లు మనుచరిత్రకారులను భావములలో ననుసరించిన ఘట్ట
ములనేకములున్నవి. వర్ణనలయందును గొన్ని పెద్దన్న
కాయలుగన్పించును. మనుచరిత్రలోని మాయాగంధర్వుఁ
డుద్వాన వనమున బూలనిట్లు చిదుముచున్నాఁడు.

సీ పసిఁడితోరము తొడి బాహువల్ల ననెత్తి
నారెక్కబొకలపైఁ జాచిచాచి
పిఁబాధకంబు గంపింప నొయ్యన విపం
చీస్వరమున జటసెప్పి చెప్పి
పిళిలమార్గాన్వేషి పీఠ లోచనదీప్తి

గణముచేదోరణ గట్టి కట్టి
కమనీయతను కాంతి కనకద్రవంబున
నారామరంగంబు నలికియలికి

గీ॥ యానితంబ విలంబి కాలాహికల్ప
ఘనకచగ్రంథి నచటిభృంగముల కసిత
దీధితులు పడ్డి కొనఁగుచు దేవపూజ
విరులు సినిమెడు కపట భూసురునిగనియె॥

(మను. 3. 88).

రామకృష్ణుఁడెట్లే పుండరీకుని ధర్మనిష్ఠను పణ్ణించినాఁడు.
ఆపద్యమిది -

సీ॥ తనువుతోఁ జరియించు ధర్మదేవతవోలె
మెలఁపున వనవాటి గలయఁదిరిగి
గణనమీరినశౌరి గుణములు హృదయ సం
పుటినించుక్రియ విరుల్ బుట్టఁబెట్టి
తనకుఁ బవిత్ర వర్ధనమె కృత్యంబను
కరణి నూతను గుళోత్కరముఁ గూర్చి
అపవర్గఘా సిద్ధి హదనై నఁ జేపట్టు
కై వడి బహుఫలోత్కరములొడిచి

గీ॥ యోగయాగంబు సలుపుచో నూర్మిపశువి
శసన మొనరించుటకు యూప సమితిదెచ్చు
భాతినమిధలుగొని మహాప్రాజ్ఞుఁడతఁడు
వచ్చులే బగటికి నిజా వాసమునకు

(2 - 17).

పెద్దన్నలది బ్రథమాశ్వాసమున 'వరుణాతరంగిణీ' యనునొక పద్యముగలదు. పుండరీక చరిత్రలోని యీ పద్యమును వ్రాయునప్పుడు రామకృష్ణుని యెడలోఁ బై రెండు రచనలును భాసించి యుండును. కాని-యీ సందర్భమున పెద్దన్నచే వర్ణింపఁబడినవాఁడు 'కపటభూసురుఁడు'. రామకృష్ణుని 'పుండరీకుఁడు' నిజమైన భక్తుఁడు. తెన్నాలికవి-యనుసరణము లిట్లేయుండును. కాని - రామకృష్ణుఁడు దనరచనలో సమకాలికుల భావములనుగూడ ననుసరించి నాఁడనుట కిట్టివి సూచనలు, ఈగుణమాతని యుదారభావములను దెలుపు చున్నది. ఇతఁడొక్కఁడేగాదు. నాటి రచయితలందఱును జిజ్ఞాసతోన్మో - జిగీషతోన్మో - సమకాలిక గ్రంథములను బఠించెడివారు. నేటిరచయితలకుజిజ్ఞాసలుసున్న. నాలుగుపద్యములు వ్రాసినవాఁడంతయు నన్నయకు దరువాత దనకే యగ్రతాంబూలము రావలెనని కూర్చొనును. ఇంక-జిగీషకుఁ గావలసిన చదువేదీ? . ఉన్నదంతయు నహంకారపు బలమేదప్పు పాండిత్యపు బలముకాదుగదా ! అది యట్లుండె.

ఒక్క-పేయొక్క ముక్కతో బ్రహ్మాండమైన సన్నివేశమును సృష్టించుట-లేక సన్నివేశమునకంతయుఁ గాంతి నొసఁగుట మహాకవుల రచనలకున్న బ్రధానమైన లక్షణము. బ్రహ్మాండమైన సమాసములుగూర్చి-అల్పములగు సన్నివేశములను చెప్పుట-కొండనుద్రవ్వె యెలుకను బట్టుట వంటిది. సాధారణముగ శబ్దసిద్ధిలేనివారు-ఉన్నను-విపరీతమైన చాప

ల్యములు గలవారిట్టిపను లొనర్చుచుందురు. రామకృష్ణుడు గొన్నియుపమానములతో నర్థభావగాంభీర్యములను సూచించినాడు. ఒకటి - రెండుదాహరణములు. దమకుఁ జూపించి ముందునకుఁబోదును.

సుశీలయను పతివ్రతకథ చతుర్థాశ్వాసమున వచ్చును. ఆమెభర్త కడులోభి. ఒకనాఁ డా యింటికిఁగుహనావటుఁ డగు దెంచినాడు, అతఁడామె నాశ్వీరదించినాడు “బొట్టు నకు మేదావిమేదు నలవాటునం గండిన యంగుళీద్వితయంబు దేటిగుట్టినం బృథగ్వర్ణమూర్తులగు నవర్తికలుగల జలరు హంబనం బ్రశస్తంబగు హస్తంబెత్తి “స్వస్త్వస్తుతే” యని యాశీర్వాదించుటయు.

(పాం. మా. 4-152)

పై యుపమానమున బ్రహ్మచారి కర్మవిష్ట సూచితము. తెచ్చిన జలరుహోపమానము ప్రాత దేయైనను-రామకృష్ణుడు దానికింకను మెఱుఁగువెట్టెను. ఇట్టిదే, నిగమశర్మయక్క- విషయమున వాడిన “పద్మకర్ణిక గొలువున్న పద్మవోలే” ననుమాటగూడ.

రామకృష్ణుడు గొప్పభావ స్వాతంత్ర్యముగలవాఁడు. ఒకనస్తువును - లేక - నన్ని వేశమును నలుగురు చూచినట్లు చెప్పినట్లు చూచి చెప్పుట లాతనికలవాటు లేనివిషయము. ప్రతిభావమును-దానుప్రత్యేకముగ జెప్పవలయుననుప్రత్యేక

దృష్టి-ప్రబంధ కవులకు సామాన్యమే పైనను రామకృష్ణునిలో-నున్నంత యితరులలోఁగానరాదు. మఱియెవ్వరుఁజూడని క్రొత్తవస్తువులే యాతఁడు జూచును. పాండురంగనిలో నాతఁడు భావించిన గ్రచ్చకాయలు-అడ్డలిత్తులు-తెగడతీగలు మొదలైన పదార్థము లిట్టివే. నలుగురు చూచువస్తువులలోఁ గూడ వానిచూపేయొక ప్రత్యేకమైనది. అనటిపండ్లను మాత్రమే యాతఁడు జూడఁడు. “చిక్రోడదంష్ట్రలు చెక్కుసుగంధి” యనటిపండ్లను జూచును ప్రమథులను భావించి నపుడాతనికి

“కరటిదై తేయకుంభముక్తాలలాసు

హరిభుజమధ్యముల” వాడుగ నే గనుపింతుడు.

అతనియాశ్రమ బ్రహ్మచారులు - “చలకాకపక్షమస్తకులు” “నిజహోమ సౌరభేయూతర్ణకముల నీడలనిలచి కాచియున్న వారు.” అతని యలంకార కల్పనయుఁ-బ్రత్యేకమైనది-విచిత్రమైనది. బ్రహ్మదేవుఁడు కాంతివేష పర్యాయదేవతయైన లక్ష్మీదేవి కొఱకు ఒంటికంబపుమేడను నిర్మింపఁదలఁచినాఁడట! పాండురంగని ముఖమే యామేడ. దానినిగట్టుటకు నిలిపిన శంఖశంకువు - విత్తలునికంబుకంఠము. ఇట్లేవేవోక్రొత్త పదార్థములను - గల్పనలను - మఱియెదుట భాసింపఁజేయును. ఇవియన్నియు బ్రధానముగ రసమునేపోషించునని చెప్పుటకు వీలులేదు. ప్రబంధకవులకు - జమత్కారముపైఁ జూపున్నంత రసపోషణముపై లేదనుట యందరెఱిగిన విషయమే! ఆనందస్వరూపమైన యారసానుభూతిని సాధించి-యనుభవించిన వాఁడొక పెద్దనామాత్యుఁడే.

కథానిర్మాణము కావ్యరచనలో నొక ముఖ్యమైన యంగము. ఈ నడుమవచ్చిన-నవీన కవిత్వములోఁ - గథ యుండదు. ఉన్నను-దానికొక స్వరూపముండదు. ఒక వస్తువును సన్నివేశమును - జూచినప్పుడు-భావించినప్పుడు-కవి తన యనుభవములను అభిరుచులను మాత్రమే పురస్కరించికొని-కొన్ని యభిప్రాయములు బ్రకటించుచు బోవును. ఈ కావ్యఖండికలలో-దాత్కా లిక భావావేశమే ప్రధానము. ఆయావేశముగూడ-వానికిఁదోచినదే. ఇతరులట్లే భావింపవలెననియు-భావించుటకు వీలున్నదనియు - నియమములేదు. ఇతరులనఁగా-దనవంటి సహృదయులన్నమాట, “నీయనుభవములు మేము భావించుట లేదే, మాకనుభవములోలేవే” యని యెవరైన నడిగినప్పుడు - “నేనిట్లుభావించితి. ”నని మాత్రమే యాకవి ముక్తసరిగ నిచ్చుసమాధానము. నీవట్లు దలఁపకున్నచో నా యాక్షేపణలేద” నియు మఱియొకజవాబు, దీనిఫలమేమి? ఆ కవిత్వమందరికొఱకునుగాక - తన కొఱకే నన్నమాట. ఇట్లుప్రతియొక్కఁడును దన దన కొఱకొక కవిత్వమును వ్రాసికొన్నచో - నికదిక్కేది? వ్రాసికొన్నను ఫరవాలేదు. దాని నందఱుజదివి-తలలూచవలెనన్నపుడే బాధ. ఇట్టి వెఱ్ఱివెఱ్ఱి-సిద్ధాంతముల ననుసరించియే-గతదశాబ్దములలో-“గళకళకొఱకే” నను భావము బ్రచారములోనికి వచ్చినది. ఈనాఁడు దానిదుమారము తగ్గుచున్నది. కావ్యము విశ్వశ్రేయమున కన్నమార్గమునకు-మరల నవకవులు వచ్చుచున్నారు. ఇదియొకమంచిసూచన.

కావ్యమునకు గథ కావలెనన్నప్పుడు - దాని నిర్మాణ మెట్లుండవలెననుటయు గొంత విచారింపవలసినదే. కవిత్వ మెంతబాగున్నను - సన్నివేశనిర్మాణములందే చమత్కారమును జూపక ఊరక దస్తావేజులవలె వ్రాయుచుబోయినచో విసుగుకలుగును. ఇట్లువ్రాయువారు గొందఱుకలరు. వారి విషయమై బాధపడ నవసరములేదు. కథారచనముగూడ నొక శిల్పమేనని యంగీకరించినచో - నదియెట్లుండవలెనన్న ప్రశ్న వెంటనే యున్నది. కథను నిర్మించుటలో నందరొప్పి కొన్నకొన్ని ధర్మములున్నవి. చెప్పవలసిన విషయము నంతయు-నొక్కసారియే చెప్పక-పాఠకులను సంశయమందు ముంచుటయొకటి. దీనితో-ముందేమి జరుగునోయన్న యా కాంక్ష పాఠకుని యందడుగడుగునను - గలుగు చుండును. కావ్యముయొక్క కడపట - సన్నివిషయముల నొక పాకము నకుఁ దీసికొని రావలెను. కావ్యమును కడవరకుఁ జదివించు టకిదియొక మార్గమన్నమాట. ఈదృష్టితో - గళాపూర్ణోదయములోని కథాకల్పనముగొప్పది. అనవసరములైన విషయములతో విసుగెత్తించక ముఖ్యమైనవానిని మాత్రమే పరి పుష్టములొనర్చికొనుచు - బోవునది మఱియొక విషయము. కొన్ని పాఠకుని యూహాకే వదలివేయవలెను. అముఖ్య విషయములనేగాక యత్యంతముఖ్యములైన వాటినిగూడ పాశ్చాత్యనవలాకారులు గొందఱు-పాఠకులకే వదలిపెట్టిరి. అనఁగా- పఠితమనో భావములకుఁ బెద్దతిండి పెట్టుటయన్నమాట. పాత్రల మనస్తత్వములు మొదలైన వానిని-రచయితయే వివరింపక-యితరులముఖమునుండి బలికించుట-ఇంకొక గుణము. ఈ

విధమైన సృష్టిలోఁ-గొన్ని కావ్యధర్మములుగూడ-సంక్రమించును. కథాశరీర నిర్మాణమునందు మనకన్న పాశ్చాత్య రచయిత లెంతయో ముందునకుఁబోయిరి. వారికథాకథ నదక్షత యాశ్చర్యకరము. అపురూపము. తెనాలిగామ కృష్ణున కీదృష్టిగొంతయున్నదనుట కీతఁడు వాడికొన్న “సర సార్థబోధఘటనా హేలాపరిష్కార” యన్నవిశేషణమే సాక్షి. ఈ శిల్పమాతఁడెంతవరకు సాధించెనోచూతము.

పాండురంగమాహాత్మ్యము గొన్నికథ లసంపుటి. తక్కినదంతయు నూహాత్మ్యములచిట్టా ! ఈతఁడు ఋతు వర్ణన మొనర్చెను, రాధా దేవి శ్రీకృష్ణునిబాందుటకై - తప మొనర్చు సందర్భమున నిందు కవకాశము దొరకినది కవికి. అన్నిప్రబంధములయందును - నష్టాదశవర్ణనము లంతయోయింతయో చేర్చవలెనని లక్షణకారులన్నారు. ఆనియమము ననుసరించి-యెవరో పెద్దనవంటివారుదప్ప ఋతు వర్ణనము నందరొనర్చినవా రే. పెద్దనామాత్యులు రెండు మూఁడు ఋతువులనుమాత్రము దడవిరి. రెండు మూఁడు పద్యములనుమాత్రమువ్రాసిరి. పానికిని-ప్రధానకథతో సంబంధము నదికినారు. ఇదిచక్కని యశాచిత్త్యము. సాధారణముగ బ్రబంధ కవులలో-వర్ణనమునకు వర్ణనము - గథకు కథ-యైయుండును. ఆముక్తమాల్యదలోని - ఋతువర్ణన మిట్లేయున్నది. తెనాలిరామలింగఁడును - రాయలవలెనే ఋతువులను గొంతయొక్కువగ వర్ణించెను. కాని-పెద్దన్న గారి మెలఁపునుగూడ నీతఁడు గొంతసంపాదించికొన్నాఁడు.

ఆవర్ణనములకు రాధాదేవికథ కక్కడక్కడ ముడివెట్టుచు
వచ్చెను. ఆతఁడనుసరించిన పద్ధతి యిది.

కం॥ పై నిగుడుమంచు తూవర
వానలచేఁ దడిసి కమలవనలక్ష్మి హరి
ధ్యాన నిమిలితలోచన
యా నలరాధావధూటి కనుగలమయ్యెన్ ॥
(పాం మా 4-10)

ఇట్లే ప్రతిఋతువర్ణనమునకును-రాధాదేవి కథతో-సంబంధమునదికి-అది బ్రధానకథకు సంబంధించినది గాదన్న నింద నాతఁడు దప్పించికొనెను. మరియు కచోటగూడ ఋతువర్ణనము వచ్చును. పాండురంగని పూజలతో నా ఋతువులకు సంబంధమును గూర్చినాఁడు, ఆఋతువులకిది-యన్నిటి కన్నను గొప్పస్థానకథ. ఈ కావ్యమునందు వస్త్రైక్యము లేదని-నాయకుఁడొకఁడుగాదని యాక్షేపణలు, ఇవి శుష్కలాక్షణికు లొనర్చుపని. రఘువంశముపై గూడ నిట్టియాక్షేపణ మొనర్పవచ్చును. పెద్దనామాత్యులపైఁగూడ నీయభాండముండనేయున్నది. లాక్షణికులుగోరినట్లెల్ల కవిత్వములు వ్రాయుచు బోయినచో-గడకు మిగులునవి లక్షణగ్రంథములు మాత్రమే. వారికొకదండమును సమర్పించి-యూరకుండుట మేలు.

కథ చెప్పుటయందు రామకృష్ణునిలో మరియొక మెలకువ యున్నది. అక్కడక్కడపాత్రలను దానే విమ

ర్పించుచు బోవుట. ఆ పోవుటలో నాతఁడొకసారి పాఠకులను
మోసగించును. అట్టిపద్యములలో నిగమశర్మచరిత్రలోని
యీరచనయొక్కటి. నిగమశర్మ చెడిచెటాకులైపోయెను.
ఈ విషయము వానియక్కకు దెలిసినది. ఆమె మహాసమరు
రాలు. పుట్టినింటికివచ్చిచూచెను. తమ్ముడింటలేడు. ఎక్క
డబోయెనో? యెన్నఁడు వచ్చునో-రానేరాఁడో చెప్పువారెవ్వ
రునులేరు. ఇంటిలో సన్నాహమును జీవధర్మమే కఠ
వయ్యెను. ఆమెయు నేడ్చువారితో నేడ్చుచు గూర్చుండక-
పంట-పైద విడద్రోవక-ప్రోచినది. ఇంటిలో మఱల జీవము
నించినది. ఇంతలో నొక్కనాఁడు-తమ్ముఁడు చుక్కతెగిప
డిన వడువున-వచ్చినాఁడు. వాఁడు వచ్చినది మనస్సు
మారిగాదు. అన్నపానములకు. అక్క వానికి-బుద్ధులు సెప్పి
నది. వాఁడుమారినట్లే నటించినాఁడు. ఆవులించిన ప్రేవులు
లెక్కవెట్టు అక్కకుగూడ-వాని కాపట్యము కనుగొన
సాధ్యముగాలేదు. ఆవిద్యలో వాఁడంతటి చతురుఁడు.
అక్కను నమ్మించి - నిగమశర్మయింటిలో, దిరుగాడ నారం
భించెను. వానిప్రవర్తనయిట్లున్నది.

“రాజాలయమునకు రాకపోకలుసేయు

మాసిన చదువులు మరల జదువు

నిన్నాళ్ల నెచ్చెలు లెదురై న దలవంచు

కులవధూరత్నంబు గుస్తరించు

నాచార్యజనము బ్రత్యహము సంభావించు

నర్పావళికి నుపహారమిచ్చు

వర్చించుగుతపవేళాగతాతిథికోటి

పసినేడు దర్శించు పైరుపచ్చ

గీ। తండ్రి యుద్ధమనీయంబు దానయుదుకు
నత్తికాభర్తతో నవ్వు నల్పసరణి
గ్రామకార్యంబుదీర్చు నంగడికి వచ్చి
తేసెబూసినకత్తి ధాత్రీసురుండు.

(పాం. మా. 3-46)

ఈపద్యములోని కడపాదము జదువువరకును-వానిది కపట
వర్తన మనుట మనస్ఫూర్తి కేరాదు. “నిజముగ మారినా
డాయేమి” యనిపించును. కడపటి చరణమున మనరామ
కృష్ణుడు మనబుద్ధినిమోసగించినాడు. వాడమాయకులైన
మనలనుజూచి - నవ్వుచున్నట్లు నాకు భాసించును. ఇట్టి
వెన్నియో వాడు సేయును. దొంగలచేతఁగొట్టఁబడిన నిగమ
శర్మను కాపువాచొక్కడింటికి గొనిపోయిరక్షించెను. వాని
యింట పేడు మెలగుచున్నాడు. వారియొద్దికయిది.

“తలలోపల నాలుక పూ

సలలో దారంబు పాలజల్లిన నీరుం

బలె వెలియెఱుగక మనసులు

గలిగి యభేదమున కాపుకడ నతడుండెన్

(పా. మా. 3. 59)

ఇంతవర్ణించినను రామకృష్ణుడొకవైపు వానిని కపట పూరుషుడని (31-58) వానిరహస్యమును మనకు విప్పి చెప్పుచునే యున్నాడు. తనవర్ణనా కౌశలమునఁబడి మోసపోవలదని మనకు హెచ్చరిక యన్నమాట ! ఇట్లే యా కపట నటగానటు నొకచోట 'రామకృష్ణుడు' 'త్రాటిగట్టు బోయ'యనెను. పైనవాడు నిజముగా బోయలలోఁగలిసి పోవును. ఈ విషయ మొకవిధముగా సూచ్యార్థసూచన వంటిది.

సుశీల కథలో నొక గొప్పసత్యమునాతఁడెఱింగించి గాఁడు. సుశీల పూర్వజన్మమున నొక మానిహోమధేనువు. ఆమె పాండురంగని మురళీనాదమునకుఁ గఱఁగి పాలుజల్లించి నది. ఆఫేనకణమొకటివచ్చి మురళీధరుని మఱాళినలంకరించెను. ఆపుణ్యముతో సుశీల భవాంతరమున నొకవైష్ణవునకుఁ గూతురై పుట్టెను. పూర్వజన్మమునందలి సంస్కారబలముతో నామెకు సాత్విక ప్రవృత్తిగలుగుట సహజమే ! ఆమెభర్త పరమలోభి. వాడుదానినొక కళగా సాధించిన పుణ్యుడు. రాజులను వాడు-పదార్థములు-బియ్యము-పప్పు మొదలైనవి యాచించును. దానికొక సాకుగావలెనుగదా. ఇంటిలో-ప్రస్తుతమని చెప్పనట ! ఆగింజలుదెచ్చి కోమటిండ్లలో నమ్మును. వాని రహస్యము గడ్డకు రాకుండుట కిదిమంచి యుపాయము. ఇంటిలో గాదెలనిండ-ధాన్యమున్నది. అఁకలికిఁ దట్టుకొని పస్తైన నుండునేగాని - ఆగాదెలపై మెత్తులూడ్వడు. తీరనిచుట్ట మెవ్వఁడైన-గ్రహచా

రము చాలక-యింటికివచ్చినచో - వెంటనే-రెండవ సూతక
 మ్మని పలుకును. సమయమునకు-సరిగా. వానికిఁదోఁచు.
 సాకునకు - మనమాశ్చర్యము పడవలెను. ఇన్నిచాలక-
 పైగా వానికి వడ్డివ్యాపార మొక్కటి. అప్పిచ్చిన వడ్డి-అసలు
 అరగాసుతోఁగూడ జమరావలసినదే ! వచ్చుదనుక-అకృత
 సత్క్రియుఁడు - ముచ్చిచ్చునఁబడివేగును. పరునిధనమెంతస్వ
 ల్పమైనసరే-తనయింటఁగలిసినచో-వానిసంతోషమునకు మేర
 లేదు. ఇతరుల యింటి-చిటికెడుదుమ్ముగాని-తనయింటఁజేరని
 నాఁడువానికి దుర్దినము. అంతటి చిత్రపురుషుఁడువాఁడు.
 సుశీలనెన్ని రీతులనో వాఁడు శాధించెను. కొట్టి-తిట్టి-
 రట్టుజేసినాఁడట ! వీడింతకతినుఁడగుటకు. కారణము-
 వీనిపూర్వ జన్మసంస్కారమే ! పూర్వజన్మమున వానికి-
 అకృతసత్క్రియుఁడనిపేరు ! 'వసుధాను' వనుపట్టణమున
 నుండెను. అప్పుడుగూడ వాఁడులోభియే ! పూర్వజన్మమున
 వాని కల్యాణ గుణములిట్టివి.

సీ॥ ధనవంతుఁడయ్య నుద్వాహంబుదొఱఁగి మా
 తులునాకుఁబెటవితంతువులఁదగిలి
 కులవంతుఁడయ్య పెద్దలభాసి విహరించుఁ
 బాషణ్ణాన బంధియగుచు
 మతి మంతుఁడయ్యనామ్నాయముల్ చెవిఁబెట్టఁ
 డశీల భేలనవ్యసన మెసఁగి
 స్థితిమంతుఁడయ్య లక్ష్మీకిఁగాక త్రిమ్మరుఁ
 బలుగూడు మఱిఁగి యాధ్యుల భజించి

తే॥ తలఁచు బ్రహ్మస్వదేవస్వములకు నెగ్గు
 కుప్పఁజిచ్చిడి పేలాలు కొఱుకఁదివురు
 గ్రహాణ కాలంబునందు మున్లఁడు జలముల
 సెబ్రచెంచడ మాబ్రాహ్మణ బ్రువుండు !
 (పాం. మ. చ. ఆ. 196)

“అకృత సత్క్రియఁడనుపేరు వాఁడు గవ్వపడి యార్జించి
 కొన్న బిరుదమేనేమో ! వానికిఁజిక్కక చిక్కక యొక వెల
 యాలు జిక్కినది. ఆబ్రాహ్మణుఁడు ఘోటకబ్రహ్మచారి.
 వాఁడావారకాంతతోఁగూడికొన్ని యేడులు పొండరీకక్షేత్రము
 నందు వసించెను. వాఁడొకనాఁడదాటుగ పాండురంగని
 నై వేద్య ప్రకల్పమును వీక్షించెనట ! ఈ పుణ్యలేశముతో
 ‘సకృత సత్క్రియఁడు’ మఱల బ్రాహ్మణుడై పుట్టి సుశీ
 లకు మగడై నాఁడు. ఐనను వానికిఁబూర్వజన్మమున
 సంపాదించికొన్న కొన్నిగుణములు - మాత్ర మీ పుట్టువు
 నందును బోలేదు. ఇంతలోమఱియొక్క విశేషము జరిగినది.
 ఒక కాకము-హంసము-చిలుక - పాము - తేనెటీగ - ఇవియును
 పాండురంగనికిఁ దమతమ నేర్చినట్లు సేవలొనర్చెను. ఈ సేవ
 యప్రయత్నముగ జరిగినదే ! కాని-దానిఫలమునకు వారు-
 సుశీలకే సుతులై జన్మించిరి ! అపుడాసుతులిట్లుండి రట !

చ॥ ఒకడు నిరూఢ కృష్ణరుచియొక్కఁడు నిర్మలమానసప్రియుం
 డొకఁడు ప్రయత్నయోగ్య ఫలుఁడొక్కఁడ నాదృతబంధ
 కంచుకుం

చొక్కెడు రసానుకూలమతి యుక్తుడునై విలసిల్లిరంత పు
త్రకులట నెట్టివారలకుఁదప్పు నె తొల్లిటి జన్మవాసనల్ !

(పా. మా. చ, ఆ. 264)

ఈజన్మమునందును వారికావాసనలంటివచ్చినవని-స్పష్టముగ-
దెలుపుచున్నాఁడు కవి. చాలనందుకర్థాంతరన్యాసముతో
నీకల్పనమునఁ దనయభిప్రాయ మిదేయని వివరించు
చున్నాఁడు ఇట్టివెన్నియోవిషయము లాతని రచనా విధా
నమున నక్కడక్కడఁదగులుచుండును,

పాండురంగ మాహాత్మ్యమున ముఖ్యముగవచ్చునవి
నాలుగు కథలు. మొదటిది పుండరీక చరిత్ర, రెండవది
నిగమశర్మోపాఖ్యానము. మూడవది సుశీలకథ! కడవటిది-
అయ్యతనియుతుల చారిత్రము. కథాకథన చాతుర్యమును
బట్టిచూచినచో మొదటిరెండును నుత్తమకథలనియు తక్కి-
నవి మధ్యమజాతికిఁ జెందినవనియు నా యభిప్రాయము.
దీనికిఁగారణములు-తోచినన్ని మనవిసేయుదును. పుండరీ
కుని - తొట్టతొలుత - కవి మనకిట్లు పరిచయమొనర్చును.

చ॥ అలికులవేణి విన్మరచితాఖిల పుణ్యుడశేషగణ్యుడ
త్యలఘువివేకపాకఖనియార్జ్య జనస్తవనీయచర్యుడు
జ్వలగుణరత్నరత్ననిధి సత్యదయార్జవ శాంతిదాంతి, మాం
సలగతి పుండరీకుడను సన్ముని పొల్చునొ కండు పెంపునన్.

(పాం. మా. ద్వి. ఆ. 5)

మనకుఁగన్పడునప్పటికి పుండరీకుఁడు మంచియావనముననున్నాఁడు. నాటికే యాతనికి వివేక మొక పాకమునకు వచ్చినది. దానికిఁగారణమైన సంస్కారము జన్మసిద్ధము. చదువుగూడ కావలసినంతయున్నది. పుండరీకుఁడేమిచదివినదియు - నెంతజదివినదియు - కవిమనకుఁ దెలుపలేదు. కాని-యక్కడక్కడ పొడిమాటలచే ధ్వనించుచుఁబోయెను. అతఁడు నిగమఘంటా పథే కధ్వసీనబుద్ధి. బ్రహ్మవిద్యలో ననవద్యుఁడు. మంత్రయోగ హఠయోగ రాజయోగముల మర్మమెఱిగి తదర్థ సిద్ధినిబడసినాఁడు. చదివినయోగమనుభవమునకు దించి కొన్నవాఁడన్నమాట ! ఇంతయేల? భాషా విభునిభుఁడు. మనమెఱుఁగునాటికే పుండరీకుఁడు రచితాఖిలపుణ్యుఁడు. ఈ విశేషణ మాతని కౌమారమునకు - యశావనములోఁ గొంతభాగమునకుఁ జెందినది. అప్పటికే యాతనికి చదువుతో - సత్ప్రవర్తనముతో - రావలసిన సామాన్య కీర్తిగాక - విశేషకీర్తియే యబ్బినది. అతనిచదువెంతటిదో - గొంతమనకు పుండరీకుఁ డొనర్చిన దశావతార వర్ణనలోఁ గానవచ్చును. ఈ తఁడిట్లుగుటకుఁదగిన బాల్యమునంతయు రామకృష్ణుఁడు మనయాహాకే వదలిపెట్టినాఁడు. మఱియొక కవియైనచో దీనిని కృత్యాద్యవస్థనుండి మొదలు పెట్టియుండును. పుండరీకుని గుణవిశేషములన్నియు - రామకృష్ణుఁడు స్థూలముగ మనకంటి యెదుటనిలిపినాఁడు. ఈ పురాది మూఁదనేయొక - మేడకట్టబోవుదునని యితని భావము. ఈ

శిల్పము గొంత తిక్కనామాత్యులది. నిగమశక్తోపాఖ్యాః
నమునందును — రామకృష్ణుడు-కథ-నిట్లే యారంభించెను.
నిగముడు మొట్టమొదట మనకన్నులయెదుట—

మ॥ వనితామానస సూనసాయకుడు జీవత్తాతపాదుండు భూ-
జనసమ్మాన్య విశుద్ధవర్తనుఁ డుదంచత్వైగ శీలుండు చం-
ద్రునిపెన్నుద్దెసమగ్ర కాంతిమహిమన్ నగానూగుమీసాల లే-
గొన బుంబ్రాయపు తేజుకూన యతఁడుతోక్రిశుండువా-
చాలతన్ ।

(పా. మ. తృ. 6)

అనుపద్యముతో రంగముపైఁ బ్రత్యక్షమగును. మనము
చూచునాటికే వానికి నూనూగు మీసాలప్రాయము. బాల్య
మునఁగొంతచదువు-సంతజరగినది. కొంతయేమి? బాగుగనే!
నిగమశిఖారహస్యములన్నియు వాఁడు గన్నాఁడు. కనుట—
మాత్రమే ! అనగా— వానివిద్యయనుభవమునకు రానిదన్న
మాట ! దీనికిఁదోడు భూజనులందరు-వానిచుట్టునుజేరి
వంశము-ధనము-చదువు-వీనినిబట్టి లేసిపోని పొగడ్తలతో
వానినిపై కెక్కఁబెట్టినారు. అనూచానమగు కుటుంబసాంప్ర-
దాయము ననుసరించి-కొంత విశుద్ధవర్తనముగూడ బాల్య
ముననుండినది. ఆ యింత సర్తనమును సంప్రదాయముతో
వచ్చినదే ! మనస్సుతో సంబంధములేనిది. పుండరీకుని చరి-
త్రలో 'నలఘు వివేకపాకఖని' యని యాతని వివేకమును
బ్రహ్మాండముగ వర్ణించిన రామకృష్ణుడు-నిగమశక్తవిషయ-

మున దానిని దడవనేలేదు. పైకథలోఁగూడ వానిని వేకవిషయము రాదు. అక్కమాత్రము 'విడుమికనైన నీట్టి యని వేకము మామకఁబడ్డి పద్ధతి, న్నడువు' మని వానియవివేకమున కే 'సర్ది ఫిక్కెట్టు' నీచ్చినది. అనఁగా వానికిఁ జిన్ననాట నుండి వివేకముతోడి సంబంధమే లేదన్నమాట ! ఈ జరుల పొగడ్తలోఁ జిన్నప్పుడే నిగమశర్మకుఁ గొంత గూత్మాతి శయభావమే ర్పడినది. ఈ సూచన మనకాతని యక్కమాటలతోనే చెలియవచ్చును. ఆమెయిట్లన్నది.

“నాదుసహోదరుండు సుజనస్తవనీయనయప్రశస్త బ్రహ్మదుల మెచ్చఁడు... (పా. మ. త్మ. 39)

అనఁగా-జిన్ననాడే వీఁడు 'వాఁడెంత - వీఁడెంత' యనుటయు-గొంత యారంభించినాఁడు, ఇంతలోసర్వా హంకారములకును-మూలకారణమైన పరువమావేశించినది, “మీసాలు మొలచునపుడు - దేశాలుగనపడవని” యొక సామెత ! వానిస్థితిసరిగా నట్లేయైనది. వివేకహీనుడై-గర్వ గ్రంధియైన వాసిలీలలు - నానాముఖములగొనలుసాగ నారంభించెను. పైగావాఁడు 'జీవత్తాతపామఁడ'గుటచే నింటివిషయములు విచారించికొనుబాధ్యతగూడ తక్కువైనది. జ్యేష్ఠ పుత్రుఁడు. నింగివేల్పుల కేలకు - నేలవేల్పుల నింగికిఁ దెచ్చుచుఁగొలువగాఁ - దత్కృపాభ్యుదయ మహిమతో జన్మించినవాఁడే నిగమశర్మ. అందుచే దండ్రికి వీనిపై మమత యెక్కువ. ఏ బాధయునంట నీక పనులన్నియు దానే

దీర్చేడివాఁడు. దీనితో మనసు 'తార్తీయపురుషార్థమున' కుదాల్చుట కింకను వీలై నది. ఈవిధముగ రామకృష్ణుఁడు వాడిన 'జీవత్తాతపాదుఁడు' అను విశేషణము సార్థకము. ఇంకమిగిలినది - వాని 'యదంచత్యాగ శీలత్వము.' నిగమ శర్మలో నొక్క-సుగుణమైన నున్నదన్నచో-నది యిదియే ! వాఁడొకరీతిగ త్యాగి. అనాసక్తుఁడు. వానియింట బ్రహ్మాండమైనయాస్తి. ఇదియంతయు నురగదప్టునిమేని-నెత్తురువలెఁ దత్కరాయతమై చెడిపోయినది. తనఖర్చు వెచ్చములకై నిగమశర్మపడినబాధ యింతింతగాదు. మేనగల సొమ్ములు గురువబెట్టినాఁడు. తల్లిపెగల పసిడి గిలుకాడినాఁడు. ఇంటిలోనున్న పత్రములెత్తికొని పోయి మాడుబేరముల కమ్మును. అడిగినవడ్డినిచ్చి యప్పులఁ దీసికొనును. గుడ్డవృత్తులు-ధాన్యము-గుత్తచేలు సమస్తము నమ్మజూచును. వాఁడి చ్చావిహారవర్తి. వాని లీలలకు లెక్కలేదు. అప్పుల వారడిగినప్పుడూరుసారక-గూడునీళ్ళులేక - జెట్టుపుట్టలఁజుట్టును. వలువలకు-గూటికి-నీచులవేడుటకు 'బోడచొరవ' జొచ్చును. వీఁడెల్ల వానినిజూచి నవ్వినది. ఆస్తియంతయుబోయెనేయని వానికి దుఃఖములేదు. అష్టకష్టములు బడినప్పుడును-నిట్టూర్చి యెఱుఁగఁడు. ధనవిషయమున నెంతో - కష్టములవిషయమున నెంతో వానిపాలికి-బరమపురుషార్థమైన గానుమునఁ గూడ వాఁడంతే ! ధనమన్నంతవఱకు వాఁడవది నెలతో మెలఁగెను. ధనముతఱఁగినది. వెంటనే-వెలయాండ్రు-విటులకందఱకుఁజేయు మరియాదనే-వానికిని జేసిరి. ఇంటికివచ్చి యక్కను మోసగించి-కలిగినధనమంతయుఁగైకొని-పడుకకుఁ

జెప్పక పరు వెత్తి నాఁడు. త్రోవలోదొంగలు పట్టుకొని చావఁ
దన్నిరి. అప్పుడుగూడ వాఁడు-ధనమువోయెనని వగవతేడు.
తగిలినచావుదెబ్బలకు పొగిలినదిలేదు. ఇంతలోనొక కాపు
వాఁడు వానిందెచ్చి యుసచరించెను. వానిపాలికి వీడొక
పరమ్రాపుఁడు. దేశికోత్తముఁడు. ఆయింటనొక వికారపుఁ
గోడలున్నది. పీనికామెపైఁగన్ను. ఎంతజూచినను వానిది
శారీరకమైన కామమే! ఒకనాఁడు దానిని లేవదీసికొనిపో
యినాఁడు. వారు 'గహన ఘంటాపథంబులు గడచిచనిరి.
ఆమార్గములిట్లుండెనట-

సీ॥ కత్తిని కంతీరవాతీతనఖిక్షిత జర

త్కరి శిరశ్శుక్తి శార్కరిల తలము

లాచాంత జంతుకంతాసృగుగ్రవ్యాఘ్ర

ముఖగుహభాంకార ముఖరితంబు

లశ్వద్విష ద్విషాణాగ్రనిగ్రహ వహ

త్ప్రిస్తర ప్రసవ సౌరభమయంబు

లజ్జాతరవికర వ్యాపారభూదుహ

చ్చాయానపాయాతి శై త్యఖనులు

తే॥ గహన ఘంటాపథంబులు గడచినడచి

యొక్కపక్కణ మీక్షించి యూరడిల్లి

యవర వర్ణస్నుషయు బ్రాహ్మణాధముండు

బోయకులమునఁగెసిరి పోలుపుదక్కి

(పాం. మా. తృ. ఆ. 83)

ఆర్థము పొంతబోక ముందే-యీపద్యములోనినడకయే-యరణ్యమార్గముల స్వభానమును సూచించుచున్నది. జరత్కురుల శిరములను శుక్తికలతో బోల్పుటకొక యపూర్వస్వాతంత్య్రము. 'శార్కరిల' శబ్దము-పరిపుష్టమై-ధ్వనిపూర్ణమైయున్నది. 'భాంకార' పదము - బెబ్బులులయఱపువలెనేయున్నది ఇట్టిశాబ్దిక చమత్కారములన్నియే - తెన్నాలి కవిలోనున్నవి.

కాపుదాని నెగచికొని పోయిన నిగమశర్మ-దానితోఁ జేరి కల్లుపెల్లనెను. వేటాడమరఁగెను. వెదురుబియ్యమును దినెను. పలువన్నె వన్యామిషంబుల భుజించెను. కాచిన గురునెయ్యిద్రావెను. ఆకాపు దానితోఁగొంతసంతానము వానికిఁగలిగినది. ఇంతలోనఁచచ్చినది. వాఁడుబళ్ళాత్తాప పడలేడు. ఒకమాల పడుచును జతగలుపుకొన్నాఁడు. ఆ ప్లవకస్థయందును సంతానముగలిగినది. ఇదివానినవరుస! గడచినదానికి వగవఁడు. రాబోవుదానికి జంకఁడు. అందిన కొమ్మబట్టుకొని పోవుచుండును. శారీరకబాధలు వానికి లెక్కయేలేదు. ఇదినిగమశర్మ సాధించినయోగము. దీనినే పాక్షికమైన త్యాగశీలతయని రామలింగఁడుద్రేశించెను. ఇది సమగ్రముగాదు. అనాసక్తిలోనియొక రేఖమాత్రమే యీ గుణము వానికి మనస్సులేకపోలేదు.

వాని కుటుంబమునకు దావాగ్ని యంటు కొన్నది. అపత్య - పశు - ధార - ధనాదులతోనాయిల్లు

గుల్లయ్యెను. అప్పుడు వానిమనస్సు గడ్డకువచ్చి
నది. తన్ను లోక మెట్లుజూచినదో వాఁడెఱుగును. లలిత
భావమునకు వానిహృదయమునజోయిన్నది. కాని వాని
గడచిన జీవితమంతయు సుడిగాలివంటిది. యావనము-అం
తకుమించినయెడల బలవత్తరమైన శక్తి - వాని నింతవఱకు,
బట్టియాడించినది. ఈ విషయమును వాఁడెఱుగును. ఎఱి
గెననుటకు సూచనలున్నవి. కనుక రామకృష్ణుఁడు వాడిన
యావిశేషణము సార్థకమే ! పై రెండుకథలలో ననుసరించిన
రచనావిధానమునే సుశీలకథలోఁగూడ కొంత యనుసరించి
నాఁడు. ఆమెభర్తను గుఱించియు-రామకృష్ణుఁడిట్టిపద్యమునే
జెప్పెను. అదియిది.

సీ॥ రూపహీనుఁడు మహాక్రోధనుఁడతిలోభి
బద్ధమల్సరుఁడన్యబుద్ధి మాయి
చంచల స్వాంతుండు సకల బంధువిరోధి
బహుశపథోక్తి లంపటుఁడు శతుఁడు
సంతతావిశ్వాస సస్యప్రరోహుండు
గర్వపర్వత మస్తక స్థితుండు
కలహశనుండు తర్కక్రియాకుశలుండు
సంగ తోన్మాదోత్త మాంగకుండు

తే॥ నగున యేనియు నటుపంటి మగనితోడఁ
గాపురము సేయునతిదొడ్డగతితయగుచుఁ
గసిడి కోతకునోర్చి లోవిసిగి కొనక
ధాతదూఱక తండ్రి సేతకు వగవక॥

(పాం. మా. చ. ఆ. 145)

సాధారణముగఁ గష్టములలోనున్నవారు-దమవివేకము కథ
యెట్టులున్నను-కనపడని బహ్మను నాల్గుదిట్టుదురు. అంతతో
వారితృప్తిదీరదు. కంటికిఁగనపడు వారిపైఁగూడ కొంత
దుష్కృతి పోసిననే - వారికిసమాధానము. ఈమనుష్యస్వభా
వమును-రామకృష్ణుఁడెంతయోబాగుగ-గమనించెను.

పుండరీకుఁడుగాని-నిగమశర్మగాని-యెక్కువగమాట
లాడడు. ఆతఁడుసన్నుని. వీడుదుష్కని. ఇట్లువర్ణించుటలోనే
రామకృష్ణునకుఁ-బ్రీతియున్నట్లున్నది. నిగమశర్మ యవివేక
ములను-గొన్నింటిని వాని యక్క నోటితోఁబలికించెను. ఈ
శిల్పముగూడ తిక్కనామాత్యులదే । ఆతండు సై రంధ్ర
యొక్క గంభీరత-వశిత్వము-మొదలై నకొన్ని గుణములను-
కీచకునితోనే-బలికించినాఁడు. నిగమశర్మ-పుండరీకులమాన
ములోని కొఱతనంతయు - రామకృష్ణుఁడు సుశీలవాచాల
తతోఁబూరించికొనెను. ఆమెకొడుకులనందఱఁగూర్చుండ
బెట్టికొని-యొక వేదాంతపు 'క్లాసు' 'కండక్టు' జేసినది.

కథకుగావలసిన విషయములన్నియు నొక్కచోటనే
యాతఁడుజెప్పఁడు. లేకవరుసగనైనఁ జెప్పికొనుచురాఁడు.
అక్కడక్కడ నవిసిపూలవలె విదిలించివేయును. వానిన
న్నిటి నొకవరుసకుఁదెచ్చుకొని-మాలికగాఁగ్రుచ్చుకొన వల
సినజవాబుదారి మనదే ! పుండరీకుని కథలో-నిగమశర్మ
వృత్తాంతముతో రామకృష్ణుఁడీపద్ధతి నవలంబించెను. పుండరీ
కునకు తల్లిదండ్రులున్నాడు. హాటవయస్సు జెల్లినవారు.

తండ్రికిఁజూపును జాలదు. వారి సేవలోఁబుండరీకుఁడెక్కువ భాగము గడపెడువాఁడు. పుండరీకునకు భార్యగలదు. ఆమె 'యప్రతీపమతి' ఆతఁడు తల్లిదండ్రులకొనర్చు సేవలో నామెది గూడ నొక పెద్దభాగమే ! తల్లిదండ్రులమరణము తరువాతనే పుండరీకునకు భార్యపై మనసు మరలినది. ఆమెవలన నతనికి 'ప్రబోధవిధేయమతులు' సుతులుగలిగిరి. ఆతఁడనుభవించిన యీ కామముగూడ సంతానమునుబడసి పితరులఋణముదీర్చుటకొఱకే! తల్లిదండ్రులు పరలోకమునకుఁ బోయిరి. ప్రాయము పడమటికి దిరిగినది. పితౄణము దీరినది. ఇక నాతనికి మిగిలినది 'శేషఫణిశయను' ని గను నాసయొక్కతే!

భగవంతుని దరిసించి-వరములు గోరవలెనను పేరాస-పుండరీకునకు లేదు. భగవద్దర్శనమే యాతనికి గానలసినది. భగవంతుఁడు బ్రత్యక్షమైన తరువాతగూడ - పుండరీకుఁడడిగిన వరమేమియు లేదు. ఈ విషయములన్నియు - రామకృష్ణుఁడు - విశకలితముగ నక్కడక్కడ విసరివేయుచుఁ బోయెను. పుండరీకుఁడు తపస్సున. కారంభించెను. ఎక్కడికి వెళ్ళెను? - అది కవి చెప్పలేదు. ఇంటనుండియే తపస్సొనరించెనా? దానినిగూడఁ బ్రత్యక్షముగఁ దేల్చి చెప్పలేదు. శ్రీకృష్ణుఁడు వచ్చినప్పుడు మాత్రము - "తపసి పర్ణశాలకు దేవకీతర్థకంబు" అని వర్ణించిరాఁడు. దీనినిబట్టి - పుండరీకుఁడిల్లును విడచి - యా యూరనే యొక యోగ్యమగు స్థలమునఁ బర్ణశాలను గట్టికొని - తప మొనరించుకొనుచుండెనని మనమూహించి కొనవలెను. నిగమశర్మ కథలోఁగూడ నింతే!

హరియాస్తి పాస్తులేమో మనకు మొదటఁ దెలుపఁడు. నిగమశర్మ యక్క వచ్చినప్పుడు మాత్రము - కొంత మనకావాసన దెలియును. నిగమశర్మ భార్య పసిమి పసిడి వీవనతో వదినెగారికి వీచినదట! ఉండి యుండి - వాఁడొకనాఁడు - సొమ్ములనెత్తికొని యుడాయించినాఁడు. నిగమశర్మ యెత్తికొనిపోయిన భూషణముల జాబితా యీక్రిందిది -

సీ॥ గోమేధి కోపలాంకుర మానితంబులు

పుష్యరాగచ్ఛటా పుంఖతములు

వైషూర్య సంధాన వర్ణనీయంబులు

హరినీలకీల నాభ్యంచితములు

కురువింద సందర్భ గురుతరంబులు, చతు

ర్విధ వజ్రదళ సమావేల్లితములు

మహనీయతర హరిన్మణి పరీతంబులు

నకలుషస్థూల మాక్తికయుతములు

తే॥ పద్మరాగ పరీరంభ భాస్వరములు

దంతవిద్రుమకృత సముద్గక భృతములు

మాతృభూషలు నత్తికామండనములు

నిజయువతిదాల్చు సొమ్ములన్నియు హరించి

(పాం. మా. తృ. ఆ. 48)

పై పద్యమును జూచినపుడు - హరియాస్తి - నాటి యూరవీటి రాజులయాస్తిలో నర్తమైన నుండుననిపించును. ఇట్టిదే తెన్నాలి కవిరచన. కొన్నివిషయముల నాతఁడు మన యూ

హాకే పెదలిసెట్టుటయు గలదు. పుండరీకుఁ డాశ్రమము గట్టి
కొని తప మొనరించు కొనుచుండెను. అపుడు భార్య యేమే
నది? సంసార మేమైనది? ఈ విషయములనాతఁడు “ఈషణ
దూషణ మొనర్చి” (పాం. ద్వి. ఆ. 28) అనునొక ముక్కతోఁ
దేల్చి వేసెను. కొడుకులు ‘ప్రబోధ విధేయమతులు’. తండ్రికి
పుత్రేషణములేదు. దారేషణ మంతకుముందేలేదు. కాని
యామె ‘యప్రతీపమతి’ యగుటచే - భర్తృసేవ లొనర్చుచు
నాశ్రమమునందే యుండెనని మనమూహించికొన వలెను.
దీనికిఁ గావలసిన సామాగ్రి నంతయు - ముందే ధ్వంసపజేసి
నాఁడు - కవి. ఇట్టిదే నిగమశర్మో పాఖ్యానమునఁగూడ
నొక్క విషయముగలదు. కాపుజనరాలితో నాతఁడు గాపు
రము సేయుచుండెను. ఆమె మరణించినది. వాడొకష్టవ
శస్యను బట్టెను. తరువాత కవి యిట్లన్నాఁడు - “అపవిత్రం
బగు పుత్రలాభంబు తత్కళత్రము నందునుసంధవించె”
(పాం. ఆ. తృ. 89) ఇక్కడి సముచ్చయార్థమును బట్టి -
పైదాని యందును సంతానప్రాప్తి గలిగెనని మన మనుకొన
వలెను. స్థనకన్యయింటిలో సవతి కొడుకులకును-ఆమెకును
పొత్తు కుదురకపోవుట - దానివలన గలిగిన కష్టములన్నియు
మనమే యూహింపవలె! కొన్ని విషయము లాతఁడు చెప్పక
గాలికి వదలుటయుగలదు. పుండరీకుఁడు - తల్లికిని దండ్రుకిని -
పరమాన్నములు - తాలింపులు - పూషములు -
(పాం. ద్వి. ఆ. 24) పెట్టెతనియించు. మరి పుండరీకుని విషయ
మేమి? వాఁడు భుజింపఁడా? ఈ విషయము - కవి దృష్టిలో
వల్పార్థము. నిగమశర్మకుఁ దమ్ములున్నారు. వారేమిరి?

వాని తల్లి దండ్రులు? ఈ ప్రశ్నల కాకథలోనుత్తరములేదు.
వీరి భవిష్యత్తు నంతయు - మనము చిత్తము వచ్చినట్లు
హించి కొనవచ్చును. ఇంతమాత్రమేగాదు. నిగమశర్మ
యొనర్చిన పాపములను - కవి యిట్లు వర్ణించినాడు.

సీ॥ లలనాధరోష లాలాడలాన్వితముగఁ

గ్రోలే మద్యము పేరికులమునెల్ల

పాపివర్తనల తావావంతఁ దలఁపక

కన్నిచ్చవడరేచె గామవికృతి

జనులు పుష్కలగఁ దిట్టనడి కొర్చి యార్జించె

బశ్యతోహరవృత్తిఁ బసిడిప్రోగు

కన్న పెట్టియుఁ ద్రోవగాచి కొట్టియుఁజంపె

లెక్కకు మిగులు భూలేఖనదల

తే॥ గీ॥ మఱియు నీరితిఁ గ్రూరులమైత్రివడసె

నితరపాతకములు చేసె నెన్నియేని

వీనిఁ బొదువుండుకట్టుఁడు - వ్రేయుఁడనుచు

జముసి దూతలు బాధింప జడిసి యత్తుడు.

(పాం. తృ. 12వ)

పైని జెప్పిన వానిలో కొన్ని పాపము లేనన్ని వేశ
ముల యందాతఁడొనర్చినో మనకుఁ దెలియదు. ప్రతిభ -
చపలతనుగూడ - పెంచుననుట కిట్టి యుదాహరణములేసాక్షి!
అననసరములు గొన్ని వదలివేయుటయు నాతనిఫక్కి. పుం
డరీకుఁడు దల్లి దండ్రుల కొనర్చిన సేవ బ్రహ్మాండముగ వర్ణిం
చెను. ఇంతలో వారు మరణించిరి. రామకృష్ణుఁడు వెంటనే -

క॥ పరలోకా వాససుఖా

దరపరతం జనిన తల్లి దండ్రుల కొసగె

గురుభక్తి నిగుడు కొడుకతి

కరుణామతి గంగనస్థిగయఁ బిండంబున్ ॥

(పాం. ద్వి. 25)

అని వర్ణించి వారి పారతాకిక క్రియలను - ఒక పద్యపాదమున ముగించి - చేతులుగడిగి కొన్నాడు. ఇట్టి వెన్నియో ప్రత్యేకత లాతని కథారచనమందు కనుగలిగి చూచినచో మన యెదుటబడును. నాటికవులలో సమాజముతో నెక్కువ సంబంధముంచికొని - వారి కష్ట నష్టములతోఁ బాలుపంచు కొన్న కొందఱు కవులు గలరు. వారిలో రామకృష్ణుడొక్కఁడు. పెద్దన్నగారి కవితావిలాసము... ధనికుల భోగములను వర్ణించుటతోనే చరితార్థమెఱవోయినది. ముక్కుతిమ్మన్నగారి లేఖని - కృష్ణరాయని యంతఃపురమును విడచి గడ్డకే రాలేడు. వసుచరిత్రకారుడు సరేసరి! కనులు దెరిచినదితడవు - అతని చూపులు - రత్నకూటముల పై నేబడును. రామలింగఁ డట్లుగాక - రాయలవలె నాటిజనుల యాచార వ్యవహారములను - గొంత వివరముగ దెలిపెను. రాయలవలె గాక - కొంతసానుభూతితో వర్ణించెను. తక్కువ జాతులకుఁ జెందిన యాచార వ్యవహారములు - సుఖ దుఃఖములు వీనిపైఁగూడ - నాతనికి గొప్ప సానుభూతి యున్నది. నిగమశర్మ కథలో 'జాతర' వచ్చినది. 'గాలిగంగల' తృప్తికై యొనర్చు పండుగ యిది. అది వచ్చినదే - పల్లెజనులకెంతో సంబరము.

పామర ప్రమదల కింకను - ఆసందము. ఇట్టి యుత్సవములలోనే - వారిస్వేచ్ఛానృత్తి కొంత నిరాటంకముగ సాగును. ఈ జాతరలో - వారి యుపనాయకుల సంకేతస్థానములు. ఇట్టి వర్ణనములు కొన్ని - గాథా సప్తశతిలో వచ్చును

జాతరలో నా 'పామరప్రమదలు' గోరువెచ్చని చమురంటు కొన్నాడు. 'నిశామిళితవారి' లో, దానములాశిరి. సింధూర తిలకములు పెట్టుకొని - కన్నులకు గాటుకలు దీర్చి కొన్నాడు. 'నిక్క కొప్పులలో విరులు గ్రుక్కకొన్నార'ట! వెఱ్ఱి మొఱ్ఱిగా, దులుకు కొన్నారని యర్థము! వేపచిగుళ్ళ మాలికలు వేసికొన్నారు. "తరుణధావన ధగ ధగద్దశన మణులపై - లేతవీడ్యములడాలు - హత్తుకొలిపిరి" విజయనగర జనులకు - తాంబూల చర్వణము - పెద్దయలవాట. నిదేశ రాయబారులందఱను - వారి తాంబూల సేవనమును పెద్దగ వర్ణించిరి. పెద్దనామాత్యులు దీనిలోని మఱియొక రహస్యమును గూడ దెలిపినారు. మనుచరిత్రలో -

క॥ మృగమదసారభ విభవ

ద్విగుణిత ఘనసారపతిమ వీటీగంధ

స్థగితేతర పరిమళమై

మగువపాలుపు దెలుపు నొక్కమాదుత మొలసె॥

అని వారు వర్ణించిరి. నాటి స్త్రీలు తాంబూలములో - ఘనసారమును - మృగమదమునకన్న - రెండింతలుగ వాడెను వారట! అందుచే నాగాలి "మగువపాలుపు దెలిపి"నది.

తెన్నాలికవి 'పామరప్రమదలు' - జాతరలో - జెల్లించు మొక్కుబడులను గూడ నిట్లు వర్ణించినాడు.

సీ॥ అంభోధరము క్రిందనసియాడు నైరావ
 తియుఁబోలె సిడివేలెఁ దెఱవయోర్తు
 చెందమ్మికోలన రంజిల్లు నంచయుఁ బోలె
 నిప్పు తేటఁ జరించెనెలఁతయోర్తు
 తొలుసంజయెడ వర్తిలు జక్కవయు బోలె
 నీఁగెఁబందిరి గుండనింతియోర్తు
 జలసీలిపై నెక్కుకలువ మొగ్గయుఁబోలె
 ననఁటాకు నర్పించె నతివయోర్తు

తే॥ గీ॥ కాంతయొక్కర్తు మాపునఁ గండలిచ్చె
 మారుగాలిచ్చె నొక సుధామధురవాణి
 లలనయొక్కర్తు నోరి తాళంబులిచ్చె
 శక్తిజాతర సద్భక్తి శక్తులెసఁగ ॥
 (పాం మ. తృ. 77)

ఈ యాచారములను - నేటి నాగరికత - యిప్పటికే
 చాలమట్టుకు మ్రింగివేసినది. ఇంకఁ గొంతకాలమునకు వీనిని
 బూర్తిగా - మఱచిపోదుము. నేటికే - యీ యాచారముల
 కర్థము - వ్యాఖ్యాన సాపేక్షమైనది.

నిగమశర్మము మందలించుచో - వానియక్క
 డి॥ కామవికార మాత్మనవ గాఢతఁ దాల్చినయేని నిర్భర
 శ్రీమెఱయంగ రూప గుణశీలకులోన్నతిగల్గు విప్రక
 న్యామణులన్నహస్రమయిన న్వరియించి రమించరాడె యే
 మీ మునులై గృహస్థులురమించుట యెగ్గె కులాంగనా
 తతిక ॥

(పాం. తృ. ఆ. 41)

అని తమ్మునివైపు 'వకాలతు' పుచ్చుకొన్నది. విజయ
 నగర సామ్రాజ్యదినములలో-నీయాచారమునకుఁ దప్పు లేదు.
 రామకృష్ణుని దృష్టిలోఁగూడ తప్పుకాదు. సమాజము ప్రవా
 హము - అభిరుచులు పరిణామ శీలములు. నాటి గుణము -
 నేడు దోషము. నేటి గుణము - నాడు దోషము. వీనివెల
 లను - 'ఇదమిత్థమని' తేల్చి చెప్పుట కష్టము. పుండరీకుని
 బ్రాహ్మణ ధర్మమును గూడ కవి పెద్ద సీసపద్యమున
 (పాం. ద్వి. ఆ. 6) వర్ణించినాడు కవి. నాడు చరిత్రమును
 బట్టి జూచినచో - బ్రాహ్మణిట్లున్నాడనుటకంటె నుండవలె
 ననుటయే కవి యాశయమైనట్లు దోచును. ఆ పద్యమింకిందిది

సీ! చలిచీమ నేనియుఁ జాఁద్రొక్క శంకించుఁ

బలుకఁడెన్నఁడు మృషాభాషణములు
 కలుష వర్తనులున్న పొలము పొంతఁజనండు
 కలిమికుఁబృథు లేమికలఁగఁడాత్మఁ
 వలయెత్తిచూడఁ డెవ్వలనఁ బరస్త్రీల
 ధైర్యంబువిడఁ డెట్టి దద్దలుటల
 నొరుల సంపదకునై యుపతపింపఁడు లోన
 విందింపఁ డెంతటి నీచు నెన

తే! మిన్నకయచూడఁ డాకలి కన్నకడుపు

సర్వభూతదయోద యోత్సవమొనర్చు
 నిగమ ఘంటాపక్షై కాధ్వనీనబుద్ధి
 బ్రహ్మవిద్యానవద్యుండు - బ్రాహ్మణుండు ॥
 (పాం. మా. ద్వి. ఆ. 6)

విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రనుబట్టి చూచినచో—
 అంతకు చాలదినములకుముందే - విప్రులు క్రమక్రమముగ-
 దిగజారిపోయి యుండిరి. వారు సంపూర్ణముగ తాకికులై
 పోయినారు. విద్యారణ్యుల కాలము నాటికే - బ్రహ్మ
 క్షత్ర జాతి బాగుగ నాటుకొన్నది. విద్యారణ్యులు మొద
 లైన వారుగూడ - దేశావసరమునుబట్టి యా సంప్రదాయ
 మును బ్రోత్సహించిరి. భారత యుద్ధముననే - కొండఱు
 విప్రులు కత్తిబట్టి యుద్ధ మొనర్చినట్లు - మనకు కథ లున్నవి
 గదా! విద్యారణ్యులు - మాధవమంత్రి - సాయణులు -
 మొదలైనవారందఱును విజయనగర రాజులకడ మంత్రిపదవు
 లొనర్చిరి. మనస్సులైన విద్యారణ్యులు మంత్రిగానున్నను -
 తపస్వియై - జీవితమున కొంత - విప్రధర్మమును నిలిపికొనిరి.
 దేశికులు - అక్షోభ్య తీర్థులు - మొదలైనవారు దేశారిష్ట
 మును గమనించినను - రాజకీయములలో ప్రముఖపాత్ర
 వహింపరైరి. రాగరాగ - విప్రులు - పూర్తిగ తాకికులై
 పోయినారు. తిమ్మరుసు మహామంత్రి. ఆయన రాజకీయ జీవ
 నము దెలిసినంత - మన కాయన యాధ్యాత్మ జీవితము
 దెలియదు. విద్యానగర చరమకాల రాజులలో - అందరి
 కంటెను కొంత యెక్కువ బ్రాహ్మణ భక్తిగలవాఁడు కృష్ణ
 రాయలు. ఆతనికి విప్రులయెడనున్న వినయము - 'ఆముక్త
 మాల్యద'లోని రాజనీతి వర్ణనములో మనకు గానవచ్చును.
 దుర్గములు - 'ఆప్తద్విజవర్గము'నకే యివ్వవలెననుట - రాయ
 లిచ్చిన సలహా! ఆతని కాలమున ప్రముఖ దుగ్గాధిపతు
 లందఱు బ్రాహ్మణులే! రాయమరుసు - అయ్యమరుసు -

కొండమరుసు - మొదలైనవారందఱు - విప్రులు. గోపన
మంత్రి - కొండవీటి దుర్గాధిపతి. విప్రులకే - యీ యధికార
మునెందులకీయవలెనో - రాయ లీక్రింది పద్యమున వివరించి
నాఁడు.

తే.గీ|| బ్రాహ్మజాంఘ్రిజముఖ విడంబనకునైన
కొలిచిమను - విప్రధర్మంబు దెలిసియైన
పూని సంకటముల నిల్చుగాన తఱఁచు
బ్రాహ్మణుని ప్రభుజేయుట - పతికి హితము
(ఆ. చ. ఆ. 217)

క్షత్రియులు శూద్రులు మొదలగువారు తన్ను తప్పు
బట్టుదురనియో -- లేక - రాజసేన యొనర్చి కాలమును
గడపవలెనన్న విప్రధర్మమును దలంచియో-బ్రాహ్మణుఁడు-
సంకటములలోనైనను రాజును వదలఁడట ! అందుచే నాతని
కధికారము నేవలెనని ప్రభుని హితము ! త్రివిధములైన
యత్పాతములు గలిగినపుడు - అవసరములను - దేవతలను-
అగ్నిని - భుక్తిబలి హోమవిధులచేత (ఆ. చ. ఆ. 253)
తృప్తిపెట్టవలెనట. ప్రాతఃకాలములందు నృపుఁడు కార్తాంతిక
ద్విజులతోఁ గడుపవలెననియు-ఆయన యేర్పాటు జేసికొన్న
నియమము ! రాయలతరువాత - విప్రుల పెత్తనము పోయి
నది.

కొండవీటిరాజుల కాలములో - బ్రాహ్మణులు ప్రముఖ
పాత్రను వహించునట్లు గానరాదు. వారికి - మంత్రిపదవులు

గూడఁ దప్పిపోయినవి. అందుచే - పుండరీకుని బ్రాహ్మణ
ధర్మమును వర్ణించు వ్యాజముతో - విప్రుఁడిట్లుండవలెనని
రామకృష్ణకవి - తెలుపుచున్నాఁడా! యనియు నా యను
మానము.

ఇక మిగిలినవి - రామకృష్ణుఁడు సృష్టించిన స్త్రీ
పాత్రలు. వీరిలో నాతఁడు కొందఱిని - సంపూర్తిగ నుపే
క్షించినాఁడు. వారి కింకను గొంత స్పష్టముగ రూపకల్పన
మొనర్చియుండినచో - బాగుండెడిది. అట్టివారిలో - పుండ
రీకుని - భార్యయొక్కతే! ఆమె 'గృహమేధి వతంసము'
'అప్రతీపమతి'. తా నొక తేయైనను - పరిచారికా సహస్రమై-
పితృయుగమును సంభావించు కార్యమునందు - పుండరీకు
వకుఁ దోడ్పడిన - ధర్మమును కర్మమును గల - దొడ్డ
యిల్లాలు. రామకృష్ణకవి - ఆమెను తరువాత సంపూర్తిగ
నుపేక్షించినాఁడు. పుండరీకుని తల్లిదండ్రులు - గతించిన
పిదప - నామె యొనర్చిన పని యొక్కటే! సంతానమును
గనుట! పుండరీకుని తపశ్శర్యలో నామె పాత్ర యెట్టిదో
మన క్కాతఁ డెఱింగింపనేలేదు. అతఁడు భగవంతుని దరిసించిన
తరువాత - ఆమెగతి యేమయ్యెనో - చెప్పవలసియుండెను.
అదియు నాకవి చెప్పినవాఁడు గాఁడు. ఇది చాల యన్యాయము.
ఇట్టి యన్యాయమునే - రామకృష్ణుఁడు-నిగమశర్మ
భార్యకుఁగూడ నొనర్చినాఁడు. ఆమెది నిజముగ - చాల జాలి
గొలిపెడి జీవితము, ఆమె అత్తవారింటికి వచ్చునప్పటికి -
భర్తకు నూనూగు మీసాల ప్రాయము. తా సంతకన్న

చిన్నదిగదా ! తన యశావనము - వానికి ముట్టరాని కూడ
 నది. ఆమె పాలిండ్లు వానికి రిక్తకుంభములు. ఆమె ఫాలము
 చదితి చందురుడు. మనసార నామెను గొంగిలించి యెఱుఁ
 గడు. ఆమెకా! 'అనివార్యజృంభణమగు యశావనారంభము.'
 ఇంతటి యుద్రేకమునుగూడ నా సాధ్వీ - గంభీరముగ
 గుడించికొన్నది. 'వనచంద్రికావై భవమును' - 'వనకేళీపలాశ
 వోహదము'ను - అయిన తన యశావనపు మాటనే మఱచి
 ఆ మహాతల్లి - 'అత్తమామల చిత్తంబు వచ్చునట్లు' 'భక్తి
 శక్తులు మెఱసి పాటులంబడుచున్న'దట! ఇంతలోనొకనాఁడు
 మగఁడు వచ్చెను. అప్పుడామె - ప్రాణేశ్వరుని శ్రీపాద
 ద్వయిని శీతలవారితోఁ గడిగినది. ఆ కడుగునప్పుడు - నిజ
 నిశ్వాసములతో - చల్లనినీరు కొంతకొంత తప్తమైనదట !
 ఇంతమాత్రమే - ఆ యిల్లాలు - తన మనోవేదన కొనఁగిన
 బాహ్య స్వరూపము. ఆనాఁడు - ఆ యొకనాఁడు - భర్త
 కామె వీర్యమును జుట్టియిచ్చెడు నదృష్టమునకు నోచు
 కొన్నది. ఆమె యొనర్చిన మఱియొక పని - వదినకు విడ
 మొసఁగి - పసిడి వీరనతో వీచుట ! ఇంతదప్ప ఆ సాధ్వీని
 సూచి మఱి యేమియు నెఱుఁగము. ఆమె మనోవేదన
 నింకను గొంత స్పష్టముగ వర్ణించియున్నచో - తెన్నాలికవి
 యామెను న్యాయము జేసినట్లుండెడిది. ఆమె గాంభీర్యము
 చాల గొప్పదే ! దానిని ధ్వనింపఁజేయుటకే - కవి యామె
 మనోభావములను వర్ణింపలేదని సరిపెట్టుకొన్నను - తరువాతి
 కథలో నామెగతి యేమయ్యెనో చెప్పకపోవుటమాత్రము -
 ఆరే పొనర్చిన గొప్పయన్యాయము.

రామకృష్ణుడు సృష్టించిన గొప్ప స్త్రీ పాత్రములు రెండు. మొదటిది నిగమశర్మ యక్క. రెండవయామె సుశీల! నిగమశర్మ యక్కనుగూర్చి - శ్రీ రాశ్వపల్లి అనంత కృష్ణశర్మగారు - ఇతరుల కీ విషయమును మిగులనివ్వక - చెప్పవలసినంతఁ జెప్పివేసిరి. ఇక మిగిలినది సుశీల! ఆమె భర్త పరమ లోభి! అంతేగాదు, గర్వ పర్వత మస్తక స్థితుఁడు. జగడములే వాని భోజనము. ఆమె 'దొడ్గఱిత' గావుననే - 'అటువంటి మగనితోఁ గాపురము జేసినది' తాళిగట్టిన దినము మొదలుకొని - వాని కామెను గొట్టుటయే పని! సూర్యుని వేడికోర్చి జీవించు ఛాయాదేవివలె - నీమె వానితోఁ బ్రదికినది. నిగమశర్మ అక్కకథ వేఱు. ఇంటిలో నామె భర్త, మగఁడు భార్య! సుశీలబ్రదుకంకు నేరుగా విరుద్ధము. "ఆమెది తాటిపై తపము." ఇన్ని దుర్మార్గములు భర్తచేయుచున్నను - సుశీల జీవితేశ్వరు నీశ్వరుగాఁ-దలఁచుచుండినదట! "తదుపాసనము - తనకు నిహపర శుద్ధిసూచక మ"ని లోకముకొఱకుగాక - వాని సేవను నిండు డెండముతోఁ జేయుచున్నది. ఇది యామె - జీవితమున సాధించిన మహాయోగము. ఒకనాఁడు భర్త యూరలేడు. గ్రామాంతరమున కేగినాడు. ఒకా నొక వటువు వచ్చెను ఆ వటువుతో నామెయొనర్చిన సంభాషణమును-రామకృష్ణు డెంతయో చక్కగా పొందించెను. నిగమశర్మ యక్కలో నున్న సన్నాహ - సామర్థ్యము లీమెలోఁ గానరావు. సుశీల జీవనము ధర్మైకపరము. గృహిణీ ధర్మములన్నియు నామెలో బాగుగా - కావలసినంతకన్న యెక్కువగ - ప్రతి

ఫలించినవి. నిగమశర్మ అక్కతరువాత - సెన్నదగిన పాత్ర
లలో సుశీలయే మొదటిది.

రామకృష్ణకవి యనర్థమగు సామర్థ్యమును మన
యెదుట నిలిపి పోయెను. శక్తికొలది - ఓషికకొలది - దాని
సర్థము జేసికొని - యనుభవించి - యానందించుటయే మన
పని. దానినే నేనింతవర కొనర్చినది.

రామకృష్ణసిహాస్యము

నవ్వుమాసవునకు భగవంతుడనుగ్రహించిన యొకగొప్ప
పరము. అది యమూల్యము మాత్రమేకాదు. ఆవశ్యకము
కూడ. దీకితోడిసంబంధము మనకుఁజాల పురాతనమైనది.
ఈమాట యెందుకంటిననఁగా - శృంగారవీరములు - అద్భుత
హాస్యములు మొదలగు కొన్నిరసములు - ఆదిమానవునకు
జాలదగ్గఱివని తోచును గనుక వీనిలో బహుజనాదరణ
మును బొందినదేది? యనువిషయమే చర్చకు వచ్చినచో-
అగ్రతాంబూలము హాస్యమునకే. జీవితమున మనకన్న
గొంతరసికులై నను మహర్షులకు-శృంగారమన్నచో-చింత
కాయగొఱికినట్లే. కాని వారికిగూడ హాస్యముతోడివిరో
ధములేదు. మనస్వియైనవాల్మీకికి మందహాసమెప్పుడును.
బెదవులపై ననే యుండెడిదని-వారిరచనావిధానమే దెలుపును.
మనమీట కేమిగాని భావప్రపంచమున మనకంటె నెంతయో
దూరముననున్న పశుపక్ష్యాదులకుఁగూడ నగవుప్రియమై
నదే. మనస్సున్న యేపదార్థమునకై నను తత్కృతమైన
యుల్లాసము-ప్రియమైనదేల కాకపోవును? అన్నిజంతువుల
యందును మనకీగుణమంతస్పష్టముగ గనుపింపదు. వాని
హావభావములను గమనించి గుర్తించుట మనమింకను నేర్వ
వలసినవిద్య. ఆజంతువులు దమభావముల నెట్లావిష్కరిం

చునో-వానితీరు తీయములు - ఇంకను మనయాహాకందుట లేదు. కోతులు, అడవిమనుష్యులు మొదలగువాని భావా విష్కారము గొంత మనయాహాకందును. అందులకేగా భోలు మనపురాణములలో-కుక్కలు నక్కలు నవ్వినకథలు గొన్నియున్నవి. మాటాడిన సన్నివేశములకు లెక్కయేలేదు. బలిచక్రవర్తి దేవేంద్రునికోడిపోయినాడు. అతడు పాతాళమునుజేరి గాడిదయై యుముకదినచు కాలమును వెళ్లబుచ్చుచుండెను. బలికిదన దర్జాచూపింపనిది విజయగర్వితుడైన సహస్రాక్షునకు నిద్రపట్టలేదు. 'బలిచక్రవర్తియెక్కడనున్నా' డని యాతడు బ్రహ్మనడిగెను. పాతాళముననున్నాడని పరమేష్ఠిబదులువలికెను. దేవేంద్రుడు వెంటనే యచ్చటకేగి- తనవిజయగంధమునుబ్రసరింపజేసినాడు. పశురూపముననున్న బలి-దేవేంద్రునిజూచి నవ్వెనట! బలిచక్రవర్తి దేవజాతియైనను నవ్వినది గాడిదమూతితోనేగదా! ఏల కారాదు? మనకున్న కామము, క్రోధము మొదలగునన్ని వికారములును-పశుపక్ష్యాదులలోనుండుట మనమెఱిగినదే. అట్టిచో నవ్వనుమాత్రమేల యవి బహిష్కరించి యుండును? కాని వాని బాహ్యజీవితము మనకంతయోయింతయో దెలిసినను- ఆంతరికజీవనముమాత్రము మనకీనాటికిని-ఆయోమయప్రపంచమే. అందుచేనింతవఱకు మన మొనర్చిన సిద్ధాంతములు వట్టియూహయే.

మానవులమైన మనకుమాత్రము నవ్వచాలప్రియమైనది. ఆపదార్థమనునదియే లేకయున్నచో బ్రతుకుబరువున

నేనానో క్రుంగిపోయి యుందుము. ఇప్పుడిప్పుడొక క్రొత్త
 నాగరికత మనల నావరించికొనుచున్నది. నవ్వవలసిన సన్ని
 వేశము లేర్పడినప్పుడు గూడ - నవ్వినచో, బరువు బోవు
 నని పండ్లు బిగించికొనియుండు కొందఱు పెద్దమనుష్యులను
 నే నెఱుగుదును. వీరి దృష్టిలో నిండుగా నవ్వుట లఘువర్త
 నము. మన నవనాగరికత నేర్పిన యనేక దుర్గుణములలోన
 హృదయవంచనగూడ నొకటియని నాయూహా. ఉత్తర
 హిందూస్థానమున నొకసారి యొక పండితుని దర్శించితిని.
 తులసీ రామాయణముపై నాతఁడు వ్యాఖ్యానమును రచింపఁ
 బూనుకొనెనట! ఆపనిలో, దనకున్న యసాధారణ యోగ్య
 తల నెన్నిటితో యాతఁడు చెప్పికొనుచు వచ్చెను. ఆ స్వాతి
 శయ భావము నాకుఁగొంతవిసుగు గల్గించినను 'బండితుల కిది
 మామూలే' లే'మ్మని సరిపెట్టుకొంటిని. తన యోగ్యతల
 చిట్టాలో నాతఁడు మరియొక యపూర్వ విషయమును దూర్చి
 నాఁడు. "తులసీదాసుపై వ్యాఖ్యానమును వ్రాయ నారం
 భించిననాటనుండి నవ్వుటయే మానివేసినాఁడ"ట! అనఁగా
 నాటనుండియే రాముని గాంభీర్యగుణము నా వ్యాఖ్యాత
 సర్వాత్మగా త్రాగివేసి స్వాయత్త మొనరించికొనెనని
 యర్థము. ఆ పండితుని వాక్యములు విన్న తరువాత
 తులసీదాసుపై నాతఁడు వ్యాఖ్యానమును వ్రాయకున్న
 బాగుండునని యనిపించినది. కారణ మేమనగా తులసీగా
 నెన్న జేసి భావించియుండని క్రొత్తక్రొత్త ధ్వనుల నా
 వ్యాఖ్యాత యూతనిలో, ద్రవ్వననీ నా భయము. అడు
 గడుగునను నవ్వుట యొత్త హానికరమో - బొత్తిగా నవ్వక

బామలు ముడివేసికొని యుండుటగూడ నంతే. తేనాలి రామలింగనికడకు - ఒక కవి యొక పద్యమును వ్రాసికొని వచ్చెను. ఆ పద్యార్థమిది. “పతివ్రత పతికి మారాడక - పలుమరు నేడ్వక యుండవలె”నట! ఈ చరణమును విని రామకృష్ణుడు - ఎంత పతివ్రతయైనను అప్పుడప్పు డేడ్వ వలసినదేనా! యని యాక్షేపించెను. ఏడ్పువిషయమున నెట్లున్నను - నవ్వులోమాత్ర మీ విషయ మింతే. బ్రతికిన మనుష్యు డప్పుడప్పుడు నవ్వును. మేము నవ్వమని బాసిక పట్టువేసికొన్నవా రభాగ్యులు. వారిని జూచి మనము జాలి పడవలెను.

మానవ సామాన్యమునకు నగవు ప్రియమైనదని మనవి చేసితిని. కనుకనే మనము సృష్టించుపాత్రలకుగూడ దీనినా రోపింతుము. అప్పుడు దాత్కాలికముగ మన విచక్షణా జ్ఞానమును గొంత ప్రక్కకు బెట్టుదుము. మన హనుమంతుడు నవ్వును, వినాయకుడు నవ్వును. విహగనాథుడు నవ్వును. నవ్వు వారి మొగముల నందగించునా! లేదా! యన్న సమ స్యయు మనకుఁగాబట్టదు. మనవలెవాడగూడ నవ్వవలెనంతే. దీనివిషయమున నేకాదు ప్రతిభావమందును మన తీరిడియే. నీతిచంద్రికలో వచ్చుపాత్రలన్నియు బశుపత్యాదులే. కాని వానిలో మనగుణములన్నియు నారోపితములై నవి. ఇవి యారోపితములని మనకుఁ దోచనేదోచదు. సత్యములై నట్లే నమ్మి చదువుదుము. దీనికిఁగారణమేమి? సాజాత్యములో నంతగారడియున్నది. అదిసానుభూతిని సృష్టించును. పింగళి

సూరన్న యాచిత్యములో నందెవేసినచేయి, అతడుగూడ శుచిముఖుచే నవ్వింపక మానలేదు.

మ॥ అనుడునన్వి మరాళి యిట్లనియె చెల్వ! కామాఁ
డగ్వాని మీ

రును విన్నారగుదమ్మ! (ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము
3-121)

అనఁగా - దీనిబలమెంతటిదో మనమూహింపవచ్చును.

నగవు మనకు గలిగిన మనోవికాసమునకు గురుతు. ఒకపదార్థము-ఒకసన్నివేశము-వీనిలోని వైచిత్రిని గమనించినప్పుడు మనకు నవ్వువచ్చును. ఈవైచిత్రిలో సూక్ష్మముగ నాశ్చర్యముగూడ భాసించును. అన్నిరసములను భావించుటకు - ఒకానొకచైతన్యమెట్లవసరమో హాస్యమునకుగూడనంతే. ఆచైతన్యము లేనప్పుడు-లేక చాలనప్పుడు-హృదయముపై హాస్యమేమియు బనిసేయదు.

సామాన్యులకు శృంగారమువలెనే హాస్యముగూడ వీడరాని బంధమంటిని. ఇది కేవలము చాపల్యముమాత్రమే గాదు ; ఆరోగ్యకారకముగూడ. ఆయుర్వేదమే యీవిషయమును స్పష్టముగ జెప్పినది. ఇకప్రయోజన దృష్టితో జూచినచో-హాస్యముతోడి లాభముల నడుగడుగునను ననుభవించుచునే యున్నాముగదా ! ఈదృష్టితో నీరెండును మనజీవితమున కింతగాఁగావలసినవి గనుకనే - శృంగారము

మొదలై నవానిని మన వేదాంతమొత్తగా దిట్టిపోసినను మనమా దరింతుము. ఆపవిత్రగ్రంథములలోనే - ఈ రెంటిని మితముగా ననుభవింపవచ్చున'న్నముక్కను దగిలించి - వానిసమ్మతిని సంపాదించికొని తృప్తిపడుదుము. దోషమున్నదాని నెల్ల బహిష్కరింపనలెననుచూపు-వేదాంతంబుల కెట్లున్నను - సామాన్యులకంతగా బనికిరాదేమో యని నా యనుమానము. దోషలేశమున్న ప్రతిదానిని బహిష్కరించుచుఁ బోయినచో నిక ప్రపంచమున మనకుమిగులునది పూర్ణానుస్వారమే.

రసములలో శృంగారమన్నిటికంటెను మనోహరమైనదని యాలంకారికుల యభిప్రాయము. అందుకేవాడు దానిని రస సమ్రాట్టని గద్దెపెక్కెక్కించెరి. కాని హాస్యమున కున్న ప్రాధాన్యము - శృంగారమునకంటె నేమియు దీసిపోదని నాయూహ. ప్రాచీనాలంకారికులును - ఈవిషయమును గమనింపకపోలేదు. గమనించిరిగనుకనే శృంగారము తరువాత హాస్యమునకే వారు పట్టాభిషేకము జేసివారు. ఈ రెండురసములకును - గార్యకారణభావ సంబంధమును గూడ వారుగల్పించిరి. దీనిపరమార్థము నాకింకను బోధపడలేదు. అనగా శృంగారముచేత గలుగు మానసికోల్లాసమే యాస్వాదనీయమైనదని వారియభిప్రాయమేమో ! హాస్యముయొక్క యధికారపరిధినింత సంకోచించుట నాకుజూడనగ్యాయమే. ఈక్రింది పద్యమును గమనింపుడు.

మ. ధర కెంధూళులు కృష్ణరాయలచమూఢాటీగతిన్ వింధ్యగ-
హ్వరముల్ దూఱగజూచి తారచటగాపై యుండుటన్

‘చ్చేరువై యెఱ్ఱని వింతచీకటులు వచ్చెంజూడ రేయంచువే
సొరిదిఁ జూతురు వీరద్రగజరాట్టుద్ధాంతముగ్ధాంగనల్

రాయలు గజపతిని దఱుమనారంభించెను. సకుటుంబముగ
వాడు వింధ్యకాంతారములోనికిఁ బరువెత్తి - యా గహ్వర
ములలో దాగకొన్నాఁడు. అంతయైనను సమరాంగణసా
ర్వభౌముడు వానిని వదలలేదు. రాయలపై న్యధుతధూళి
'వింధ్యారణ్యముల నాక్రమించినది. గజపతి భార్యలు -
దానినిజూచి వింతచీకటులని భ్రాంతిపడినారట. వారు ముగ్ధ
లుగనుక నీ భ్రాంతిలో నాశ్చర్యము లేదని పెద్దన్నగారు
సమర్థించిరి. ఇంతటి ముగ్ధులు ప్రపంచమున నేనాడైనను -
ఎక్కడైననుందురా యనుట యాలొచింపదగిన విషయమే!
ప్రపంచముననున్నను లేకున్నను పెద్దనామాత్యులకావ్యము
లో మాత్రమున్నారనియే మనము నమ్మవలెను. అతిశయోక్తి
ప్రియులైన కవులలో సరిపెట్టుకొన వలసిన యనేకవిషయ
ములలోనిదియు నొకటి. వారసూర్యంపశ్యలుగదా ! ఆశు
ద్ధాంతముగ్ధాంగనలను పట్టుకొన్నభ్రాంతితో మనకుఁగొంత
చిఱునవ్వు మొలచును. ఇంతకంటె గొంతస్పష్టముగ నాము
క్తమాల్యదలో నగవుభాసించుచున్నది.

మ. తలపక్షచ్ఛటగుక్కి బాతువులుకేదారంపు కుల్యాంతర
స్థలిసిద్ధింపగజూచి యారెకులుషఃస్నాతప్రయాత ద్విజా

వళిఁడికృతశాటులన్ నవి దదావాసంబుజేర్పంగ రే
 వులడిగ్గన్ వెసఁబాటు వానిగని నవ్వున్ శాలిగోప్య
 ఘముల్

శ్రీవిల్లి పుత్తూరులోని కేదారంపు కుల్యలలో నక్కడక్కడ
 బట్టలుదిక్కికొనుటకు రేవులున్నవి. బాతువులు చంచూపుట
 ముల రెక్కలలో నిమిడ్చుకొని యాచోటులలో నిద్రించు
 చున్నవి. అవి తెల్ల గానున్నవి. వానినిజూచి యారెకులు
 ప్రాతఃకాలమున స్నానముచేసివెళ్లి న బ్రాహ్మణులు మఱ
 చిపోయిన పంచెలని యనుమానించిరి. విచారించి యా
 వస్త్రములను స్వంతదారులకు జేర్తునుని వారు రేవులలోనికి
 దిగినారు. అవి తుద్రుమని పరువెత్తినవి. ఆరెకుల బేలతన
 మునుజూచి వరిపొలములలో గాపున్న వయసుగుబ్బెతలు
 ఫక్కుమని నవ్వినారట ! ఆరెకుల భ్రాంతినిజూచి మనకును
 నవ్వువచ్చును. రాయలదే మఱియొక పద్యమున్నది.
 అదియిది.

సీ. కచనక్తఃఫణికంచుకము మూళివీర కే
 దారంపుబాగ చందంబునొంద
 కలనునంగమున మర్కట కీటకృతమైన
 మగ్గంబునేత్రసంపద వహింప
 ధ్వంతగహ్వరశిలా తాడి తాళికచిక్క
 ణాస్రపంకము చంద్రమై పొసంగ
 తనుభృశశ్రాంత వేష్టనలగ్న బర్హి బ
 ర్హంబు మువ్వన్నెచుంగై వెలుంగ

తే. నిద్రమేల్కొంచి సెలయేట నీడగాంచి
 గోపవేషంబునెడి తొంటి భూపవేష
 మగుట యన్వస మహిమగా నలికి యచట
 విడుచుగజరాజు నీధాటి వింధ్యవాటి

రాయలకోడి పరువెత్తిన గజపతి వింధ్యారణ్యములలో దిరుగుచుండెనంటిమి. వాడు రాయలుదన్ను గుర్తింపకుండుటకై వేషమును మార్చుకొన్నాడు. గోపవేషమును ధరించినాడట! కాని వానికి మఱల భూపవేషమే సంక్రాంతమైవది. వాని తలకు పాముకుబుసములు చుట్టుకొన్నవి. అవి కేదారపాగవలెనున్నవట! సాలీనిగూండ్లు శరీరమున కంటి నవి. అవి వస్త్రములవలె నున్నవి. వెనుక ముందు చూడక పరువెత్తి పోవుచున్నపుడు - ఎదుటనున్న గుహలతాలు నొసటికి గొట్టుకొని చిక్కనైన రక్తము గారినది. అదిసిందూరపు బొట్టువలె నున్నది. అలసిపోయి యొక చోట నిద్రించినాడు. ఆ నిద్రలో నిటునటు బొరలుటతోఁగొన్ని నెమలిపురులు శరీరమునకంటుకొన్నవి. అవిమువ్వన్నెచుంగుగా బ్రకాశించినవి. నిదురలేచినవాడు సెలయేటితోడననీడజూచికొన్నాడు. వానికడవిలో నద్దమెక్కడవచ్చును? తొంటిగోపవేషముచెడిభూపవేషమేర్పడినది. ఇది వనమహిమయని దిగులుపడి వాడాయడవిని విడిచి పరువెత్తినాడట! ఇది రాయలొనర్చిన బ్రహ్మాండమైన కావ్యకల్పన. తలకంటుకొన్న పాముకుబుసము మొదలైనవానిని జూచి భూపవేషమేర్పడినదని తలచుటతో గజపతి వ్యక్తిత్వమేపోయెను. వాని యాభ్రాంతిని దలచికొని మనకుగొంత

నవ్వుగలుగును. రాయల కోడిపాటుటలో వానితోందర-
 వేషముమారుట యవ్వనమహిమగా దలచినవాని బేలత
 నము-మనకు మఱికొంత నవ్వును గలిగించును. కాని యీ
 హాస్యము లోకసహజమైనది కాదు. గాలిలోగట్టినమేడ.
 ఈపద్యమున నింకొక చిన్నచమత్కారమున్నది, దానితో
 మనకు గలుగునది నిజమైన నవ్వు. అదియిది : రాయల
 శత్రువు గజపతి. గజపై న్యము నెక్కువగాఁ బోషించుటచే
 వాని కాపేరు గలిగినది. ఈ శబ్దమును గైకొని రాయలు
 వానిని 'గజరాజ'ని యెత్తిపొడిచినాడు. ఒకపెద్ద యేనుగ
 యని రాయల యభిప్రాయము. గజరాజు వింధ్యవాటులలో
 దిరుగుటయు సముచితమే. రాయలొనర్చిన యీయెత్తిపొడు
 పుతో మాత్రము-నవ్వక మనము తప్పించికొనలేము.
 భ్రాంతికృతమైన హాస్యమునకు తిక్కనామాత్యులలో నొక
 చక్కని యుదాహరణమున్నది. భీముడు సైరంధ్రీవేషమున
 సర్తనశాలలోనున్నాడు 'స్వాంతము బాహుగర్వఘన సంత
 మసాంధమై'న కీచకుడు-అచ్చటికేతెంచెను. వానికి గామా
 వేశమున గన్నుమిన్ను దెలియుటలేదు. 'అవికార నిగూఢ
 నిజప్రకారుడై' కూర్చున్న కిష్కిరవైరి శరీరముపై వాడు
 చేయివేసెను. 'మదనఘూర్ణ మానహృదయుడై'న కీచ
 కుని మేను గలుపారినది. భీముని సైరంధ్రిగానెంచిన కీచకుడు
 దనయాత్మస్తుతి నారంభించినాడు. దానిని విన్నభీముడిట్లు
 బదులు వలికినాడు.

గీ॥ ఇట్టివాడవుగావున నీవు నిన్ను
 బొగడికొనదగు నకట ! నాపోల్కియాడు

దాని వెదకియు నెయ్యెడనై వనీకుఁ
బడయ వచ్చునె యెఱుగకపలికితిట్లు

కం. నాయొడలు సేర్చినప్పుడ
నీయొడలెట్లగునొ దానినీ వెఱిగెదు న
న్నేయబలలతోడిదిగాఁ
జేయదలంచితివి తప్పుసేసితిగంటే !

కం. ననుముట్టి నీవు వెండియు
వసితల సంగతికిబోవువాడవె యైనన్
దనువేపడసిన ఫలమే
కనియెదవిదెచిత్తభవవికారములెల్లన్

తిక్కనామాత్యుల దృష్టిలో నిది 'చతురోక్తి'. కథలోని పూర్వాపరభాగములు దెలిసిన మనకు భీమ కీచక సంవాదమును చదివినప్పుడు నగవు కలిగితిమను. భీముని మాటలు కీచకున కర్థమైన పద్ధతియేవేఱు మనకర్థమగు తీరువేఱు. ఇదినాటకీయమగు నొక చమత్కారము. ఇట్టివిద్యలలో సోమయాజి యద్వితీయుడు.

చాణుక్యునకును రాక్షసునకును నడుమ పోటీలేర్పడినవి. చాణుక్యుడు వేయునెత్తులకు రాక్షసుడోడి పోవుచునే యుండెను. కాని యపుడపుడాయనుత్సాహములోనే వాడు నవ్వుకొనును. మనకు గూడ నట్టిసన్నివేశము లప్పుడప్పుడు

గలుగుచునేయుండును. వానిని జాగ్రత్తగా గమనింప మంతే. ఇట్లే యద్భుతము మొదలగు రసములుగూడ హాస్యమునకు పస్ఫారకములే. మఱి యొక శృంగారము మాత్రమే హాస్యమునకు గారణమని ప్రాచీనాలంకారికు లెందుకు నిర్ణయించిరో తెలియుటలేదు.

వికృతాకార దర్శనముచే నవ్వుగలుగునని యాలంకారికులన్నమాట. అనగా మానవులలో బయటికి గనబడుచున్న యాకృతుల వంకలనుజూచి నవ్వుట హాస్యమని వారి యభిప్రాయము. అంతమాత్రమేయైనచో నందులో హాస్యమేమున్నది గనుక. ఒక వేళ నేకొంచెమో యున్నను నదియు తమమైనరకమునకుఁ జెందినదని చెప్పవీలులేదు. ఒకానొక కుంటివాడుండుననుకొందము. వాని కుంటికాలినిచూచి మనము నవ్వినచో నానవ్వు మనబుద్ధియొక్క కుంటితనమును మాత్రమే తెలుపునుగదా ! ఒక వేళ తాత్కాలికముగా నేకొంచెమో నవ్వుగలిగినను దానిని వెంటనేయాపి కొందుము. ఆపికోసవలెనుగూడ. అవయవములు సరిగా నున్నవాడు-కుంటివాని ననుకరించుటలో హాస్యమున్నది. అదియునంత ముంచిదిగాదు. మఱి యున్నతముగ-వ్యాపకముగ రసలక్షణమును జెప్పవలసిన యాలంకారికులు హాస్య రసస్వరూపము నింత పేలవముగ నెందుకు నిర్ణయించిరో! వికృత శబ్దమునకు 'వైచిత్రి'యనిగూడ నర్థమును గల్పించికొనవచ్చును. అనగా-వ్యక్తులు-సన్నివేశములు మొదలై నవానిలోని వైచిత్రి హాస్యమునకు గారణమని యప్పుడర్థమగును.

వై చిత్రమనగానేమి? సజాతీయములైన వ్యక్తులు, వస్తువులు, వీరికంటె భిన్నముగానుండుట వర్తించుట మొదలైనవి. వై చిత్రమనకు గొంత నవ్వనుగలిగించును. కాని కలిగించియే తీరవలెనను నియమము లేదు. కొండవీటిలోని యొంటిస్తంభపు మేడ మనము చూడలేదుగాని చూచుటయే తటస్థపడినచో నాశ్చర్యమే గలిగియుండెడిది.

విశ్వనాథుడు హాస్యమున కాలంబనవిభావములు సీరూపించుచు కుబ్జవామన వికలాంగులను బేర్కొన్నాడు. ఇట్లున్న స్త్రీలుగూడనట. అసత్ప్రలాపశ్రవణము హాస్యస్ఫోరకమని యాతడు మఱియొకమాటనన్నాడు. విశ్వనాథుడు హాసము నాడు రీతులుగ వింగడించెను స్మితహాసితములు విహాసితోప హాసితములు, అపహాసితాతిహాసితములు, కాని యివియన్నియు హృదయ ధర్మములే. ఒకనిస్మితమునకు విషయమైనది - మఱియొకని యతిహాసితమునకుదాహరణము. పై వింగడింపుతో హాస్యముననుభవించు పద్ధతి నిర్ణయింపబడిన దే కాని దానిస్వరూపము - ఇదమిత్థమని తేలలేదు.

కుబ్జవామనాదుల బేర్కొనుటలో దానివ్యాపకతా ధర్మముగూడ చాలసంకుచితమైనది. ఆలంకారికుడువేసిన - ఆదిశబ్దము తక్కినవానిని క్రోడీకరించునని కొందఱనవచ్చును. నిజమే. కానియాతనిదృష్టిచూత్రము వికారస్వరూపులతోఁ గలుగు చౌకహాస్యమునందే నిబద్ధమైనదని-అతనికి వారిపై నున్నపక్షపాతమే చెప్పుచున్నది. లేకున్నచో వారినే పేరు

దీసి చెప్పవలసిన పని యేమున్నది? శాకుంతలమునందలి యీ క్రిందిసంభాషణమును గమనింపుడు. అనసూయా ప్రియం వదలతోగూడికొని శకుంతల యుద్యాన వనములోని లతలకు నీరువోయుచున్నది. ఆమెకు స్తవకంచుకము బిగువై నది. కొంచెము వదలుసేయుచుని శకుంతల చెలికత్తెను ప్రార్థించి నది. ప్రియంవద “మేమేమిసేయుదుము. క్షణక్షణమునకే దిగివచ్చుచున్న నీ యశావనము నడుగు”మన్నది.

శ॥ సఖ! ఆదయ పినద్దేన పల్క లేనప్రియంవదయాదృఢం
నియంత్రితాస్మి శిథిలయ తావదేతత్

అ॥ తథా

॥ప్రి॥ అత్రతావత్పయోధర విస్తారయిత్య
ఆత్మనోయావస ముపాలభస్వ

ఈసంభాషణలో గొంతశృంగారస్ఫూర్తియున్నను హాస్యముస్పష్టముగ గనుపించుచునేయున్నది. మఱివిశ్వనాథునినిర్ణయము ప్రకారమిందులో నసత్ప్రలాపముండవలెను. శకుంతల యభ్యర్థనలోగాని-యనసూయ సమాధానములోగాని యసత్ప్రలాపమున్నదని యెవ్వరనగలరు? విశ్వనాథుడుగూడ ననఁజాలడనియే నానమ్మకము. అనసూయ యొసగిన ప్రత్యుత్తరమును ‘సరస’మనియో ‘సల్లాప’మనియో చెప్పవచ్చును. వీనినే దిక్కనచతురోక్తులనిపలికెను. ఆతడిచతురోక్తులలోఁజాలగిట్టివాడు. సై రంధ్రీకీచకునకు సంకేతమును దెలిపి భీమునిదగ్గఱకు వచ్చెను. అప్పుడామె వికసిల్లెడు నాననపద్మముతో నిట్లన్నది.

క. నాకొఱత దీర్చివచ్చితి

నీకొఱతయ యింకసూతునికా దెగఁజూడక

లోకము వంచింపను దగు

చీకటి రేయొదవ నేమిసేసెదొ చెపుమా?

ఈయుక్తివై చిత్రి-సోమయాజుల భారతమున నడుగడుగునను
వచ్చుచుండును. చేష్టలతో హాస్యమును సృష్టించు పద్ధతి
గూడ నాతనిలో నక్కడక్కడనున్నది. కాని యాపద్ధతిపై
సోమయాజులకాదరముదక్కువయేమోయనిపించును.

లాక్షణికుల మాటయెట్లున్నను - మనపూర్వ కవులం
దరును హాస్యమును యధోచితముగ నారాధించినవారే.
సంస్కృతనాటకములన్నింటిలో విదూషకుడు విధాయకముగ
నుండవలసినదే. మాళవికాగ్ని మిత్రమందుఁగాలిదాసు గొంత
తెలివిగల విదూషకునినే తయారు చేసినాడు. తరువాత
నాతని విదూషకుడును నలుగురితోపాటి వాడైనాడు.
సాధారణముగా సంస్కృతనాటకములలోని విదూషకులంద
ఱును తిండిపోతులే. తమభోజన ప్రియత్వము చేతనే వారు
మనలను నవ్వొంపఁజూతురు. విదూషకుడు లేని సన్నివేశము
లలోగూడ నక్కడక్కడ గొంతహాస్యముండును. భవభూతి
హాస్యము మహాగంభీరమైనది. ఉత్తరరామచరిత్రమున లక్ష్మ
ణస్వామి సీతాదేవికి - చిత్రపటములు చూపుచున్న వేశము
గలదు. ఆ చిత్రములన్నియు నాటికి సీతారామలక్ష్మణులు
గడచివచ్చిన గాథలను వర్ణించునట్టివే. సీతాస్వయంవరము

నకు సంబంధించిన ఘట్టమును లక్ష్యముచేచు చూపునప్పుడు—
జానకియాపటములోని యూర్క్మిశనుజూపి యీమయెవరు?
అని ప్రశ్నించినది. ఈపరిహాసమునకు బదులువలుకక యేలత్త
ణస్వామి ముందునకు సాగిపోవును. మృచ్ఛకటికమునందును
హాస్యము సమృద్ధిగానున్నది, శకూనిపాత్రము విశ్వనా
థుని యసత్ప్రలాప లక్షణమునకు నేరుగా నుదాహరణము.
సంస్కృత కవులలో హాస్యమునకు భాసుడు బ్రసిద్ధుడు.
'భాసోహాసః' యని యభియుక్తి. కవులందఱు గలిసి సుస్వతీ
దేవి యాకారముకాగా నందులో భాసుడాదేవి హాసమైనా
డట. భాసునిసాహిత్యమునుగూర్చి యింకను చక్కని విమ
ర్శన మెంతయో జరుగవలసియున్నది. వాల్మీకి రామాయణ
మునందు—అన్నిరకములైన హాస్యమును వచ్చును. ఒకపట్టు
మచ్చునకుఁజూపుచును.

శ్లో॥ మైథిలీతుహారిశ్రేష్ఠాత్ శృత్వావచనమద్భుతం
హర్ష విస్మిత సర్వాంగీ హనుమంత మథాబ్రవీత్ .
హనుమన్ ! దూరమధ్యానం కథంవావోధుమిచ్ఛసి
తదేవ ఖలుతేమన్యే కపిత్వంహరి యూథప !

అశోకవనమునందలి సీతాదేవిలో “నిన్ను రామనియొద్దకు
మోసికొనిపోయెద”నని హనుమంతుఁడన్నాడు. అప్పటిహా
నుమంతుడంగుప్తమాత్ర శరీరుడు. అతనిమాటలువిని యామెకు
నవ్వువచ్చినది. ‘నన్ను మోసికొని నీపెట్లు సముద్రమునుదాటు
గలవు? ఇది నీమర్కటబుద్ధిగదా !’ యని సీతయన్నది.

ఆయావ్యక్తులచేష్టలను వర్ణించుటతోగూడ మహర్షి
వాల్మీకి పాఠకులను నవ్వించుటకద్దు. సీతను వెదకి యామె
జూడ గనుగొన్నమీదఁ గోతులన్నియు రామునిచెంతజేరి
నవి. సీతాదేవివృత్తాంతము నింతకుముందే హనుమంతుఁడు
వారికి సవిస్తరముగఁ దెలిపియుండెను. కనుకకోతులన్నియు
(శ్రీ)రామునియెదుట నొక్కొక్కఁడొక్కొక్కవిషయముగ -
కలగాపులగముగ-జానకీవృత్తాంతమును దెల్పనారంభించినవి.
రామునకీ గడబిడలో నేమియునర్థముగాలేదు. కడకాతఁడు
'సంగతియేమి?' నిసామూహికప్రశ్న వేసినాఁడు. హనుమంతుఁ
డొక్కఁ డీ సీతావృత్తాంతకోవిదుఁడు. తక్కినవారికి బదు
లిచ్చు శక్తియెక్కడిది? అవియన్నియు బిక్కమొగములు
వెట్టి-హనుమంతుని బదులుసెప్పుటకై ప్రేరేచినవట.

యువరాజంపురస్కృత్య సుగ్రీవమభి వాద్యచ
ప్రవృత్తి మధసీతాయాః ప్రవక్తుముపచక్రముః
రావణాంత పురేరోధం రాక్షసీభిశ్చతర్జనా
రామేసమనురాగంచ యశ్చాయం సమయఃకృతః
వై దేహీ మక్షతాందృష్ట్వా రామస్తూత రమబ్రవీత్
క్వసీతావర్తతే దేవీ కథంచమయి వర్తతే
ఏ తస్మై సర్వమాఖ్యాత ! వై దేహీం ప్రతివాసరాః
రామస్యగదితంశ్రుత్వా హరయోరామసన్నిధౌ
చోదయంతి హనూమంతంసీతావృత్తాంతకోవిదం

ఈ కోతిచేష్ట మనకు నవ్వుగలిగించును. ఆ చేష్ట సహజమే యైనను నా సన్నివేశమున మనకు హాస్యకారణమగుచున్నది. స్వాభావిక చేష్టలుకూడ దేశకాలపాత్రములబట్టి హాస్యకారణములగుట జీవితమునకద్దు, జీవితమువంటి కావ్యరచన యందుమాత్రమేల లేకపోవును? కీచకుడు సైరంద్రాని కేకయ రాజపుత్రిసదనమున జూచినాడు. వానిధృతి పల్లటిల్లినది. కార్యాకార్య విచారముదప్పినది. అప్పుడువాడామెయెదుట నిలిచి తనమనస్సులోని కోర్కెలిట్టు బయలుపెట్టినాడు.

సీ॥ ఎవ్వరితోనైన నెలుగెత్తియొక్కింత
పనిలేని వెంగలి పలుకువలుకు
మట్టియలొండొంటి బిట్టుదాకగ నేల
నందందమునిగాళ్ల నప్పళించు
గడువికారంబుగా నొడలెల్లవిఱుచుచు
మలగి రిత్తకురిత్తచెలగినవ్వు
తాళంబుగాఁగరతలమున బెలుచఁగం
బంబువేయుచు వెడపాటవాడు
తే. మలయునంతంత జేరువ బొలయునింతి
దన్నుజూడమి కెంతయు దల్లడిల్లు
నిక్కడక్కడవడు దగులినుమడింప
జూచునత్తన్వీ బారిబారి కీచకుండు.

కీచకుని యీ యనస్థకు మనకువానిపై సానుభూతి కలుగదు. ఈ పద్యమున నావిష్కరింపఁబడినవాని కామవికార

మంతయు హాస్యమునకే యుదాహరణము. వానినిగూర్చి మనము నవ్వవలెననియే సోమయాజుల యభిప్రాయమును. అందుకేవారు—తదుపస్ఫోరకములై న ‘వెడపాట,’ ‘రిత్తు రిత్తు’యిత్యాది పదములను వాడిరి. పద్యముతరువాత ‘దుర్విలాసముల’ని తమసిద్ధాంతమును దేల్చివేసినారు.

నన్నయభట్టులు దమభారత భాగమున హాస్యము నక్కడక్కడ నిబంధించిరి. అర్జునుడు ద్రుపదునిబంధించి తెచ్చినాడు. ద్రోణులకు వానిపై గూఢ ద్వేషమున్నది. అప్పుడు ధనురాచార్యులు ద్రుపదునిట్లులన మాడిరట !

కం॥ వీరెవ్వరయ్యద్రుపదమ

హారాజులె యిట్లుకృపణులయిపట్టువడన్

వీరికివలసెనె యహహా ! మ

హారాజ్య మదాంధకారమది వాసెనొకో?

ఈ ఛాయనే యందికొని పోతనామాత్యుడింకను లలితముగ— నిర్బాధముగ—హాస్యమును సృష్టించినాడు. కృష్ణుడు వెన్నలు దొంగిలెను. యశోదయాతనిని బట్టుకొన్నది. పట్టుకొని యామె చిన్నికృష్ణునిట్లు హెచ్చరించినదట?

కం॥ వీరెవ్వరు శ్రీకృష్ణులు

గారా ! యెన్నడును వెన్నగానరట కదా!

చోరత్వంబించుకయును

నేర రట ధరిత్రి నట్టి నియతులు గలరే?

ఆంధ్రకవులలో సర్వతోముఖముగ — నాజూకుగ శృంగార
హాస్యములనుబోపించినవాడు పోతనామాత్యుడు. భాగవతము
పై సమగ్రమైన విమర్శనము లింకనురావలసియున్నవి. నాచన
సోముని హాస్యము కొంచెము మోటు. శ్రీనాథుని హాస్యమున
మోటు దనమేకాదు దురుసుదనముగూడ నెక్కువ. పెద్దనా
మాత్యులది మందహాసము. ప్రబంధకవులలో హాస్యరస
చక్రవర్తి తెనాలిరామకృష్ణుడే. రామకృష్ణుని తరువాత
రాయలు గణ్యుడు. కృష్ణరాయని సగవప్పుడప్పుడు గొంత
ముదురుపాకమున గూడనుండును. ఈ పద్యమునుచూడుడు.

సీ॥ సనకాది దివిజమస్కరి ఫాలగోపి చం

దన పుండ్రవల్లికల్ నాకినాకి

సెలసి హాహా హూహూవుల దండియలతంత్ర

ద్రెవ్వ సింగిణులుగాఁదిగిచి తిగిచి

సప్తర్షి కృత వియజ్ఞుర వాలుకా లింగ

సమితిముచ్చెల కాళ్ల జమరిచమరి

రంభాప్రధానా పురః పృథూరోజ కుం

భంబు లెచ్చటగన్న పట్టిపట్టి

గీ॥ తిరుగు హరిపుర సురతకు సురలమఱిగి

బహుళహాళహాళి భరిత కల్పరగినగర

సగరపురనర పరిబృథజవనయవన

పృతస భవదసిననిఁదెగి కృష్ణరాయ !

కలుబరిగిని కృష్ణరాయఁడ్రక్రమించెను. అపుడాతనిచే జంప
బడినయవనులు-యుద్ధమునందు జచ్చినవాడు గనుక-స్వర్గము

నకుబోక తప్పినది కాదు. వారొనర్చిన నుశ్చేష్టలు పైపద్యమున వర్ణింపఁబడినవి, అందులో హాస్యమున్నది, కాని యంతకంటె నెక్కువగా నసహ్యముగూడ మనకు గలుగును. హాస్యరసమును బోషించుటలో నద్వితీయుడు మఱి యొక్కఁడున్నాడు. అతడు వేమన్న. అతనిహాస్యమెక్కువగా భావగతమైనది. శబ్దసాహాయ్యముతో సృష్టించు హాస్యము తాత్కాలికముగఁ బనిసేయునేకాని దాని తావినిత్యనూతనముగ నుండదు. వేమన్నహాస్యమున కా వెలితిలేదు. చూడుఁడు.

పాలసాగరమున బవ్వళించినవాడు
గొల్ల యిండ్ల పాలు గోరనేల ?
యెదుటివారిసొమ్ము లెల్ల వారికిదీపు
విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ !

సకలతీర్థములను సకలయజ్ఞంబులఁ
దలలుగొఱుగకున్న ఫలములేదు
మంత్రజలముకంటె మంగలి జలమెచ్చు
విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ !

శబ్దగతమైనను రామకృష్ణునిలో మఱియొక శక్తియున్నది. అతడు తత్త్వమునే చెప్పుచుండును ఎదుటివారిని సర్వంపవలెనను దృష్టిగూడ నాతనికిండదు. కాని యాతడు వర్ణించు పద్ధతిలో మనకు నవ్వు గలుగును. ఇట్టిశక్తి కొందఱకుండును.

వా రేమి చెప్పినను-ఎదుటివారు పడిపడి నవ్వుచును. వారికి
దెలియకనే యెదుటివారు నవ్వుచుందురు. అట్టివానిలో
నీ క్రిందిపద్యమొకటి.

సీ॥ సనకసనందనాది నిఖిలాంతర్వాణి
హృల్లీ న భావంబుసల్ల బెట్టి
విశ్వంభరాభోగ వివిధమూర్త్యంతర
స్ఫురితాను భావంబు బుజలువై చి
శింశుమారాకృతి స్వీకృతి వైకుంఠ
షట్కవిహారంబు జాటవిడిచి
క్షీరోదమధ్యస్థలీ రత్ననగ గుహ
గర్భనివాసంబు కచ్చువదలి

గీ॥ పుండరీకేశుండు శిఖండి బర్హ
మండిత శిఖండకుడు నతాఖండలుండు
పుండరీకుని మానసాంభోజపీఠి
మిండతుమ్మెదయైయుండు నిండుకొలుపు
(2 ఆ. 11 పద్యము)

పుండరీకుడు మహాయోగి. అతడు, ధ్యానావస్థితుడై నపుడు-
ఆశసిహృదయ పద్మమున శ్రీకృష్ణుడు బ్రకాశించునని కవి
వర్ణించుచున్నాడు. ఇందులోనాతనికి-ఎవరినిగూడ హాస్య
ముచేయవలెనన్న తలపెలేదు. ఎదుటివారిని నవ్వొంపవలె
నన్న యూహయులేదు. కాని 'సల్ల బెట్టి'-'బుజలువై చి'
ఇత్యాది శబ్దములతో మనము నవ్వెదము. 'ఇట్టిచిత్రపద

ప్రయోగములు వీడెక్కడ నేర్చెనని మనకు నవ్వు. ఇట్టివి
 నోదములు రామకృష్ణునకు జన్మసిద్ధమైన వాసన. హాస్య
 మును బోషించుటకే సంస్కృతమున గొందఱు రచనలొన
 ర్చిరి. వారు ప్రహసనకారులు. కాని మనదురదృష్టముకొలది
 సంస్కృతములోనున్న ప్రహసనము లన్నియు నించుమించు
 హాస్యముపేరిట నసహ్యాభావమునే రేకెత్తించు చున్నవి.
 పశుప్రాయలైన కులటలు జాతులు వీనిలో నాయికా నాయ
 కులు. వారి కామ వికారములే హాస్యరససాధనములు.
 అంతకంటె హాస్యరసమును బోషించుమార్గములు — ఆకవుల
 యూహాలకందనేలేదేమో ! తెనుగులోఁగూడ నట్టివి గొన్ని
 యున్నవి. చంద్రరేఖావిలాపమాకోవలోనిదే. ఆకవి మొదలు
 చంద్రరేఖావిలాసమును వ్రాసెను. ఇంతలోఁ బాలెగాడు
 ధనము నెగురగొట్టినాఁడు. కవికి 'విలాపము' బయలుదేరినది.
 ఆకవిచిత్తవృత్తి నలెనేయున్నది వానికవితావ్యాపారముగూడ.
 కవి చౌడప్పతిట్లతో నెదుటివారిని నవ్వించఁజూచును. క్రీడా
 భిరామమునందునుఁ గొంతహాస్యమున్నది. కాని యది
 శబ్దగతము. కృతకమును. శతకములలో చంద్రశేఖర శత
 కముహాస్యమును బోషించినది. గ్రామ్యభాషాప్రయోగముచే
 నా కవిత్వమున హాస్యము స్ఫురించును. సమకాలికులైన
 పాలెగాండ్లు, వారి దుర్వ్యాపారములు-రసికత పేరిట
 యరసికత—మొదలగు విషయముల నీకవి గేలినేసెను. అతని
 పద్యము లిట్టివి.

ఉ॥ సంగితకాడపాడకిక సాలిసు నీవదిపాడినందుకు

ఇంగితమెంచి నేనుమఱియిన్నదుకు సరిపోయెనింటివా!

హంగున నే తలూసినటియప్పుకు తంబురయ్యాడ పెట్టిపో
బంగురు బాపనాడ! యనిపల్కును మూర్ఖుడు చంద్రశేఖరా!

‘ఆంధ్రనాయక శతకము’ గూడ చక్కని హాస్యమును పోషించినదే. దీనిలో నిందాస్తుతివలన హాస్యము సృష్టింపబడినది. ఆధునిక సాహిత్యమున హాస్యమును బాగుగ బోషించిన వారు గొందరున్నారు. వారిలో వీరేశలింగముకొంకరు, కాని సంఘసంస్కారదృష్టిప్రబలి వారిహాస్యము కొంతముదురైనది. ఎదుటివారిని తప్పులుబట్టుటయే హాస్యముకాదు. గిచ్చినను—నొప్పిగలుగకుండునట్లు గిల్లవలెను. నవీచులైన హాస్యరచయితలలో గురిజాడ యద్వితీయుడు. అచ్చమైన హాస్యరచనకు దారిజూపిన గౌరవ మాయనకు దక్కినది. అతని గిరీశమువంటిపాత్ర నేనెఱిగినంతవఱకు మఱియేభాషయందునులేదు. కాని యాతని దురదృష్టము—అతడు తెలుగువాడగుట.

పాశ్చాత్య లాక్షణికులుగూడ హాస్యమునకు గొన్ని నిర్వచనము లొసగిరి. ఎదుటివారిమనస్సు నొవ్వనట్లు వారిలోనిదౌర్బల్యమునో—లేక యాంగిక వికారమునో యెత్తిచూపుట హాస్యమునకు కారణమని—అరిస్టోటిల్ మహాశయుడన్నాడు.

The ludi-crous is a subdivision of the ugly resting on some defect or ugliness, which is not painful

or destructive (Aristotle on Poetics) ఒక. విషయము జరుగబోవునని మనము తేదేకబుద్ధితో నెదురుచూచునప్పుడు— ఆశాభంగమగుట హాస్యము నుద్దీపింపజేయునని Kant వాక్యము. Humour is sudden transformation of a tense expectation into nothing (Kant). మనలోని గొప్పతనమో లేక సామర్థ్యమో—హావాత్తుగ ప్రతిభాసించునప్పుడు కలుగు విజయగర్వము నగవునకు మూలమని THOMAS HOBBS వాదము. The passion of laughter is nothing else but sudden glory arising from sudden conception of some eminence in ourselves by comparison with the inferiority of others or our own formally (Thomas Hobbes). ఇంకను నెండో— ఎన్నిరీతులనో బలికిరి, కాని ఇనియన్నియు యథాప్రకారము పాక్షికములే.

ఆంగ్లమున హాస్యమును Humour అందురు. ఈశబ్దమునకు గ్రీకుభాషలో 'తేమ' యని అర్థము. Humour in origin means 'wetness' and is of the same source as humidity; గ్రీకు శాస్త్ర వేత్తలు ఇట్లుభావించినారు. "శరీరమందు నాలుగు తత్వములున్నవి. వీనిలోని మార్పులే బుద్ధియందలి పరివర్తనములకు కారణములు. ఈనాలుగును సరిగానున్నపుడే — ఉత్సాహియైన పురుషుడు నవ్వును." Phlegm, Blood, Choler, Black-bile the four humours in man (Greek Medicine). పాశ్చాత్యుల యభిప్రాయమునుబట్టి శబ్దవైచిత్ర్యే కలుగు హాస్య

మధమము. రామకృష్ణుడు వాడిన సామెతలు నూత్నపద
శల్పనములు మొదలగువానిచే కలుగు హాస్యమీ కోవకు
చెందినదే. అందునను శ్లేషచేకలుగు హాస్యము ఇంకను
చౌకరకమునకు చెందినది. భావవైచిత్ర్యచే కలుగు నగవు
ఈ రెంటికన్నను కొంతమెరుగు. తరువాతిది సన్నివేశవై
చిత్ర-వైయక్తిక స్వభావవైచిత్ర-వీనితోకలుగు హాస్యము.
నాల్గవది మానవజాతిని పరిహసించుట. అనగా సర్వమానవ
కోటిలోని యహంకార మమకారములను - కామక్రోధాదు
లను-ఎత్తిచూపి నవ్వించును. ఇది యుత్తమోత్తమ మైన
హాస్యము.

శ్లేషగతహాస్యమంత మంచిదిగాదంటిని. మనప్రబంధ
ములలో నెక్కువగా గనిపించునదిట్టి హాస్యమే.

అనేకార్థములుగల పదములు సంస్కృతములోనున్నన్ని
మఱియేభాషలోనులేవు. అందువలననే భారతదేశసాహిత్యములో శ్లేష తఱచుగా గన్పించు చుండును. సంస్కృత
శ్లేషములలో మహాఘటకులు ఒకడిట్లనును:-

శ్లో॥ సదావక్రస్సదా క్రూరః సదాపూజామపేక్ష తే

కన్యారాశిస్థితో నిత్యం జామాతాదశ మో గ్రహః ॥

శ్లేషగత హాస్యమునకుదాహరణముగా మనుచరిత్రలోని యీ
పద్యమును చూడుడు.

అపతిమితానురాగ సుమనోలసయై చిగురాకు చేతులన్

దపసిని గొగిలించె వనితా! యిదెరంభ దలంప, రంభ దా

నపరిమితానురాగ సుమనోలసయై చిగురాకు చేతులన్

దపసిని గొగిలించుటచితంబెకదా! యన నవ్వెరంభయన్

ఈ పద్యమున దపసియనగా నవిసి చెట్టనియు, దపస్వియనియు రెండు ర్థములు. రంభయనగా నరటి చెట్టనియు దేవలోకములోని యొక యప్పరసయనియు నర్థములు. అట్లే అనురాగ శబ్దమునకును సుమనశ్శబ్దమునకును రెండేసి యర్థములున్నవి. భాషలోనే యిన్ని సౌకర్యములుండగా 'చిగురాకు చేతుల' అని యొక సమాసమును గూడగల్పించికొన్నాడుకవి. ఈ సమాసమునకును చిగురాకులను చేతులనియు చిగురాకులవంటి చేతులనియు రెండు రీతుల విగ్రహమున్నవి. ఈ హాస్యమెంతకృతకముగా నున్నదో తెలియుచునే యున్నదికదా! అందువలననే శ్లేష కృత హాస్య మధమాధముమన్నారు పాశ్చాత్యులు.

శబ్దగత హాస్యములోనే శ్లేషకంటెకొంత మెఱుగైనది మఱి యొకటున్నది. దానిని మన పూర్వలాక్షణికులు గుర్తింపనేలేదు. వారు గుర్తింపలేదు కావున మన భాషలో దానికి పేరేలేదు. దాని నాంగ్లమున Parody యందురు. ఈ శతాబ్దములో నొక చిద్దఱు తెలుగుకవులు Parody ex-అవియుక్తాచిత్రముగ ప్రవేశించినాడు. కాని మన పూర్వ సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యమంతటిలోను నాకు దెలిసినంతవఱకు కేయిక Parody యున్నది. అదియును హాస్యచక్రవర్తియైన మన తెన్నాలిరామలింగనిదే. గర్వపర్వత మస్తకస్థితుడైన యొకకవి రాయలయాస్థానమునకు వచ్చి తాను రచించినయొక దుర్భేద్యమైన పద్యమున కర్థము చెప్పుడని యాస్థానములోని కవిపండితుల నందఱను సవాలు చేసినాడట! ఆపద్యమిది.

సీ॥ రాజనందనరాజ రాజాత్మజులు సాటి
తలపనన్నయవేమ ధరణిపతికి
(ఇట్లే నాలుగు పాదములు)

గీ॥ భావభవభోగ సత్కళాభావములను
(ఇట్లే నాలుగు పాదములు)

ఆపద్యమును విన్నపండితుల మొగములు తెల్లవో
యిననట ! అపుడు మనరామలింగడు లేచి

సీ॥ మేకతోకకు మేకతోకమేకకు తోక
మేకతోకకు తోక తోకమేక
(ఇట్లే నాలుగు పాదములు)

గీ॥ మేక తొకతోక మేకమేక మేకతోక
(ఇట్లే నాలుగు పాదములు)

అని గ్రుక్కద్రిప్పకుండ నేకధారగా పద్యమునుజెప్పి యిక
గానిమ్మన్నాడట ! ఇది Parody యను హాస్యభేదమున కొక
యుదాహరణము. మొదటిపద్యముననుకరించుచు దానినే పరి
హసించుచున్నది రెండవపద్యము. ఈపద్యమును రామలింగ
డెవ్వరినిగాని నవ్వించుటకు జెప్పలేదు. ఎదుటివానిని హడలు
గొట్టుటకే చెప్పినాడు. అనఁగా నానా డదిParody గాదు.
కాని మనమీనాడు దానిని Parody గనే స్వీకరించి యా
నందించుచున్నాము.

ఈ Parody లో మొదటి పద్యములోని శైలినిమూత్రమే రెండవ పద్యమునుకరించు చున్నది. భావమునుగాని లేక శైలిభావము రెంటినిగాని యనుసరించి పరిహసించు Parody కొంత యదాత్తమైనది. పట్టుబట్టినచో నటువంటి Parody కిని మన పూర్వకపులనుండి యదాహరణము లీయవచ్చునేమో ! ఏ పిల్లినో యెలుకపిల్లనో పట్టుకొని యొక పెద్ద సీసపద్యములో దీర్ఘ దీర్ఘ సమాసములతో 'మూర్ఖాలచక్రవర్తి' యనియో 'మూషకరాజ్య మూర్ఖాభిషిక్త' మనియో చెప్పినపద్యములు మనప్రబంధములలో లేకపోలేదు. ఆపద్యములు ప్రబంధ కవితా పద్ధతినే పరిహసించు Parody లనవచ్చును. కాని హాస్యద్వేష్యమేమాత్రమునులేక యామూర్ఖాలము యొక్క చక్రవర్తిత్వముమీద ఆమూషికముయొక్క మూర్ఖాభిషిక్తతమీద నచంచల విశ్వాసమున్న ఆయాకవులు మనహాస్యదృష్టిని కుసంస్కారమని యీసడింతు రేమోయని నాభయము.

శ్లేషగతమైన హాస్యమును తెనాలి రామలింగడు పాండురంగమాహాత్మ్యములో నీ పద్యమువలన సాధించినాడు.

చ॥ విమల మయాఖరేఖయు నవీనతరోత్పల సత్రమున్ ప్రవా
ళమణియు నొక్కతీవయబలాప్రతి దాలైనటన్నవించు వి
భ్రమశిథిలాంగియయ్యు కుచభార నితంబ కపోలగోపన
క్రమకల నాక్షలాత్మయయి కన్నుల నీశునదల్చెగౌరియున్

చిమల మయాఖరేఖ, ఉత్పలము, ప్రవాళమునను
పదములకు సామాన్యార్థములే గాక కుచముల యందును,
నితంబములయందును, కపోలములయందును నుంచబడు నఖ
క్షతములకును సర్థములు వరుసగానున్నవి. ఇట్లు రెండర్థములు
గల పదముల సహాయముతో నీశ్వరుడు పార్వతితో సరసము
లాడుచున్నాడు. ఎందుకాడడు? ఏకాంతముగ గాంతామణి
దొఱకినపుడు !

శ్లేషసహాయములేక - శబ్దవైచిత్ర్యో కల్పింపబడిన
హాస్యముగూడ పాండురంగ మాహాత్మ్యమున కొల్లగాను
న్నది. అట్టి పట్టులుకొన్ని పరిశీలింతము. శివుడు కృష్ణుని
మనసులోఁదలచుచున్నాడట ! ఆకృష్ణునకు వెడదలగుకన్న
లున్నవి. వేయినామములున్నవి. వ్రేతల వలపించు వెరవు
లున్నవి. మంచి పించెమును జెరివినాడు. సరేయన్నియు
బాగుగ నేయున్నవి. ఇన్నియున్నను పాపమా వన్నె కానికి
దిస్సమొలయేనట ! పైగా రామలింగ డాతనికి జిప్సకూకటి
నొకగానిని దెచ్చిపెట్టినాడు. ఆనామముల గొల్లవానిచిప్ప
కూకటిజూచి మనకు నవ్వు రాకుండునా ! పాపము ! జబీ
జూటము శివునకెంతబరువుగా దోచినదో. - చిన్నికృష్ణునిచిప్ప
కూకటిని దలచికొని మురిసినాడు. అంతేకాదు. ఏనుగుతోలు
గఱుకుతో నొడలంతయు వాచియున్న పరమేశ్వరునకు దిస్స
మొలలోని సౌకర్యము గోచరించియుండవచ్చును. లేకున్న
కృష్ణుని దిస్స మొలను దడవిచూచుపని శివునకేమున్నది?

రామకృష్ణుడిట్లే యెంతటివారినైనను విడువక తమాషాలు
సేయుచుండును.

కాశీనగరమును వర్ణించుచు దానివిస్తార మహిమకు
దగినట్లే వెదురుగడలవంటి విశేషణములు దగిలించినాడు.
శ్రీతాహర్యసుతాళిసీవిక చరాజీవము - విశ్వేశ్వరజ్యోతిర్లింగ
విశుద్ధరత్నఖని-మోక్షోపాయదుగ్ధాబ్ధి వేలాతీరావని-అనిగం
భీరముగ బొగడినాడు. వెంటనే 'దుంతినామక గజాలానం'బని
కాశికాపురియొక్క పరువునొకగుంతలో ద్రోసినాడు. దుంతి
అను పేరుతో కాశిలోనున్న వినాయకు డొక యేనుగట !
కాశీనగరమా యేనుగును గదలకుండ గట్టివై చిన గుంజయట !
పాపము ! కాశికాపురిమాహాత్మ్యమంతయు నొక్కమాటతో
గంగపాలై నది. ఒక్కప్రేటుతో గజాననుని బింకమంతయు
గుంజపాలై నది. ఇట్టి వానిని మన లాక్షణికులు నీచోపమ
లన్నారు. ఒకవ్యక్తినిగాని వస్తువునుగాని గొప్పగా జెప్పు
నపుడు. ఉత్తములతోనో ఉత్తమవస్తువులతోనో పోల్చక
నీచులతోనో నీచవస్తువులతోనో పోల్చుట నీచోపమ. కాని
మన రామకృష్ణునకు మేలుకీడుల యంతరమును గమనించు
నోపికయున్నట్లులేదు. ఎవరినైనను దేనితోనైననుబోల్చును.

హాస్యకారణ విభాగములలో శబ్దవైచిత్రికంటె
గొంతయుత్తమమైనది భావవైచిత్ర్యమంటిని. నీచోపమ
యనునది న్యాయముగ శబ్దవైచిత్ర్యలోనిదిగాదు ; భావ
వైచిత్ర్యకి జెందినది. దుంతినామక గజాలానమనుచోట
గజాననుని గజముతో బోల్చుటలో గొంత స్వారస్యమున్న

దన వచ్చును. కావుననది సంపూర్ణముగ నీ-చోపమ
గాదేమో ! కాకున్న నేమాయె ? దానితాతవంటివి లెక్క
లేనన్ని కలవు. శ్రీకృష్ణుడు దేవకీతర్ణకమట ! శ్రీకృష్ణు
నంతటివానిని బట్టుకొని దూడయను సాహసము వికటకవి
యగు రామలింగనికిదక్క మఱియొకని కెట్లుండును? శ్రీకృ
ష్ణునియెడ దనకున్న చనవుకొలది రామలింగ డా తని దూడ
లలోగలిగి తోలుట సబబేయని సమర్థించుకొన్నను - పాప
మాతల్లి దేవకీదేవి పాతైనను గొంతగమనింపవలసియుం
డెను. విట్టలయ్య-‘ఎన్నికల్పంబులరిగిన యేనయేండ్ల వెలయు
ప్రాయంబుగల కొయ్య’యట ! పనిగట్టుకొని వెదకిన-చోనిట్టి
మాటలకు బాండురంగమాహాత్మ్యమున గొడువయేలేదు.
సూర్యుని గనునము నడ్డగించు వింధ్యభూధరము పొంకము
బింకముదక్కి భయముగొన్న యెండ్రెవలె నేలలోనణగిన
దట. ఈనీ-చోపమతో నవ్వుగాకయింకేమిగలుగును?

నీ-చోపమవలెనే యతిశయోక్తిగూడ నొక్కొక్క
ప్పుడు హాస్యమును గలిగించును. పాండురంగ మాహాత్మ్య
ములోఁగాకి కథయొకటున్నది. ఆకథయంతయుఁ గవి నాల్గు
పద్యములలో జెప్పినాడు. అందులో మొదటి రెండుపద్యము
లును నాకాకకులావతంసుని గొప్పతనము సెప్పుటకే సరిపో
యినవి. యమరాద్ధూత శిఖావతంసమని యారంభించినాడు.
యమరాజు దూతలలో నగ్రతాంబూలము కాకమునకిచ్చి
గౌరవించినాడు. యమరాజు పరివారమున కింతకంటె నవ
మాన మేమున్నది? యమునిదూతలన్న రామలింగని కంత
చులకన. ఆకాకినంతటితోనై న విడిచిపెట్టినాఁడా !

“అదియొకగాడు విట్టల గృహంగణభూబలి పీఠవర్తులా
మెతుకులు మేయ గన్నిడి య-మేయగతిక బరవందదాయత
చ్చదభవభూరి మారుత వశంబున నయ్యెడధూళి”

పోయినదట ! మెతుకులు మేయుటకు కాకియమేయ
గతితోనచ్చినదట ! అప్పుడు భూరిమారుతము రేగినదట !
ఎంతగొప్పలు నెప్పినను కాకి కాకిగాక గండభేరుండమగునా?
ఈయతిశయోక్తులతో నాకు హాస్యముదప్ప మరేమియు
స్ఫురించుటలేదు.

నీచోసమవంటిదే మఱియొకరకమైన హాస్యమున్నది.
నీచార్థమునమాత్రమే వాడుకలోనున్న పదములను రామ
లింగ డుదాత్తమైనయర్థమున వాడును. అట్టిహాస్యసందర్భ
ములు రెండుపరికింపుడు. పుండరీకుడను ముసీంద్రుని భక్తికి
మొచ్చి శ్రీమహావిష్ణువు ప్రత్యక్షమైనాడు. తనతపస్సుల
వంట రూపుగట్టి యెదుటనిలిచినప్పుడే భక్తుడు దన కర్తవ్య
మును మఱచును? పరిపరివిధముల పొగడ్తలతో, దనపాం
డిత్యమును వెల్లడిచికొనవలెనుగదా ! పుండరీకుడు మొద
లుపెట్టినాడు.

“పొదలు నీపొక్కిటిపువ్వు కాన్పునగదా !
పెనుమాయపిల్లలు బెట్టుపెల్ల”

అని యింకనునేమేమో ‘సర్పి ఫి కెట్టులు’ ‘జారీ’చేసినాడు.
అదామోదరుడా యిచ్చకముల కుబ్బితబ్బితబ్బె కోరినవరము

లిచ్చినాడట ! అద్వైతవేదాంతములో మాయ యనునదొక
 మహానిగూఢమైనశక్తి. మహామేధావులైన వేదాంతులెం
 దఱో దానిని వివరించుటకు నానాబాధలు పడినాడు. అట్టి
 మాయచే మనరామలింగడు పిల్లల బెట్టించుచున్నాడు.
 పిల్లలుబెట్టుట యనుపదము మనము సాధారణముగా జంతు
 వులయందే వాడుచుము. కాని రామలింగనికది యొక
 హాస్యసాధనమైనది. ఇట్టిదేమటియొకటి. నారదుడాకాశ
 మునుండి భూమికిదిగి వచ్చుచున్నదృశ్యమును వర్ణించు ఘట్ట
 మిది. “నిగిడి సుషుమ్న ఈనిన పిల్ల వెలుగుల వడువున
 నెఱసంజజడలు నిక్క-” నాజడదారి దిగివచ్చుచున్నాడట !
 సుషుమ్న యనునదొక నాడీవిశేషము. సుషుమ్ననాడి పిల్ల
 వెలుగుల నీనినదట ! నారదునిజడలాపిల్ల వెలుగులవలెనెఱ
 గానున్నవట ! ఈనుట యనుపదమునుగూడ పశువుల విషయ
 ముననే మనముపయోగింతుము. గౌణవృత్తిలో - నిట్టిమా
 టలు-సాబగు గూర్చునవేయైనను-నీ-చోట నాప్రయోగము
 రామలింగని హాస్యప్రవృత్తికి దోహదమొసఁగుచున్నది.

నిగమశర్మకుగాపుకోడలిపైఁగన్న వడినది. అది
 గూడ దనపై మరులుగొని యున్నదని యాధూర్త్యండు గమ
 నించినాడు. వాఁడు.

మ॥ “భళిరా తేరకు తేరదక్కె నిఁబులీబంగారు కుండంచుజం
 కలుదాటించుచుకెంపుమోవి దొడుకంగా గుబ్బపాలిండ్లుబి
 ట్టలమంగా ముఖగంధపారణము సేయంగా.”

మోరసాచి లొట్టలువేసిగాడు. ఆ'వనితామానస సూన
సాయకు'ని కాయికప్రవృత్తి - కామవిషయమున నెన్నాళ్లు
గనో కట్టువడియుండినది. ఆయుపవాసమునకు పారణము
సేకూరినది. పారణశబ్దము నీసమాసమున నదుకుటలో
రామకృష్ణుని హాస్యదృష్టి మనకస్పష్టముగా దెలియుచున్నది.
దొడుకంగా, బిట్టలమంగా నను నూతపదములలోగూడ
గంపెను హాస్యమున్నది.

భావవైచిత్రిగో మఱియొక విభాగము వ్యాజనింద
యనునది. దీనినాంగ్లమున Irony అందురు. ఒకవ్యక్తి
మఱొకవ్యక్తిని బొగడునట్లు నటించుచు నిందించినచో -
అనగా బాహ్యార్థమున స్తుతియు సంతర్థార్థమున నిందయు
నున్నచో - నది వ్యాజనింద యనబడును. వ్యాజస్తుతియు
నిట్టిదే. అందు వాచ్యమున నింద, వ్యంగ్యమున స్తుతియుం
డును. వ్యాజస్తుతివలన సామాన్యముగ హాస్యము గలు
గదు. కాని వ్యాజనిందలో కొంతహాస్యముండును. పాండు
రంగమాహాత్మ్యమున శివుడు పార్వతీదేవికిఁ బాండరీక ష్టేత్ర
మాహాత్మ్యమును వినరించుచుభక్తు లాక్షేత్రములో నేమేమి
సేయవలసినది చెప్పుచున్నాడు.

చేడియ ! తీర్థమూర్తి కడసేయదగున్ మనుజుండు సేచనా
క్రీడనముల్ మహీదివిజకేసరులన్ బరమాన్నశర్క రా
షాడబ గోఘృతేతసు రసశాకములన్ ఫలపానకాదులన్
వీడెములన్ బ్రమోదపదవీమదలిప్ప జెలంగజేయుచున్

‘మహీదివిజకేసరుల’నగా బ్రాహ్మణోత్తములు, బ్రాహ్మణులకు సంతోషముచేగలుగు మత్తునందు కోరికనువృద్ధి నొందింపవలెనట ! ఆసంతోషమెట్లుగలుగుననగా పరమాన్నము - శర్కర - పాడబము - గోఘృతము - ఇత్తురసము - శాకములు - ఇంకను ఫలపానకాదులు పైగావీడెములు - వీనితో గలుగును. ఇక్కడ బ్రాహ్మణులను ‘మహీదివిజకేసరుల’ని పొగడుచునే రామలింగడు వారిభోజనప్రియత్వమునకు వేషమునకు నవ్వుచున్నాడు.

విప్రులభోజనప్రియత్వము నేడంత లేదుగాని - పూర్వకాలమున చరిత్ర ప్రసిద్ధమైనదే - చూడుడు ఒకబ్రాహ్మణునకు గోపమువచ్చినదట ! అప్పుడు -

శ్లో॥ భుక్కుటీ కుటీల లలాటః
కంటకితాంగః కటాక్ష వికటాక్షః
కవలయతి పృథుల కవలైః
తండులమచలం ద్విజః క్రుద్ధః॥

శ్రీనాథకవి రామాయమంత్రి భోజన పరాక్రమము నిట్లు పర్ణించినాడు.

ఉ॥ గ్రామముచేతనుండి పరికల్పిత ధాన్యములింట నుండి శ్రీరామకటాక్షవీక్షణపరంపరచే గడతేటెగాక మా రామాయమంత్రి భోజన పరాక్రమమేమని చెప్పవచ్చు నా స్వామియెఱుంగుదత్త బళచాతురితాళఫలప్రమాణము

పైరీతిగా బాపల భోజన పరాక్రమముతో నంతో
యింతో పరిచయమున్న మనకు రామలింగని మాటలతో
నెట్లు నవ్వురాకుండును.?

ఎవరైన నొకయాక్షేపము సేయుదురేమో యని
నాకు భయమగుచున్నది. రామలింగనికి 'వికటకవి'యను
పేరున్నంతమాత్రమున నాతని కావ్యములలో హాస్యములేని
పట్టులగూడ నున్నదని చూపించు నెట్టిమొట్టిప్రయత్నము లీ
పెద్దమనుష్యుడు చేయుచున్నాడని యందురేమో! అది
రామలింగని వ్యక్తిత్వ మహత్త్వమును గుర్తింపని వాడు
మాత్రమే సేయుపని. రామలింగుడు మహాప్రతిభాశాలియని
ముందే మనవి చేసినాను. అంతటి సూక్ష్మ పరిశీలనా
దృష్టియు-నంతటి వివరీత విమర్శనాశక్తియు నాకాలములోనే
యరుదు. అందఱకు సాధారణముగ గన్నడు దృశ్యమునందే
రామలింగని కేదో యసాధారణత్వము గోచరించును. దిన
దినము గనపడు నతిసహజ సంఘటనలలో నేదో యసహజ
త్వము నాతడు చూచును. దానినికొంతమర్మముగా-గొంత
గూఢముగా రామకృష్ణుడు దన కావ్యములలో జూపును.
ఆవిమర్శనమేదో బహిరంగముగా స్పష్టముగా నెందుకు జెప్ప
రాదందు రేమో! ఆనాటిసాంఘిక ధర్మములట్టివి. ఆనాటి
మత నిబంధనలట్టివి. సంఘములో గన్నడిన దురాచారము
లను-అత్యాచారములను విమర్శించుటకు మనకీనాడున్నంత
స్వేచ్ఛ యానాటివారికి లేదు గదా! అసలీనాడుమాత్రము
మనకెంతస్వేచ్ఛయున్నది.! మనకనులయెదుటనేస్వైర విహా

రిముసేయుచున్న కూట నీతిని కపటవర్తనమును మనమెంత మాత్రము వ్రేలెత్తి చూపగలుగుచున్నామీ? కృష్ణదేవ రాయలకాలములో కవులకున్నంతమాత్రము స్వేచ్ఛకూడ రామలింగని కాలములోలేదు. అందువలన రామలింగని సాంఘికవిమర్శలు చతురోక్తులుగనో వ్యాజనిందలుగనో రూపొందును. అందుకేయాతడు-భోజనానందముచే బ్రాహ్మణులకు మత్తైక్కుననుట-అట్టిబ్రాహ్మణులు మహీదివిజ కేసరులనుట.

అట్టిదే వ్యాజనింద మఱియొకటున్నది. పాండురంగ మాహాత్మ్యము విరూపి వేదాద్రిమంత్రకంకిత మీయబడినది. ఈవేదాద్రిమంత్ర పెద్దసింగభూపాలునియొద్దమంత్ర. పాండురంగమాహాత్మ్య పీఠికలో రామలింగ డాభూపాలునేమని వర్ణించుచున్నాడోచూడుడు. ఆరాజు “పరనారీ సహోదరు డయ్యను నితరసముపార్జిత వధూవల్లభుడ”ట! ఇతరులు ఆర్జించిన వధువులకు వల్లభుడని దీనియర్థము. శత్రువు లార్జించిన ధనలక్ష్మికి - రాజ్యలక్ష్మికి-వల్లభుడని బాహ్యార్థమున నెంతపోగడ్తయన్నను నందులో గర్భితముగ నిందయున్నది. ఆనాటి చిల్లర రాజుల ప్రవర్తన కేవలధర్మైకబద్ధము గాదుగదా! పరనారీసహోదరుల మనియెంతబిరుదులు తగిలించికొన్నను, పెఱవనితలపొందుకొఱకు తమ ప్రయత్నములను విరమించుకొన్నవారుగాదు.

ఈవిధముగా బ్రాహ్మణులను, రాజులను. విమర్శించు నంతటి విశాలసాంఘికదృష్టి రామలింగని కున్నదాయను

సం దేహవాదులకు మఱికొన్ని యుదాహరణములు చూప వచ్చును. సముద్రమును వర్ణించుచు “పేదవడిన పుడమి వేలుపుంబోలె బలివాకిట నడంగి”నదనుచున్నాడు. బలవంతుల ద్వారములయొద్ద దరిద్రబ్రాహ్మణులణఁగియుందురట ! ఇదియానాటి బలవంతుల దౌష్ట్యముమీద నొక విమర్శన మాత్రమేగాదు. ఆనాటిబ్రాహ్మణులమీదగూడనొకవిసరు. ఆళ్లభోగులను ఎఱ్ఱచీమలతోఁ బోల్చుటలోగూడ గొంత వ్యంగ్యమున్నదనియే గాయూహ !

శబ్దవై చిత్రితోను భావవై చిత్రితోను గల్గించు హాస్యముగాక-పాత్రముల గుణములలోని వై చిత్రితోను-వారిప్రవర్తనలోని వై చిత్రితోను సృష్టించు హాస్యము-స్పష్టముగా నుండును. కావున మనల నది సులభముగ నాకర్షించును. ఇట్టిహాస్యమునుగూడ రామలింగు మనకందించినాడు. ఇతరులు నవ్వవలెనని వర్తించుట భాషించుట మొదలైనవి “Farce.” ఇట్టివానిని, “Artificial comedy” అందురు. సుప్రసిద్ధ రచయిత ఆస్కర్ వైల్డ్ వ్రాసిన “Importance of being earnest” అనుదానిలో నట్టి హాస్యముగలదు. తెనుగులో విరాటపర్వమున నట్టిది హాస్యమును చూడవచ్చును. ఉత్తరుడు మైమరుపుదెప్పించి తొడుగుమని బృహన్నల కొప్పించినాడు. అతడు దాని ‘నొఱవలు’గా గప్పి కొని యచ్చటి వారిని నవ్వించినాడట !

క॥ తెప్పించి తొడుగుమీన ని
 యొప్పించిన నిట్టునట్టులొటవలుగామై
 గప్పికొని యాబృహన్నల
 యప్పుడునగుపించెనచటి యబలాజనమున్
 (విరా. 4-39)

పాండురంగమాహాత్యమున సుశీలయచుసాధ్వికథగలదు. ఆమెకు పరమలోభియైనభర్త దాపురించివాడు. వానిప్రవర్తన మెట్లున్నదోచూడుడు. వాడుభార్యకుదునుటకుముక్కధాన్యము లేయిచ్చును. అవియైనజాలినన్నియిచ్చునా? “కొన్నిగొణింగి కొన్నినిసి కొన్ని తుటారములాడి నూనరా కెన్నిక నిన్నినాళ్ళ కివియి”న్నని కొలిచియిచ్చునట! ఆ కొలతగూడ నికరముగ నుండదు. ఈవర్ణనము మనల దప్పక నవ్వించును. ఇచ్చట హాస్య మేలగలుగుచున్నది? లోభివాని ప్రవర్తనవలన - అనగా ప్రవర్తనా వైచిత్ర్యవలన. ఆ లోభివాని గుణ సౌరభము లింకను నెట్లున్నవో చూడుడు.

సీ॥ ప్రస్తుతంబని పదార్థములు రాజులవేడి
 కొని తెచ్చి యమ్మించు కోమటిండ్ల
 మాసిముల్లడచి గుమ్మలకొల్చు పైమెత్తు
 లూడ్వోడు పస్తైన నుండుఁగాని
 యెట్టి చుట్టంబేని నింటికేతేర రెం
 డవ సూతకముదెల్పి యవలఁ జొనుపు
 మునుప్రతిశ్రితముచేసిన పైడి రాకున్న
 ముచ్చిచ్చుననువేగు వచ్చుదనుక

గీ. వనరు శాకాయ లవణాయవా యటంచు
 బెనఁగు ధూళిః పరగృహోదపియను నాస
 ముంచి యీగకుఁ గాటు పామునకుబలియు
 నొసగడని భర్తకై పొక్కు నువిద మదిని
 (పాండు 4-149)

యాచనతో దొరికిన వస్తువులను గోమటిండ్లలో నమ్మించు
 వాని ప్రతిభకు - మనము నవ్వకుండ నెట్లుండగలము? ఎట్టి
 చుట్టమైన నింటికి వచ్చినచో రెండవ సూతకము దెల్పునట!
 వానికిఁ గూడువెట్టకయే పంపివేయునట! వచ్చిన చుట్టము
 పొమ్మన్నమాత్రమునఁ బోవునా? ఈకాలమున పూటకూటి
 యిండ్లుగలవు గనుక బలవంతపెట్టి పిలిచినను చుట్టములు
 మనయిండ్లలో భోజనమునకు నిలుచుట కష్టమైనది. ఆ
 నాడెట్లుగాదు. సుశీలభర్త వంటి వారికి చుట్టమొక దయ్యమే.
 వారిబారినుండి దప్పుకొనుట కా లోభిచక్రవర్తి చక్కని
 పన్నుగడ పన్నినాడు. వానికి రెండవసూతకమని చెప్పెడి
 వాడట! ఇక వాని మైలకూడు గుడుచునంతటి యాచార
 హీనుఁ డెవఁడుండును? వానిలోభ మంతటితోఁగూడ నాగ
 లేదు. వాని సొమ్ము పెట్టకున్న మానె. పరు సొమ్ములకుగూడ
 వాడొక్కప్రొద్దులుండువాడట! “శాకాయ లవణాయవా”
 యటంచు వనరునట! పరులసొమ్ముక పైసా యైనను కూర
 గాయలకో కాకున్న ఉప్పునకో యక్కటకు వచ్చునని వాని
 బాధ. కడకు వాని పిసినిగొట్టుతనము ‘ధూళిః పరగృహోదపి’
 యను నాస పెనగునంతదూరము పోయినది. పరుల యిండ్ల

నుండి కడకింత దుమ్మువచ్చినను సరే. విడచిపెట్టువాడుగాడు. వాడంతటి యాశపోతు. వానినిజూచి నవ్వకుండుటకు సాధ్యమే గాదు.

లోభివానినలెనే మనకు హాస్యమును గలిగించు పాత్రము సుశీల కథలోనే మఱియొకటి గలదు. సుశీల యొకనాడింటిలో నొంటునగ నున్నది. ఆకటితో నలమటించు బ్రాహ్మణ బ్రహ్మచారి యొకడామె యింటికి వచ్చినాడు. పాపమా యిల్లాలు వేడియన్నము వండిపెట్టెదనన్నది. కాని బ్రహ్మచారికి కడుపులో నాకటిచిచ్చు నాలుకలు సాచు చున్నది.

“వేడియగుదాక నోరువ - మాడుగలిగె
బులిసినది గల్గె నన్నంబు పోకయంత
యొసగు”

మన్నాడు. మాడైనను సరే పులిసినదైనను సరే పోకయంత యన్నమును పెట్టుమని యడిగినాడు. వాని తొందరపాటు మాటలతో నాగినదిగాదు. “పెట్టక పోనని యాకట తొట్ట గిలంబడుచు బడుచు కడచి దురదురజని వేసట్టింట” గూరు చున్నాడు. ‘నీవు పెట్టియేతీరవలెను. నేను తినియే తీర వలెను’ అని నట్టింట గూరుచున్న యా పిలువని పేరంట మును జూచి యా సతీమతల్లి యేమనుకున్నదో కాని మనకు మాత్ర మాతని కాలు నిలువని తొందరపాటునకు నవ్వు వచ్చును. అతిథిపూజా తత్పరయైన యా పుణ్యవతి బ్రాహ్మణ బాలుసకు - ఉన్నదేమో యూడ్చి వడ్డించినది. తిరిగిచూచు నంతలో నా ద్రిమ్మరీడు ‘సిక్థ మొక్కటియేనియు జిక్కనీక

మింగి మీదులుచూచుచున్నాడు. ఈవిధముగా హాస్య కవితా కళానిధియైన రామలింగనిచేతిలో నీ బ్రహ్మచారి నడవడి యంతయు నొక హాస్యరసఖండముగా దయ్యారై నది.

ఇట్లే నిగమశర్మోపాఖ్యానమునఁ గాపు కోడలి ప్రవర్తనముగూడ మనకు నవ్వు బుట్టించును. నిగమశర్మ యొక కాపువానియింటనున్నాఁడు. ఆ కాపుకోడలొక పూపవయసు మిటారి. ఇక నిగమశర్మ సోయగము మనకు దెలిసియే యున్నది. “చేనంటినగందు కెందళుకులంగమునంగలవాడు” ‘మిక్కిలిన్ గంటికి నించువాడు.’ ‘తెలికన్నులవాడు’. పైగా నాయుంట వాని కావంతయు నడ్డమాక లేదు. స్వైరముగా సంచరింపవచ్చును. ఈ చక్కనయ్య తేనెబూసిన కత్తియని యా కాపువానికిఁ దెలిసియుండినగదా హద్దు పద్దు లేర్పఱచుటకు! కనులయెనుట నడయాడుచున్న యా వన్నె కానిని చూచి యా పల్లెటూరి పిల్లకు కన్ను చెదరినది. చిగురు వంటి యామె లేతనువుకామజ్వరపు కాకలతోఁ దూలినది. మోహములు నేర్తై ప్రవహించినవి. మనసున మూగకోరి కలు రెక్కలుదట్టినవి. ఇంకేమున్నది? జాణతనము లెఱుగని యా కాపుచిన్నది వెకలిచేప్ట లారంభించినది.

సీ॥ పలు వికారంబుల కలగల్పుచూపుల

రాకపోకలు బయల్ ప్రాకజేయుఁ

దమకంబు గమకంబుఁ దత్తరంబును హత్తి

మనసు నాగిన పడ్జఁ జొనుపు గోర్కి

కుదురు పాల్పిడ్లపైఁ గొంగు జాఱగఁగొప్ప

వీడ నూటకనవ్వు వెట్టినవ్వు
నేరాలిపట్టి బిట్టెత్తి చెక్కిలినోవ్వుఁ
గఱచి వాడేడ్చినఁ గొగిలించు

గీ॥ దండసకి మెడఁ బుంజాల దండఁబెట్టు
దిట్టు మెట్టెలు బిగువంచు దెగి కళాదు
వనిత చిన్నారి పొన్నారి వయసువాని
విప్రసందనుఁ గన్నంత వెకలియగుచు

మనసిచ్చిన మానవతు లందఱు నిట్లు వెకలినవ్వు నవ్వుదురా?
వెకలిచేష్టలు సేయుదురా? కొమరుప్రాయపు పొంగులో
నున్న యా కాపుకోడలు - ఎవరైన జూతు రేమోయన్న
జంకుగాని - బిడియముగాని - లేక విపరీతమైన కామాతు
రతను ప్రకటించినది. ఆమె ప్రవర్తనా వైపరీత్య మెంత
వఱకుఁ బోయినదో చూడుడు. మెట్టెలు బిట్టెనవని కంసాలి
వానిని దిట్టుచున్నది. ఆమె శరీర మెదుగుచున్నందుకు
కంసాలివాఁ డేమిసేయగలఁడు. వానిని దిట్టినచో నామెకు
నిండిన దేమి? నిగమశర్మవంటి కోడెకానికి దన్ను గూర్పలేదని
“తాకట్ల బ్రహ్మయ్య” నే తిట్టుచున్నట్లు మనకు దోచును.
ఆమె యక్క-సమును జూచి మనకు పట్టరానంత నవ్వు!

రామలింగని జీవితమే హాస్యమయము. అత డేమాట
పలికినను - నందు హాస్యము దప్పక తొంగిచూచుచుండును.
ఇతరులలోని తప్పులను - అనగా తప్పులని తనకు దోచిన

వానిని - హాస్యధోరణిలో బయటబెట్టి యందఱను కడుపుబ్బ నవ్వించును. పెద్దనామాత్యు లానాటి కవులలో బెద్ద, ఆయన

క. కలనాటి ధనములక్కఱ
గలనాటికి దాప గమల గర్భనివశమా!
నెలనడిమి నాటివెన్నెల
యలవడునే గాదెబోయ నమవసనిసికిఁ.

అని కందపద్యమును వ్రాయగా నందలి 'యమవస నిసి' యన్నమాట రామలింగని చెవికి కటువుగాఁ దట్టినది. అతడు వెంటనే

క. ఉమెతఃకయ దిని సెపితో
క్రమ మెఱుగక వెఱిపుచ్చకయదిని సెపితో
ఎమిదిని సెపితివి కపితము
అమవసనిసి యన్నమాట అలసని పెదనా?

అని కందపద్యముతోనే వెక్కిరించినాఁడు. పెద్దనామాత్యులపై రామలింగనికిఁ గొండంత శౌరవము. అతఁ డొకచోట పెద్దనామాత్యులనుగూర్చి

క. కవియల్ల సానిపెద్దన
కవి తిక్కన సోమయాజి గణుతింపంగా
కవినేను రామకృష్ణుడ
కవియను నామంబు నీటి కాకికిలేదే?

అని పెద్దన యెచుట దా నెందుకు బనికిరానివాడనని చెప్పి
కొన్నాడు. కాని తనకు సరిపడనిమాట విన్నపు డూకొని
బిక్కమొగముపెట్టి చూచుచుండుట రామలింగనికి సాధ్యము
గానిపని. పెద్దనామాత్యులుగూడ నా పద్యమును విని
విఱుగబడి నవ్వియాండురని నా యూహ. ఆనాటి పెద్దలకా
రసికతయుండినది. వా రెంతగంభీరులో - అంత హాస్య
ప్రియులు. తమ్మితరులు పరిహాసి-చి తమలోని తప్పులను
బయటపెట్టినచోదమతలనున్న బంగారుకిరీటము క్రిందబడు
ననుగుండె దిగులు వారికి లేదు. తమ్ము పరిహాసించునప్పుడు
పదిమందిలో దామొకరై నవ్వుచు పరిహాసకుని హాస్యకుశ
లతకు మెచ్చుకొనుచుండిన రసికుల కానాడు కొడువలేదు.

ఒకనాడు తిరుమలరాయలు రామలింగనితో “నన్ను
పరిహాసింపుము చూతు” నన్నాడట! రామలింగని కింకేమి
కావలయును? రొట్టెనితీగి నేతిలో బడినట్టెనది. ‘ఇకచూచు
నా దెబ్బ’ యని మొదలుపెట్టివాడు.

కం. అన్నాతిగూడ హరుడగు

నన్నాతినిగూడకున్న నసురగురుడౌ

నన్నా తిరుమలరాయడు

కన్నొక్కటి లేదుగాని కంఠుడుగాడే.

సామాన్యముగా నంగవైకల్యమును పరిహాస పరికరముగా
జేసికొనుట హాస్యమును కుంఠపఱచుటయే. పైగా నది
మన్నింపరానిదిగూడ. నిజముగా తిరుమలరాయలు పై పద్య

మును విని రామకృష్ణునిపైఁ గోపింపవలసియుండెను. కాని యాతడా హాస్యశిల్పమునకు ముగ్ధుడై యానందించిరాఁడు. అది యాతని హాస్యరసికతకు గురుత్వం. పై పరిహాసములొ నొక విచిత్ర శక్తియున్నది. పద్యము వినినంతనే యెవ్వని కైన నవ్వకుండుటకు శక్యముగాదు. పిమ్మట నాలోచించుకొని కోపమును దెచ్చుకొన్నచో దెచ్చుకొనవచ్చు నంతే. ఇట్టి -- నేఁడు కవిపండితులలో మందునకైన గానరాని - రసికత యానాటి తెలుగు కవులలోమాత్రమేకాదు - సంస్కృత కవి పండితులలో - నంతకంటె నెక్కువగా మనము చూడ వచ్చును. చమత్కారముతోడి హాస్యమున్న జాలును. దాని వెనుక నెంత నిందయున్నను లెక్కసేయక కడుపు చెక్క లగునట్లు నవ్వినవా రనేకులు మనకు గానవత్తురు.

ఒక రాజు కొలువున నన్నిమతములకుఁ జెందిన పండితు లుండిరట. రామానుజ మతమువాఁడు గొంత యాల స్యముగ సభకు వచ్చినాఁడు. అతని నొకద్వైతవాది “అయ మంత్యజ ఆగతః” అన్నాడట. ఆ పలుకులకు వైష్ణవుఁడు మొగము చిట్టింపలేదు. తానుగూడ చమత్కరించుట కొక యదను గొరకినదని సంతసించినాఁడు. వెంటనే యత డిట్లు బదులు పలికెను. “అహమంత్యజః అయం రాజాప్యంత్యజః ఏష సమాజోఽప్యం త్యజః. త్వమేనధ్వాంతః” ఆ జవాబువిని యందఱతోఁబాటు మధ్య మతస్థుఁడుగూడ నవ్వినాఁడు.

ఇట్టి పరిహాసమునకు జాల ప్రతిభ కావలయును. రసికు లైన వారా ప్రతిభను గుర్తింతు రంతే. దాని వెనుకనున్న

నిందను గమనింపనే గమనింపరు. ఆనాటి రసికుల మనస్సుల కంతటి నిండుదనముండినది. పరిహాస ప్రసంగములేని వాక్యము కొఱగానిదని వారి సిద్ధాంతము.

అన్నిటికంటె నుత్తమోత్తమ హాస్యము మానవ జాతినే పరిహసించునదని మొదటనే మనవి చేసినాను. ఆ హాస్యముగూడ తెనాలి రామలింగని దృష్టిని దప్పించుకొన్నది గాదు. అట్టి హాస్యము నిగమశర్మోపాఖ్యానమున మనకు లభించుచున్నది. నిగమశర్మ దుండగములలో నతనికి-ఊరు-పగయైనది. ఇక దనయాట లక్కడ సాగవని యాతఁడు దెలిసికొన్నాఁడు. ఇంటిలోని సొమ్మంతయు దస్కరించి తల్లి దండ్రులను భార్యను విడిచి దేశాంతరమునకు గాలుదీసినాఁడు. వాని యక్కయు బావయు గూడ వాని చొర్యమునకు గుఱియైరి. ఉదయమునలేచి చూడగా నింట దోపువోయినది. అప్పుడా యింటివారి చిత్తవృత్తు లెట్లుండెనో చూడుడు.

సీ॥ శోకించు వృద్ధభూసురు డాత్మపితృదత్త
దర్భముద్రికకు చిత్తంబుగలగి
యత్తగారిచ్చిన హరిసుదర్శనపు బే
రునకు ముత్తైదువ వనటబొందు
క్రొత్తగాజేయించుకొన్న ముక్కటకునై
యడలు దుర్వారయై యాడుబిడ్డ
జామాతవెతబొందు వ్యామోహియై నవ
గ్రహకర్ణవేష్టన భంశమునకు

ఎంతదుర్బుద్ధి యెంతదుర్భాంతియహహా!
 సర్వధనముల నద్దురాచారశీలు
 డూచముట్టుగ నిలుదోచి యుటికిచనుట
 యెఱుగరోగాక యవ్వేళ యెఱుకగలదె?

ఇంటిలోని సొమ్మంతయు నాదుష్టుడూడ్చుకొని పోయి
 నాఁడు. కొండవంటి యాస్తి కర్పూరమువలె మాయమై
 నందు కొక్కడైన నేడ్వలేదు. నలుగురు నాలుగుకారణ
 ముల కేడ్చుచున్నారు. వృద్ధభూసురుడంద్రాదనకిచ్చిన దర్భ
 ముద్రికపోయినదని దుఃఖించినాఁడు. చేతికందిన కొడుకు
 దేశముల పాలాయెనని యతడు నగవనేలేదు. పాపమాతల్లి
 కిగూడ వానిపోకడ శోకముగల్గింపలేదు. ఆపెద్దముత్తెమన
 హరిసుదర్శనపుఁబేరుపోయినదనియే వనట జెందినది. ఇక
 నిగమశర్మతోబుట్టువు క్రొత్తగజేయించుకొన్న ముక్క
 టకై యెంతవారించినను నిలువక వెక్కివెక్కి యేడ్చినది.
 ఆయాడుబిడ్డ పెనిమిటి తనచేవిపోగులుపోయినవని వెతబొంది
 నాడు. ఇంతటి చిక్కనిహాస్యము మనకావ్యములయందుఁ
 జాలయఱుదు. వారిప్రవర్తనమును జూచి రామలింగడు
 “ఎంతదుర్బుద్ధి ! యెంతదుర్భాంతి ! యహహా ! ” యని
 నవ్వుచున్నాడు. ఈనవ్వు నవ్వుకాదు. ఆపాత్రముల
 నాతడు పొడుచుబాకుపోటులు. ఆ మాటలతో నాతడు
 వారిని వెక్కిరించుచున్నాడు. వారిబుద్ధి దుర్బుద్ధియట !
 వారిభ్రాంతి దుర్భ్రాంతియట ! దుర్బుద్ధియెందున్నది. ! సర్వ
 నాశనమైనందు కేడ్వక తమతమ వస్తువులకై కుందు

టలోనున్నది. దుర్భాంతియెందున్నది. అల్పవస్తువులమీది
యభిమానముతో దమస్వనాశమును గుర్తింప లేకపో
వుటలోనున్నది.

ఈహాస్యమత్యుత్తమమనియేల యంటిననగా నిక్క-డి
పాత్రముల ప్రవర్తనావై చిత్రికొకవైపు నవ్వుచునేమఱియొక
వైపు వారి దుర్బుద్ధిని దుర్భాంతిని ఈసడించు చున్నాము
గనుక. ఆదుర్బుద్ధిదుర్భాంతు లీ పాత్రములకు మాత్రమే
యున్నవా? లోకమున నెవ్వరికినిలేవా? ఎందుకులేవు?
అందరికినున్నవి. దేశ కాలముల భేదములేక యందరు మాన
వులకు నిట్టిగుణములు సహజములు. ఈసత్యమును గుర్తించిన
వెంటనే మనలో నొకయాత్మ విమర్శతలయెత్తును. అప్పుడిక
మనము నవ్వునదెవ్వరినో చూచికాదు ; మానవజాతిని
చూచి, అనగా మనలను మనమేపరిహాసించికొను చున్నా
మన్నమాట. అందువలననే యిట్టిహాస్య ముత్త మోత్తమ
మైనది.

ఇట్టిహాస్యమునింకను సతనికావ్యములయందు భావించి
యానందింపవచ్చును. కాలము-ఓర్పు-దండిగనుండవలెనంతే.

7/4 P135
NAR

